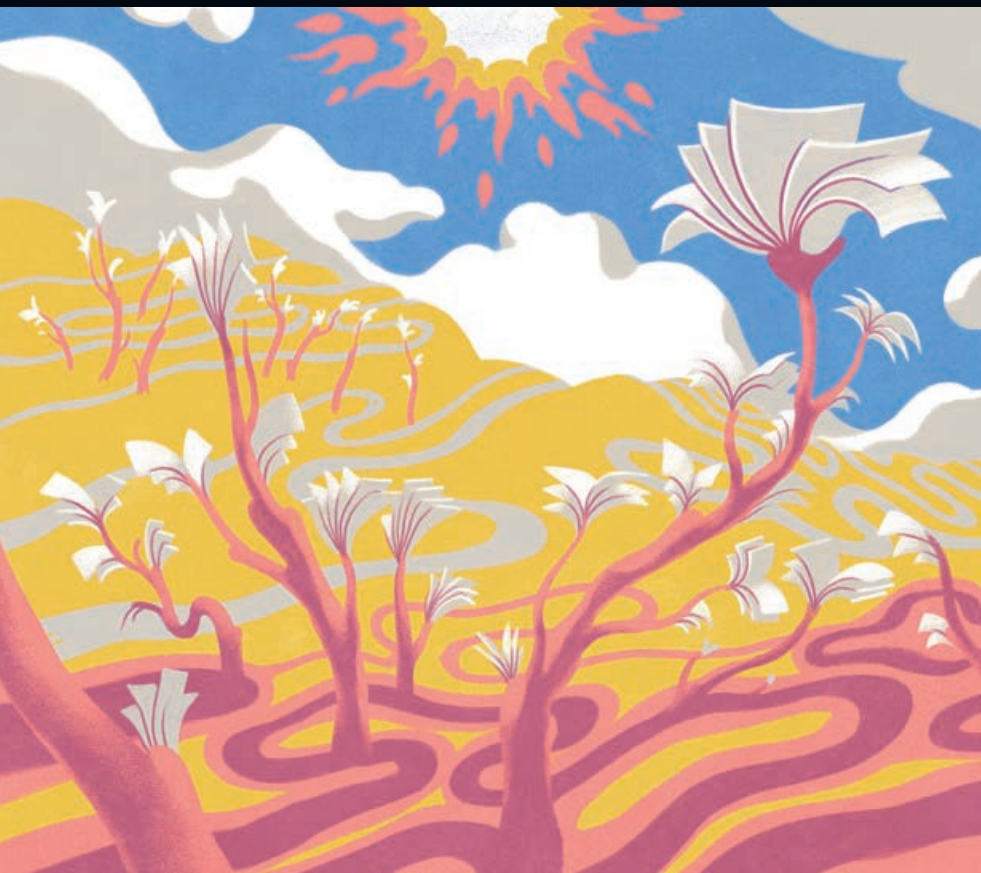

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2020
6

Balázs Attila prózája | Farkas Árpád, Fenyvesi Orsolya,
Kovács András Ferenc versei | Glózer Rita, Német Szilvia,
Istvánkó Bea, Torbó Annamária tanulmányai | Haránt Artúr
és Sebesvári Soma képregénye | Kritikák Mauro Boselli,
Claudio Villa, Varga Bálint Bánk, Tuli Krisztián, Fedina Lída,
Surducan Maria, Benczédi Anna Júlia, Vera Brosgol,
José Muñoz és Carlos Sampayo képregényeiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemléző folyóirat

Új folyam, 19. évfolyam

Szerkesztők:

Demus Zsófia (*képregény*), Makkai T. Csilla (*Idegen horizontok*),
Pataki Viktor (*tanulmány*), Vass Norbert (*kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, **Csillag István**, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1462 Budapest, Pf.: 629.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif@racio.hu

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Rodics Eszter, Tóth Lili

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Veresbarát Bt.

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,

terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,

az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban

és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Farkas Árpád: <i>Damjanich köpenye</i> (Forrás, 2020/10.)	3
Czigány György: <i>Soliloquia</i> (Vigilia, 2020/9.)	4
Fenyvesi Orsolya: <i>A föld és a zöld</i> (Prae, 2020/1.)	6
Balázs Attila: <i>Égre szegezett tekintettel nyakig a mocsárban, avagy ki beszél ki a búbosból?</i> (Kortárs, 2020/9.)	7
Caius Licinius Calvus: <i>Ősz volt, Doria...</i> (Kalligram, 2020/9.)	15
Nagy Gábor: <i>Temetés</i> (Magyar Napló, 2020/9.)	16
Lencsés Károly: <i>Bördzseki</i> (Várad, 2020/9.)	17
Jenei László: <i>Incidens</i> (Alföld, 2020/10.)	18

■ FANZINE

Glózer Rita: <i>Undergroundból a mainstreambe</i>	25
Német Szilvi: <i>Elvesztette szubkulturális jellegét?</i>	37
Istvánkó Bea: <i>A független kiadványok Budapesten – ISBN könyv+galéria</i>	52
Torbó Annamária: <i>Kritikai aktivizmus és részvételi politika a Harry Potter rajongói közösségekben</i>	61
<i>Fanzine-mozaik</i>	75

■ KÉPREGÉNY

Haránt Artúr és Sebesvári Soma: <i>Az ötlet</i>	88
---	----

■ IDEGEN HORIZONTOK

Kutasy Mercédesz: <i>„Ki lehet Kánor kán?”</i>	94
Wekerle Szabolcs: <i>Ahol a világ minden darálója sem lenne elég</i>	105

■ KRITIKA

Berényi Csaba: <i>Bosszú, hidegen találva</i> (Mauro Boselli, Claudio Villa: <i>Tex: A könyörtelen</i>)	114
---	-----

Nagy Balázs Péter: <i>Egy médium aspektusai</i> (Varga Bálint Bánk – Tuli Krisztián: <i>Az utolsó előtti huszár</i> – Hamm, bekaplak!)	118
Gregor Lilla: <i>Legfeljebb fantasztikum</i> (Fedina Lídia: <i>Fantasztikus!</i>)	122
Áder Éva Zsuzsanna: <i>Vidrabőrbe bújt varázslat</i> (Surducán Maria – Benczédi Anna Júlia: <i>Vízitündér</i>)	127
Demus Zsófia: <i>Egy barátság határai</i> (Vera Brosgol: <i>Ánya kísérte</i>)	131
Pinczési Botond: <i>Fekete, fehér</i> (José Muñoz és Carlos Sampayo: <i>Billie Holiday</i>)	136

■ REPERTORIUM

2020. szeptember–október (Zahari István)	141
Számunk szerzői	161

Lapszámunk borítója Haránt Artúr és Sebesvári Soma képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:
Nemzeti Kulturális Alap, Emberi Erőforrások Minisztériuma.

A Szépirodalmi Figyelő Alapítvány tevékenységet támogatja:
Logobox, Fidel Coffee Kft.,
Green Collect Kft., TSPC Kft.

Farkas Árpád

DAMJANICH KÖPENYE

Följegyeztetett, hogy Damjanich tábornok együtt hált katonáival,
köpenybe burkolózván csatatereken, ha ütközetek
utáni tábortüzek pengéivel szikráztak össze a csillagok.
Regöli krónikás, hogy kivégzése után
a hóhér lehámozta róla köpenyét, magához vevé,
s szolgált is néki, miután elnyerte kiváló munkája jutalmául
a Magyarország főhóhéra magas címet,
munkaruhaként kísérve el Pestről vidéki útjaira is.
Ama köpönyeget látni vélték később Doberdónál,
Isonzónál rebtent visongó szárnya, sarka már-
tózott vérben a Tanácsköztársaság tócsáiban,
csüngeni vélték a Trianon-palota egyik széktámláján is.
Volt, aki látta Orgoványnál, majd a második nagy
háborúban a Don-kanyarban rozsdállani a szűz-
fehér havon. Később Szárazajtán rebtent, s besusogta
sejtelmesen az ötvenes éveket, ötvenhatban örvénylett
Pest utcáin, kitárva szárnya sarka szögletét
Erdélyre is.
Hült nyoma mára, csupán az éj bakacsinja terül, sus-
san lidércesen fölübénk. Vagy tán nem is éjszaka ez?
Mégis, mégis, a néhai jó Damjanich tábornok köpenye volna?

Forrás, 2020/10.

Farkas Árpád 1944-ben született Siménfalván (ma Románia). Verset és prózát egyaránt ír, műfordítással foglalkozik. József Attila- és Kossuth-díjas.

Czigány György

SOLILOQUIA

(Közel)

Közel visz bennünket Istenhez a kétségbeesés. A vigasztalót véljük benne megtalálni, úgy érezzük, hús tenyerével megérinti homlokunkat, mint édesanyánk, ha betegek vagyunk.

A kétségbeesés gyakran elszakít bennünket Istentől. Úgy érezhetjük, távol vagyunk tőle, annyira távol, hogy létezését se vagyunk képesek hinni, csak heverünk száraz torokkal, mindenektől elhagyottan.

Akkor vagyunk hozzá a legközelebb.

(Tudás)

Az ember Isten-élményének hagyományaisal, a Szentírással, Jézus és az apostolok tanításának értelmezésével sok tudományág foglalkozik. Dinamikusan, a változatlant új és új fénybe emeli az élő hittudomány. Az ember létének morális, egzisztenciális kérdéseit elemezzük a gondolkodás és cselekedet szabadságának táguló lehetőségeivel. A kinyilatkoztatást igyekszünk befogadni józan értelemmel és áhítatos szívvel. De Istent nem tudjuk megmagyarázni. Istent nem lehet szakérteni. Amit erről egy gyermek megsejt, s amit az aggastyán hittudós gondol, nincs messze egymástól. A gyermek hite az, amit szeretnénk megőrizni magunkban. Ez lehet minden tudásunk.

(Válasz)

Istent meg kell szólítanunk. A létünkre adott válasszal, szeretettel. De Istennel nem tudunk elbeszélgetni, cseverészni. Létezésünk, sorsunk kérdései nyitva maradnak: a megfogalmazhatatlan öröm, ami éltet, és a fájdalmak iszonya, mely pusztulásunk félelmével keserít, együtt dobban, kering a szívben. Istennel nem

lehet interjút készítenünk, kérdéseinkre nincs verbális felelete. Nincs a hittől független információ. Képzeletünk nagyon jó és modern műszer, erre azonban csak töredékesen használható.

De Istent megszólíthatjuk, s hogy megszólíthatjuk, ez már maga a válasz.

Vigilia, 2020/9.

Fenyvesi Orsolya

A FÖLD ÉS A ZÖLD

Puhán gömbölyödött lábamhoz a zöld,
abban az évben, amikor télen valóban
meghalt a Föld, legalább kétszer.
Ketten vitték magukkal a mindenséget,
ketten, akiket szerettem.
Miféle mindenség az ilyen?
Úgyhogy mire kitavaszodott, nem volt
egy túl hamar rovar, túl harcias láb,
mi rettentett volna.

Tudtam, hogy én is magammal
viszem majd az egész szövedéket, és a szöveg
nem lesz ahhoz képest.
Zöld zöldell a zöldben.
Húzom magam után a vénséges vén völgyet,
hívószavakat, és felel a Földem.

Úgyhogy felőlem gömbölyödhetett a zilált istenállat,
nem hajoltam le, hogy megsimogassam.
Tudtam, ha odébb is megy, a közelben marad.
Megszelídíttem, mostantól kétséges, és mindegy is,
hogy melyikünk éli túl a másikat.
Mindenkinek a sajátja.

Prae, 2020/1.

Balázs Attila

ÉGRE SZEGEZETT TEKINTETTEL NYAKIG A MOCSÁRBAN, AVAGY KI BESZÉL KI A BÚBOSBÓL?

(Kutyablúz)

Én, Szép Péter, anyám erős, de ritka szőrzettel, hajához hasonlóan fémes padlócsiszoló szálakkal körülfont, beindázott, véres-csatakos mendecéjének legmélyéről bukkantam elő Ábel napján (keresztelhettek volna Ábelnek is épp!). Méghozzá egy olyan hófúvásos téli délutánon, mint amilyen az a csütörtöki nap volt, amikor a mi kis kinti tanyánkról X-be költöztünk annak ellenére, hogy a Gortva gyerek az előző nap belevesztett a Csendes holtágába (Hótt-Csendesbe), márpedig az megmagyarázhatatlan rossz előjelnek mutatkozott. Anyámé mellett az én rémülettől kikerekedett, örökletesen kancsító gyerekszememben is. Éppen apa találta meg, amikor kiadós búcsúzkodása utáni rossz előérzetével hazafelé bukdácsolt a HÁROM AKÁCHOZ címzett búslakodóból, midőn erőt vett rajta találó idegen kifejezéssel élve: a komor blues. Összefagyottan, fogvacogva mesélte el immár teljesen józanul a rémes történetet, míg mi borsódzó háttal néztük az önkéntelen árnyjátékkal a petróleumlámpa mögötti fehér falra vetített, hajmeresztő eseményt, közben furá motoszkálásokat hallottunk a szoba sarkaiból, sötét szögleteiből, amitől szívünk valóban megfagyott. Mint egy-egy Hitchcock-filmtől majdan, és úrrá lett rajtunk a félelem. – Nem hazudok, hallottuk kintről a jégmadár énekét.

Apa mintha a föld alól beszélt volna hozzánk, úgy szűrődött ki a hangja a kemencéből, ahová kisvártatva bebújt, azután hogy anya letörögette, lehántolta róla a jeges ruha iszapos, nádtörmelékes rétegeit, s rárakta az ágytámlára, a székek támláira, a lócára meg a padkára, a kemence tetejére. Apa ruhadarabjai beborítottak bennünket, fojtogatta tüdönket a nedves kapcáiból áradó, mondatait fenyegetően illusztráló kesernyős gőzölgés. Apának még a szőr is leégett a hátáról, de nem volt hajlandó előmászni forró odújából, ahol még nagyon sokáig kuporgott; hangját rezgető didergéssel szívta magába vissza az élet melegét. Még a kemenceajtó felhelyezését is követelte, ennek azonban jobbik eszünk parancsszavára nem tettünk eleget.

Tompán visszhangzó szavai szerint már messziről látta, hogy valami nagyon lassan lebeg feléje az ólmos víz tetején, de nem tudta kivenni a szürkületben, mi is az. Lement egészen a vízpartra, mert – vallomása szerint – érezte, itt valami nincs rendjén.

Ami tőle mindössze tíz-húsz méterre odabent úszott, lassan megfordulva, oldalát mutatva, megbillent ladik volt. Szívárgott beléje a víz. A ladik még rendben, hanem benne alig látható emberi alak: a csónak oldalán átbukva, arccal a vízben, mintha a titokzatos mélységeket fűr-készné feszült figyelemmel, mesék és valóságok szövevényes, egymással kereszteződő, jórészt ismeretlen, ugyanakkor már kihalófélben levő élővilágát. Flórák és faunák paradicsomának meleg gejzireit odalenn, hogy a lehető legpontosabb leírást, leghiánytalanabb felmérést készítse róluk, csakhogy az illetőnek mintha kopolyúú nőttek volna, mert nem emelkedett föl levegőt szippantani. Apa minden hajszála égnek állt, továbbá szokatlan zsidbadást érzett a bal karjában a gyűrűsujja felé. Majdnem ott vitte el őt is az Ördög. A holtág (tkp. azon a helyen még csak amolyan félholt) pereme már megkeményedett, és úgy tűnt, apánál komolyabb súlyt is elbír, ellenben odabenn a meleg forrásoknál, illetve lejjebb, amerre a langyos víz áramlott, nyoma sem volt bármiféle jégképződésnek. Márpedig épp ott lebegett mintegy csúfondárosan és elérhetetlenül kilógó áldozatával az idéetlen kátrányteknő, egyre közelebb sodródva a parthoz, hogy azután lágy kanyarral, cselesen ismét befelé induljon.

Mit volt mit tenni, rá kellett gázolni arra a befelé vékonyodó jégre.

Előzőleg apa egy hosszú ágat kerített természet formálta gamóval a végén, sebtében megdolgozta egy kicsit a bicskájával, majd óvatosan elindult, amikor azonban már sikerrel kecsegtető távolságra ért céljához, hirtelen beszakadt alatta a jégstég.

– Segítség! – ordította, miközben tehetetlenül csapkodva süllyedt alá.

Segélykiáltását nem hallotta senki. Hatalmas megkönnyebbülésére csak nyakig merült el, akkor csizmái megállapodtak az iszapos talajban. A víz erre nem volt oly szörnyen hideg, hála az égnek, most azonban nem ért rá ezen gondolkodni. Alkalmi csáklóját beleakasztotta a ladik farába, majd hosszú küzdelem árán a jeget – amely minduntalan beszakadt alatta, amikor megpróbált visszamászni rá – végül legyőzve, partra vontatta a tovább nem ellenkező úszó alkalmatosságot, majd a hajánál fogva felemelte az ismeretlen fejét, amitől meghűlt benne a vér. A Gortváék kamasz fia bámult rá üveges tekintettel abban az egyre gyorsabban ereszkedő sötétségben. A telihold fényénél, a rossz hold sugaraiban.

Olyan súlyos volt a teste, hogy nem bírta felemelni. A hóna alá nyúlt, úgy emelte ki koporsójából a nyilvánvalóan halott gyerekembert, és vonszolta fel egészen a tanyáig, miközben – mint rebegette – ő sem akarta elhinni a borzasztó valóságot.

A kutyák ugattak, láncukat tépték, majd fájdalmas vonyításba csaptak át. Apa felzörgette a tyúkokkal elalvó Gortvánét, majd az ágyra fektette a fiút. Az asszony siralmas állapotban volt különben is, de most egyenest nem volt észnél, amikor megpillantotta az élettelen testet. Haját tépte, kezét tördelte, körte alakú melle kihullott a hálóing alól, de észre sem vette: ez nem az én fiam, vigye máshová, az én fiamnak nincs szakálla... hallja, ez nem az én gyermekem... Béla, mi történt veled? Halló! Nem, ez nem lehet ő.

Nemsokára hazaért a városból az ember is, aki gyorsan befogott, telehányta a kocsit szalmával, ráfektetten az élettelen testet, jól betakarogatta és vissza a városba. Borzasztó, hogy erre sajnos ráért volna reggel is, apa pedig hazajött a legrövidebb úton, át a földeken. Kegyetlenül átfázott azzal az ő sípoló tüdejével. Erővel be akart mászni a maradék kukoricaszárral immár eléggé gyengén befűtött kemencébe. Csupán annyit várt még, amíg anya kikotorta a már hűlő hamut, kiszellőztette egy kicsit azt a tanyai szaunát, meg bedugott egy rossz pokrócot. Onnan bentről mondta el apánk aztán azt a meghökkentő észrevételét, amely észrevétel szerint annak a vízbe veszett csendőrnek a felfújódott arcával ellentétben, amelyiket valaha úgy, mint arra ácsorgó szemtanú látott, a Gortva fiúé a fulladás jeleit alig hordozta magán. Nyugodt volt és kisimult, csak mintha a szeme, az a két holdfényes szeme árult volna el valamiféle megmagyarázhatatlan csodálkozást. Mintha valami leírhatatlant látott volna odalenn a sötét vízben, valami mesébe illőn iszonyatosat és csodálatosat, különben az ördög tudná megmondani.

– Lehet, megpillantotta Draginját, a láptündért – sóhajtott hatalmasat édesapa, kemencebeszédét ezzel berekesztve, miközben a hátán még jobban felkunkorodott a szőr.

A Szép Péter névre hallgató – vagy már nem hallgató – elbeszélő élettörténetét tartalmazó, itt darabjaiban mintegy recikláló, újra megjelent vallomásos szöveg, az Egérút című valahol az elején a komor blues kifejezést használja. Elgondolkodtató, vajon ebben az összetételben szerencsés-e a „komor” kifejezést alkalmazni, vagy inkább amolyan szószaporításnak nevezhető? Amennyiben kritikusi górcső alá helyezzük egy pillanat erejéig a valaha kékszalagos géppel írt, erősen halványuló textust, ugye, joggal tehetjük fel a kérdést: csakugyan létezik-e

nem komor blues? Mondjuk esetleg így, hogy nem szomorú. Déry Tibor írónknál van Vidám temetés, az azonban szándékos összevonása a két ellentétes hangulatot sugárzó szónak egy harmadik minőség kitermelése céljából. Túl a humoron ennek valószínűsíthető neve: IRÓNIA. Az egész pedig: UTAZÁS IRÓNIÁBA. Ám itt szó sincs iróniáról, a narrátor mintegy élő egyenesben közvetíti kétségtelen megrendülését, és hogy ez mégiscsak az emlékezet fátylán át zajlik, egyáltalán nem látszik zavarni őt elérni kívánt direktségében. Az elmesélt történet tragédiájához egyébiránt fikarcnyi kétség se fér, és dőljön kardjába bárki, akinek ez nevetséges, ezért az a fogás, amellyel Szép Péter nevű szerzőnk (feltéve, hogy ő az csakugyan, helló!) mintegy rádupláz a „blues” fogalmára, hogy semmi kétség ne férjen tárgyának lehangoló volta-hoz, feleslegesnek tekinthető. Ugyanakkor Péterünk ezzel is mintegy elárulja veleszületett bizonytalanságát. Viszont éppen ebben rejlik a huszonkettes csapdája. Mert ha szent célja a világba veszttségét kidomborítani, márpedig igen, akkor ezzel a fogással is az eredendő mondanivalóját támasztja alá: hogy nem csak az univerzális nyelvben, hanem még a saját bizonytalanságában is bizonytalan. Különböztet meg lehet nyugtatni a fenti szemelvény alapján, hogy ami az íráskészséget illeti – körültekintve szellemi berkeink nyelvi sivárosodásának mohácsi vészre emlékeztető csataterén, fordítók számára erőlködést meg nem érő túl magas „péteri” lécein –, vitatható lenne kikiáltani teljesen reménytelennek. Ám hogy ez az ember hová kallódott el a hosszú idők folyamán, hol lehetne megtalálni, melyik egérlyukba bújhat be, lelket önteni beléje újfent, azt vélhetően csak a jó ég tudná megmondani.

De tényleg. Addig is a szó a virtuális stúdióé!

Szóval, vidám blues. Déry Tibor írónk vidám temetése után (értsd, ahogy akarod!) a filmek világában jártas embernek akár a feledhetetlen örült spanyol, Luis Buñuel rendező egyik groteszk, azzal együtt komikus jelenetét is eszébe juttathatja. Abban az látható, ahogy útban a temető felé a halottaskocsi fokozatosan gyorsulni kezd, és ahogy a lovak szaporázzák, úgy hátul a gyászolók serege is azt teszi, igyekezvén lépést tartani vele. Végül fejvesztve rohan az egész társaság a szerencsétlen elhunyt után. Papostul, özvegyestül, mindenkistül. Ez tehát Buñuel, aki pedig zenében megalkotta a vidám bluest, az nem más, mint Gene Ammons chicagói tenorszaxofonos. Nagy sikerű lemeze, a The Happy Blues 1956-ban jelent meg. Abban az évben, amikor Magyarország a lelkesedés meg a legszörnyűbb elkeseredés örvényébe került, hogy utóbbi végül lerántsa a mélybe. Ammons ebből nem sokat érezkelhetett,

miközben azon küzdött, hogy hangszerén keresztül mindkét végletes hangulatot az expresszivitás legmagasabb fokán hozza ugyanabban az időben úgy, hogy ne a hangszer két végét kelljen fűjnia egyszerre. Hogy az élet itt mindenképp győzni akart, azt az eredmény mutatja: egy nagyon jó, de a haláltáncnál sokkal könnyedébb muzsika született.

Am hogy hogyan énekelhetett Draginja?

A híres láptündér valószínűsíthetően a Szép Péter kéziratában Csenedsként szereplő Tisza holtágának környékén élő, főleg szerb emberek képzeletének nőnemű szüleménye. – Illetve hát azt, hogy pusztán kiagyalt lény volna, erősen megkérdőjelezi mindazon kevés egyén megbízható vallomása, aki hallotta őt szíréhangján énekelni, és valamilyen szerencsés körülmény folytán mégis sikerült a helyszínről elmenekülnie. Én aztán jól tudhatom, mert közéjük tartozom. Elmondhatom róla, hogy engem mind a mai napig legjobban Billie Holiday érdeskésen édeskés, csábító fekete hangjára emlékeztet az idők túlljén-selymén, csattogó lepedőjén át. Nem lehet feledni, amíg szív és agy kicsit is a helyén van. Sírva nevensz rajta, pont úgy, ahogy bőgtél és nevetél hisztérikusan, amikor elfutottál előle, hogy később sohase értsd meg, miért szöktél meg. Odüsszeusz kései bánata. Draginja éneke repetitíve így valahogy szólt legjobb emlékezetem szerint:

– Ljúúú-bbb, ljúúú-bbb-av-av.

Csend, majd ismét:

– Ljúúú-bbb, ljúúú-bbb-av-av...

Szemben a jóval gyakoribb kara-kara-ki-ki-ki-ker-kerrel, és kíséretként hozzája zizegett a nád.

Második utamon az Amerikai Egyesült Államokban, amelyet kettesben küzdöttük és „duhajkodtuk” végig leendő feleségemmel, Szász, későbbi Balázs Zitával, eljutottunk a Mississippi lapvidékére is. A nagy amerikai körút Chicagóban kezdődött 1979-ben, abban az évben, amikor megjelent Cuniculus című nyúlregényem, és sikerült olyan szép honort kapnom, hogy az az ötletem támadt, fektessük bele egy nagy óceánon túli kalandozásba. (Visszük a nyulat az aligátoroknak.) Chicago teljesen véletlenül került képbe, ugyanis oda szólt az egyik vonzó charterajánlat. Onnan aztán a Greyhound buszjáratával folytattuk, miután Chicagóban jól körülnéztünk. Lehetett venni ott egy olyan kb. egy hónapra szóló Ameripass-jegyet, amely lehetővé tette a kedved szerint megszakítható utazást. Így aztán ha láttunk valami vonzót, fogtuk magunkat és leszálltunk. Egyébként a legtöbb éjszakát a buszon töltöttük, és amikor már nagyon elégünk volt belőle, kinéztünk valahol

valami olcsóbb szállást, ami azzal járt, hogy néha részlegesen kifosztottak bennünket, ám okos ember megtanul még jobban alkalmazkodni, aztán megy a dolog tovább, mint a karikacsapás. Aranytanács: semmiképp sem szabad azt a kis pénzt meg csekket mind ugyanazon a helyen tartani ugyanabban az időben, nehogy a tettes megüsse a főnyereményt. Ezeket a dolgokat kicsit szét kell csúsztatni, megtörni a szimultán harmóniát, persze, amennyire a helyzet engedi.

Item. Mivel mindig is imádtam a dzsesszt, Chicagóban felkaptam a fejem arra, hogy az egyik klubban aznap este az az Art Farmer trombitál, aki valamikor Gene Ammonsszal is játszott. Sajnos úgy látszik, hogy Ammons azelőtt pár évvel bekövetkezett halála negatív hatással volt a banda, elsősorban Farmer további teljesítményére, így eléggé hitvány, penészes kis élménnyel távoztunk. Meg vékonyabb pénztárcával, ám ezért aztán bőven kárpótolt később bennünket New Orleans és a dixieland. A bordélyházakkal teli Storyville elképesztően színes forgataga, csak nem ide szeretnék elsőre kilyukadni, hanem a Louisiana Swamp, avagy a Bayou Country világra.

Történt márpedig szóban forgó év október negyedikén, hogy hirtelen nekibuzdulásból felszálltunk a Voyageurre, a legkisebb és legolcsóbb sétahajóra a Mississippin. Nem egy Proud Mary, de ez van. Akkor vezetett naplóm tanúsága szerint – ki emlékezne rá egyébként pontosan – az ígért körútból nem lett semmi, mert a katonaság lezárta a vízhálózat egyik részét, így a kissé elhanyagoltabb Harvey-csatornán hatoltunk be a mocsárba, és azon is jöttünk vissza. Hátunk mögött maradtak a radaros csónakjaikkal közlekedő helybéli halászok, egy indiántemető maradványai, meg valami zsilipszerű építmény. A nap lemenőben volt, a délutáni madártrilla elhalkult, a Voyageur némán siklott a szakállas, köldökig érő vízben álló fák között, ami előnyére vált az útnak. Érthető módon a Proud Maryvel aligha lehetett volna ugyanezt keresztülvinni. A fedélzeten támasztottuk a korlátot épp, amikor hirtelen dermedt csend lett, s akkor valahonnan ebből a furcsa erdőből hirtelen felhangzott az, amitől a hátamon felállt a szőr.

– You-bbb-You-bbb-aw-aw.

Ránéztem Zitára, aki úgy figyelte a mocsarat, hogy arcizma se rándult. Rajtunk kívül még pár ember tartózkodott a fedélzeten, azonban mindannyian úgy viselkedtek, mint akik nem hallottak semmi különösét. Hegyeztem a fülem, de többé nem hallottam ott én sem Draginja énekét. Visszont láttam a rossz holdat feljönni. Hatalmas volt, vörös, kerek, s mintha odaszegezték volna az égboltra hátul, az indiántemető fölé.

A New Orleans-i klasszikus dzsessz, a dixieland olyan zene, amely mintha arra lett volna teremtve direkte, hogy minden rossz hangulatot elűzzön, baljós előérzetet szertefoszlasson. Ugyebár a dolog viszonylag egyszerűnek tűnik. Általában van egy trombita, amely vonalvezetőként játssza a fő dallamot, a többi pedig improvizál rá és köré úgy, hogy nem szakad el tőle, ami sajátos ritmusú polifóniát eredményez. Persze, közel sem ilyen egyszerű, ellenben itt aligha lehet cél részletesen foglalkozni e vérpezsdítő muzsika különféle lehetséges megnyilvánulási formáival, felállásaival, irányzataival, fő figuráival – mint amilyen Louis Armstrong volt és maradt –, nem utolsósorban a franciáknak a New Orleans-i dzsesszre gyakorolt hatásával. Mississippit lehetne rekeszteni, lápvidéket feltölteni az erről szóló szakliteratúrával, amely a történetét is aprólékosan feldolgozza a korai rézfúvós menetektől kezdve az Original Dixieland Jazz Band 1917-es korszakalkotó lemezéig, meg messze azon túl egészen a mai szomorkás napokig.

1979-ben még végig a Bourbon Streeten dixieland szólt, és az egyik szórakozóhely olyan attrakciót kínált, melyben a dixieland ritmusára vetkőznek a fehér és fekete lányok. Ugyanezt egy sarokkal arrébb lengő női ruhában művelték a srácok. Kinek a pap, kinek a papné alapon, szabad a vásár. Istenben hiszünk, a többi készpénzzel fizet, aztán áll a bál. Másutt kizárólag fekete női testek vonaglottak vörös fényben a diszkó lüktetésére. Ahogy kapitányi minőségben az én privát, később az újvidéki Híd folyóiratban mégiscsak leköszölt „hajónaplómba” lejegyeztem megfigyelésem: a zéttárt izmos combok között zöld fügefalevéllal (meg némi csillámporral Vénusz borotvált dombján). A csúcs valahol a Bourbon Street közepe táján következett be. Az egyik bárban óriási kávébőrű nő táncolt. Olyasvalaki, mint az a dézsában fürdő fantasztikus teremtés a Casanovában. Fellini tapsolt volna örömeiben, ha látta volna filmje olasz erotikus kultúrát terjesztő hatását a távoli New Orleansban – szemben a konkurens franciákkal. És ugyanitt, ebben a szövegvariánsban említhetném az óriási aligátornőt is vadul őrlő állkapcsa alatt kis citrommellekkel, de maradjunk ezzel ennyiben.

– AH, YOU-BBB-YOU-BBB-AW-AW.

(Egyszer majd még megpróbálom lekottázni Draginja énekét.)

Mielőtt elhagytuk volna New Orleans-t és ottani tanyánkat, a keresztény ifjúság egyik tömegszállását, a Bourbon Streeten lettem figyelmes C. Frogman trombitás nevére. Hogy üzleti húzás csupán, vagy netalán tényleges leszármazottja-e a legendás zongoristának, Clarence Frogman Henrynek ez a békaarcú férfiú, aki ilyesképp így vagy úgy

joggal használja a Békaember ragadványnevet, igazából nem sikerült kiderítenem. Frogmanék annyira késtek a kezdettel, hogy nem volt célna kivárni. Lehet, ezért is lett az, hogy később gyakran elképzeltem, ahogy ő és a híres felmenő, a két Frogman valamiféle vígan bugyborékoló dzsesszt játszik a víz alatt, vagy akár rhythm and bluest, az énekes pedig békahangon énekel, míg az odalenti közönség ámulattal hallgatja őket. Esetleg az angyalok is ott menetelnek a víz alatt. Meglehetősen szürreális álmkép, amelyről akkor nem is tudtam még, milyen közel áll a valamikor majd elárasztott Orleans tragikus valóságához. Történt ugyanis 2005 augusztusában, hogy mintegy égi büntetésként lesújtott e buja városra iszonyatos erejével a Katrina hurrikán, amely majdnem a pusztulását okozta, lévén hogy az egykor emelt védőgátak elégtelennek bizonyultak az árral szemben. Ma már világos, mondják a szakértők, hogy az egykori emberi mohóság, amellyel alacsonyabb fekvésű földterületeket minden józan mértéken felül igyekeztek elhódítani a mocsártól, íme, megbosszulja magát. A természet kívárta a maga idejét, mint a buliba visszalépő trombitás.

Kortárs, 2020/9.

Caius Licinius Calvus

ŐSZ VOLT, DORIA...

Ősz volt, Doria, szél sodort
hozzád, hűvös idő ha egy
véletlen falevélt lehel
rád – válladra lebegtetett,
ejtett hirtelen engem.

Tél jön, Doria, s új tavasz
is hajt téged a fény felé,
tőlem messzeröpít a nyár –
játsszin pörget a sors, akár
kockát istenek ujjá.

Szólj hozzám, vacsorázz velem,
érezzem szavak ízeit –
nem szeretne a szám, a nyelv
szótlan megkeseredni szép,
némult égiek ajkán.

Kovács András Ferenc* fordítása

Kalligram, 2020/9.

Caius Licinius Calvus (i.e. 82 – i.e. 47?) előkelő plebejuscsaládból származó római szónok és költő, Catullus legjobb barátja. Irodalmár barátaival együtt elhatárolta magát Caesar és Pompeius politikai törekvéseitől. A szónoki pályán Cicero vetélytársának számított, az atticista stílus és iskola egyik fő képviselője volt. (Sajnos beszédei, levelei és különféle értekezései teljesen elvesztek – csak apróbb prózai fragmentumai maradhattak fenn.) A fiatal, művelt ifjak körének, a „neóterikusok” néven emlegetett csoportnak irodalomelméleti megalapozójaként is munkálkodott, s közkedvelt költő maradt még az augustusi aranykor idején is. Számos és sokféle költői művének jelentős része mégis elveszett, s mára mindössze 158 verse, illetve 21 verstörédéke maradt ránk.

* Kovács András Ferenc 1959-ben született Szatmárnémetiben (Románia). Verset és esszét ír, műfordítással foglalkozik. József Attila-, Babérkoszorú- és Kossuth-díjas.

Nagy Gábor

TEMETÉS

Öregmamát, evangélikus lévén,
úgy esett, a fél falu megbotránkozására
fiatalka lelkésznő búcsúztatta,
némelyik zsebkendőss asszonyság
pityeregni is elfelejtett,
s én nem győztem követni anyám
suttogását, ki kicsoda átellenben,
egykor kinek csodáltam ringó csípőjét,
tenyér formálta keltészta-mellét,
kinek kaptam el szemrebbenését
a halálhoz hozzásoványodott
horgas csőrű vénasszonyok
zavartan fészkelődő rajában.

Magyar Napló, 2020/9.

Lencsés Károly

BŐRDZSEKI

(Kopasznak)

Egy néptelen pénteken lementem a bőrdzsekiért,
nő kellett, s tegnap a lépcsőház alatti
kisbolt előtt jól állt rajtad. Eső húzta szín,
a tíz emelet panelfalán sötétből világos
barna, gyűrődés a könyökhajlat.
Hegység az atlaszban.

Hajnal volt, sötét. Ültem egy szép molett csajjal
a Jerevántól nem messze az utcapadkán. Cseszd meg,
molett lány! Elhagytalak, mielőtt megismerhettelek.
Kopasz szólt rám. A dzsekije rajtam. Faszául
eltakarta a hiányosságaim, és akkor ott áll ő...
Hé, Karesz!

...gyere haza! Mamával baj van. Mi a faszom?
Egyszer jövök el, és a kishúgom nem bírja
éjfélnél tovább. Na jó. Nehéz volt a mamára
vigyázni. Konyhától a kis szobáig hosszabb az út,
mintsem gondolnád. Egész napos műszak...
Tivornyázott benne a séta!

...most azt mondom, húha...
a kabát hívta-hívta a nyíregyházi csonka kopott fog falak
között gyalog. Végül semmi nem volt a mamával.
Hazamentem, hagytam a nőt. Ittunk még valamit,
tettünk-vettünk. Ki volt az a csaj? Nem tudom...
még hajnalban visszaadtam a dzsekit.

Várad, 2020/9.

Jenei László

INCIDENS

Kereselem a kezét, de nem fogja meg. Jó mellette menni, ezek az ő saját-ságai, ilyen típusú férfi, ennyitől nem borulok ki. Nagyon ritkán meg tudom kaparintani a finom ujjait. Olyan érzés lesz tőle a gerincemnél, mint amikor húsz perc után lelépek a futópadról.

Errefelé hoz, tegnap itt torpant meg a dohánybolt előtt, mert az eladó lány kint cigizett. Nagyon szép lány volt, ez igaz. Nem szólok semmit, pár lépésnyire előzöm meg, visszafordulok, csak nézem a fülbevalómat piszkálva. Int, hogy mindjárt jön, bemegy, egy perc múlva jön is ki. Zárul az ajtó, de még látom, a lány imádkozó kéztartással könyököl a pulton. Ezt egészen biztosan féleltem, úgyhogy hagyom is, elrendezem magamban a képet, ahogy ott ült elmerülve abban a csendes megittasultságban. Dezső nem képes megfékezni a fantáziáját, ide-oda viszi a művészi tárgyú érdeklődése. Öntörvényű, szabad ember, egy komoly festő. Befutott vagy befutóban lévő, ehhez nem értek. Nála ilyen folyamatos megvilágításban vagy mi a fenében vannak a dolgok, túl sok az evidencia, és van életképes fantáziája, amivel mindennek elébe megy. Nem szorul az emberiségre. Annyi a baj, persze, hogy ezek szerint rám sincs szüksége, de ezen változtatni akarnék. El kell könyvelni a külön- ségeit, nem kell locsogni, megyek mellette, akár egy kis manó.

Megy le a nap, túl gyorsan hűl a levegő. Fel kéne tenni a sapkátam, talán jobban szeret benne, de nincs a zsebemben, a panzióban hagytam. A keskeny fűút mintha kiemelkedne, jobbra és balra a házak méterekkel lejjebb esnek. Jobbra egy étterem, lassítok, a mélykertben zöld lámpafény, vendégcsalogató, az év utolsó éjszakáját tölthetnénk akár náluk is. Halad tovább, újra felveszem a tempóját. Itt nincs szilveszteri kavargás. Egyik oldalon sincsenek gyalogosok, embert is csak az időnként elsuhanó autók kormánya mögött látni. Kisváros, hegyi túrák kiindulópontja. Nem síparadicsom, ennek megfelelően kihalt.

Dezső nem ad a télre, félcipőben jön, pedig merő lucsock a járda. Nem szól, merev az arca. Egyik barátja egyszer azt mesélte, hogy a bennfentesség kényelmében, majdnem három órán át ültek szótlánul egymással szemben. Akkor ezt póznak éreztem, talán el sem hittem, ma már nem lennék olyan magabiztos. Van Dezsőnek egy műkereskedő ismerőse, akihez azért a kelletténél kedvesebb hangon szól. Ez az ember

úgy tudja, hogy az ő szakmájában sosem szabad az eladással sietni. Dezső nem mondta ki, de mintha hozzá értette volna, úgy általában mindent ráérünk számtalanszor átgondolni, mielőtt megkockáztatjuk a birtokunkban lévő dolognak az elvesztését. Erősen ügyeltem, bele ne szóljak, hogy hát tulajdonképpen nem elveszti azt a dolgot, hanem haszonnal eladja. De az az igazság, hogy mellette én is végtelenül csendessé kezdek válni. Nem úgy, mint a barátja vagy a galerista, mert közöttük volt ez a kémia, amihez a művészien betöltött felületek iránti közös rajongásuk szolgáltatta az alapot. Én nem értek a művészethez, nem látom meg a dilettáns vonásokat. Hanem, Dezső szerint, megvalósítom.

Ezzel nem sebzett meg, annyiban hagytam, eldöntöttem, hogy joga van ilyenek érzékelni. Nincsenek hagyományos illemszabályai. Kis idő után rájöttem, hogy Dezsőnek igazából barátai sincsenek, kitér az érintkezés elől, légüres térben mozog. Így már világos, hogy nem is érdemes beszélnie csak úgy a vakvilágba. Ez az ismeret először letaglózott, de eztán, annyit járkáltunk templomokba freskókat nézegetni, hogy értelmet találtam benne. Hátha ő más módon társalog, más erők, energiák hatása alatt. Abból a rengeteg idéetlen rángatózásból, ami azokon a falakon és plafonokon folyt, bármi kisülhet. Dezső, akár egy álruhás király, szemlét tartott fölöttük. Talán innen van, hogy én mindig inkább a kitekeredett testű alakokat éreztem kiszolgáltatottnak. Dezső az élete mindegyik pillanatában komolyan néz maga elé. Komoly ember. Megveszek, úgy vágyom rá, hogy képes legyek az ő bizonyára kézenfekvő igényeit kielégíteni. Összpontosítok. Befogom a pofám. Nem teszek neki keresztbe. És akkor igazán meg fog szeretni. Ha ilyen tökéletes leszek, majd rám néz. Megejtően és mesterkéletlenül szép vagyok, de ez most mellékes. Mert ha felém fordul, azt láthatja, hogy nem nevetek. És akkor elakad a lélegzete. Így talán beszélni kezd.

Tudom, hogy egészségtelenül sokat agyalok ezeken a kérdéseken, pedig a lényeg egyszerű. Lesiklik rólam a tekintete. Először még úgy volt, hogy amíg ő hallgat, én kiteljesedem, de ez az elképzelés már nevetségesen távolinak tűnik. Annyi baj legyen, jó így minden, sosem neheztelnék rá. Vigyen, ahová akar. Tetszik, ahová visz. Ez a nagy kapu, ami alatt áthaladunk, a kastélypark a ködben, ahol térdmagasságban arasznyi gömbök világítanak. Kiválóan érzem magam, vacsorázni visz. Elegáns lesz, gyertyafényes, érzéki, olyan jó, hogy ami eddig volt, arra függönyt húzhatok.

Hibátlan rakott kő lépcsőkön haladunk fölfelé. Dezső nem liheg, a nagy hidegben sem fárad el. Oldalról meglesem, lehelete szabályos

alakzatokban gomolyog elő a szájából. Felizgat, ahogy összevegyül a köddel. Az épület falánál megáll. Amikor mellé érek, valami hullámos felületnek dőlök, a fal díszítése lehet. És erre Dezső megszólal... Pilaszter, mondja. Nézem, kettő van belőlük, az egész függőleges hullámokkal van borítva, föl-föl majdnem a tetőig, ahol végül csigákba csavarodó összevisszaságba torkollik. Simogatom azt a porszínű, ködtől nyirkos szart, úgy tartom a kezem, mintha az üdvözültek kórusát vezényelném. Rémlik Mária keze azon a félkupolán, még emlékszem a leírásra a brosúrából. És egyszerre megérzek valamit. Olyan forró boltosodás, mint a gerincemnél szokott, ha Dezső ideadja a kezét, de ez sokkal kiterjedtebb és emésztőbb. Engem néz! A tekintetemet keresi. Nagyon lassan újra áthúzom a mutatóujjam a hullámokon, micsoda látvány lehetek! Mert rám néz, engem néz! Azt hinné az ember, hogy a csodákért többet kell dolgozni. És most már tényleg elég hosszan néz a szemembe. Kíváncsian. Végleg belém feledkezik. Állom a tekintetét, a gyomrom is görcsbe rándul. A mellem alatt forrás fakad. Ez lenne a fordulópont, gondolom. Nem tudok szólni, és felvillan bennem: ha a bőrömhöz nyúlnék, érezném? Kipróbálok, van időm.

Apám mindig az egyszerű munkásemberek által kedvelt tóhoz vitte a családot. Az öböl ívéhez illeszkedtek a parcellák, mindenkinek legyen legalább picit partja. Nekünk egy élénkzöldre festett kis házikónk volt, amit valami sötétebb zöld futónövény lassacsckán felfalt. Évről évre másféle benyomás volt megérkezni oda, míg végül egyedül az ablakairól ismertem fel, ez az. A keretről, s hogy fent két kis négyzetben is osztott volt. A telek pizzaszelet formájú volt, a tóhoz éppen csak hozzáért a szelet csúcsa. Alig volt helyem belépni a vízbe, mert szigorú kerítések voltak mindkétfelől. Hazafelé úszva gyakran el is tévesztettem a magunk kis pizzacsúcsát, anyám tanított meg rá, hogy kössék egy törülközőt a kerítésre. De előtte volt pár ilyen bizarr élményem, amikor tapostam a vizet és latolgattam, merre vegyem az irányt. A lábammal már a mélység hidegét éreztem, de a partot láttam, még ha messze is volt. Ez a kettősség aztán önálló életre kelt bennem, megcsúfolt, de nem csak engem, hanem a fizika törvényszerűségeit is. Az egész kis életemet a feje tetejére állította. És nem hazudok, álmom is volt hasonló. Biztosan van ilyen mindenkinek, a lehetetlent kísérti fizikailag ez az álom, valami, ami a valóságban nonszensz, az álmomban nagyon is a helyén van. Tudok repülni. Egy ház a kéményén áll. Egy nyúl egy egész mezőt visz a hátán. Felérek egy csillagig, de ahogy hozzányúlok, kiderül, az tart engem. A jobb kezem kisujján tartom meg a testem. Mint

most ennél a pilaszternél. Szóval ilyesmi, egész egyszerűen földöntúli. Ez volt nagyjából az érzés, amit a tóban is nehéz volt feldolgozni, mert-hogy a mélysége kétértelmű jelzéseket küldött, mint ahogy ugyanakkor az otthonom is. A tó nagy, az a pont, ahol ki kellene lépnem belőle, lélegzetnyi. Mintha kifordult volna magából a világ, minden elemében rendetlenkedett, és csak hogy engem ámulatba ejtsen. Ehhez tudnám hasonlítani, amit Dezső szemébe mélyedve átélek.

Mert még mindig nézzük egymást. Ezzel pedig kezdeni kéne valamit, mert minden egyre dísztelenebb, vagy hogy mondjam, mintha már nem kastélyparkban állnánk egy ilyen pilaszter alá szorulva, hanem kint valahol a piszok nagy semmiben... Űgy kéne egy rá jellemző éles-ségű mondat. Jézusom, a történelem leghosszabb szemezése! És valóban csak egy pilaszter miatt?

Aztán vége lett, Dezső akváriumai halként, kis rándulással úszik odébb. Keresem a kezét, de nem engedi. Előre kerülünk, a főbejárathoz, széles lépcsősor, a tetejéről futószőnyeg, automata ajtó, bent két évszázaddal visszahullunk az időben – istenem, sóhajtok fel, én itt meg se merek majd mozdulni. Ezek a barokk vagy klasszikus dolgok nekem nem mennek, és azt sem tudom, hogy ezek a középnagy festmények a falon eredetiek-e, és hogy mindennek miért én vagyok itt a keresztelkedési pontjában. Ráadásul sehol egy lélek. De tényleg, a falra szerelt finom jelzések terelnek az étterem felé, és amikor belépünk a táncteremnyi térbe, az a rengeteg gyönyörűen megterített asztal! – és egyiknél sem ül senki. Egy darabig álldogálunk. Mintha Dezső is tétovázna? De elindul, ezt becsülöm benne, én állnék még pár óracskat a küszöbön, ahogy sok-sok időt töltöttem gyereklányként a tó közepén is a kilépőt keresve. Ez a Dezső extrája, és a csendje érdem, nem zárkózottság ez, hanem integritás.

Tíz perc múlva sem jön a pincér. Túl fehér az abrosz, és látszanak rajta a vasalás, hajtás nyomai. Elöttem egy ügyesen ívbe hajtott szalvéta. Nagy erőfeszítéssel figyelem, ahogy nem történik semmi. Dezső feláll, elindul kifelé. Talán ő is rájött már, hogy ez egy csapda, próbatétel, egy fegyvelmezési gyakorlat, mintha az imént túllőttünk volna a célon. Ujjongva megyek utána, suhanok a kristálycsillárok alatt, és amit csak lehet, ugyanazzal a kecses kéztartással megérintek. Végül abbahagyom, mert a falon függő festmények alakjai elmozdulnak, némelyek helyet cserélnek, azokon a csurig festett vásznakon olyan mocorgás zajlik, hogy majd összepisilem magam.

A kastély mögötti, jóval szegényesebben kivilágított kis szerpentinben megyünk bele a semmibe. A belváros felé haladunk, lejtős utca, bal kanyar, majd egy tér. A domb felőli oldalán kiskocsmá fényei. Dezső egyenesen arra tart. Ezt nem hiszem el – bemegyünk! Kívülről nem látszott, de tömve van. Hátról, a mosdó ajtaja mellett szabad egy kis asztal. Amíg odaérünk, látom, Dezső is az embereket bámulja, értelmezi a helyzetet, várja, hogy valami visszhangra találjon benne. És ahogy leülünk, elájulok, bassza meg, azt mondja, együnk olyat – és a szomszéd asztalon lévő paprikás zsíros kenyerekre mutat. Túláradó boldogsággal nézem, ahogy jön, billeg felénk egy kancsó bor is, vörös. Melegünk van, nekivetkőzünk. Fogadni mernék, hogy ez valami jelenet a számára, egy grafika, festmény terve. Nem is fontos, mit érzek. Erre lehetetlen egyértelmű választ adni. A mennybe mentem, a mennyben vagyok. Abban az áhítatos, égi közösségben, hogy is mondta... szeráfok és kerubok között, hitvallók és vértanúk oldalán. Kezet csókolnék neki, ha nem tartanék a következményektől. Itt van Isten, s én, a kismadár a légből, szünet nélkül imádom, szeretem, magasztalom. Unalom nélkül.

Amikor felocsúdok, menni kell. Állítólag már volt a himnusz is. Vigyorogva kisasszézom a családias melegből oda, ahol pedig valószínűleg mindent, de tényleg mindent előlről kell kezdenem. És a köd azonnal megfog. A kis körforgalomból jobbra kitérve a szállásunk felé indulunk el. Olyan távolságban egymástól, hogy egy harmadik is közénk férne. Innen lehetetlenség elkapni a kezét. Most valahogy nem is merném. Elképzelem, hogy a szuperképességgemmel a fejébe látok, turkálhatok a készletben, de el kell ismernem, magam sem tudom, mit szeretnék ott találni. Így jó, ahogy van, ezzel a tonnás titokkal, ami lassan agyon fog nyomni.

Elhagynak minket a fények, kiérünk a belvárosból, és az ilyen kisebb településeken már csak így van, azonnal a periferián találjuk magunkat. Kitér a tér, már amennyire a ködtől látszik. A bent még széles kanyargó utcácska itt négysávos főúttá nyílik, magasabbról sejlenek az ostorlámpák fényei is. Néhány autó elhúz, egyre több. Egyiknek a szolid piros féklámpája barbár vörössé változik, úgy is marad, felfigyelünk. Nagyot fékezett a kocsis. Ki is tér a sávjából. Már látjuk, egy alak fut felé, de inkább, ha jól látom, elé akar kerülni. A karjai kalimpálnak. És most már halljuk is, sikoltozik. Egy nő az. Hallunk mást is, egy férfi hangját, kiabál, hogy segítség! Segítsenek, megöli! Megtorpanunk. A nőt egy férfi kapja el a hajánál fogva, elrángatja az autó elől. Lehúzza a járdára, s azonnal megüti. A nő a kis árkocská utáni telek

kerítésének esik. Egy férfi szalad felénk, maga mögé mutogatva az kiabál segítségért. Közben a háttérben látszik, ahogy az a másik újból és újból megüti a nőt. Benedvesedik a szemem, ettől a figurák lebegni kezdenek. Egész testem reszket. Egyszerre érzem, hogy Dezső közelebb lép hozzám, megfogja a kezem. A segítségért esedező férfi mellénk ér, mondja, hogy ivott a barátja, és most megöli a nőt. Ez megöli! Dezső némán, keményen tart, húz előre. Így halad el a kerítés drótfonatának préselt nő és a ritmikusan le-lecsapó férfi mellett a mi triónk. Már öt, majd tíz méternyire vagyunk tőlük, amikor, látva, hogy nem remélhet tőlünk segítséget, az esdeklő férfi elmarad mellőlünk. Szinte belefagyunk a ködbe, ahogy elfogynak a fények. Merevek a lábaim, többször megbotlom. Legalább mobilon..., rendőrt... Próbálok megszólalni, de nincs elég levegőm. Dezső elengedi a kezem, s újra tartja a távolságot. Ha ilyen tempóban haladunk, öt perc alatt a szállásunkra érünk. Nem merek visszanézni, de a hangokat végig hallom.

Alföld, 2020/10.

FANZINE

Folyóiratunk jelen lapszámának összeállítását alkotó tanulmányok segítségével a fanzine-ek változatos világát, a részvételi kultúra szerkezetét és működését, valamint a független kiadói tevékenységet kívánja bemutatni. A különböző zine-ek státusza és esztétikai értéke a legújabb digitális környezet kihívásainak tükrében jelentősen megváltozott. A tömegmédiával, ellenkultúrával, valamint a vizuális-grafikai anyagokkal való viszonya azonban – többek között – az előállítás anyagszerűségének felértékelődését hozta magával. A független kiadói szcénában mindez a közösségi működés sikerességét is láthatóvá tette, valamint a kereslet növekedése mellett a professzionalizáció és az intézményesülés folyamatait is megfigyelhetjük. Jelen összeállításunk mindemellett a rajongói közösségek fogyasztási szokásokat befolyásoló erejének, valamint politikai szerepvállalásának felvázolására törekszik – kifejezetten magyar példákon keresztül, a hazai YouTube-szcéna és a Harry Potter Hungary középpontba állításával.

Glózer Rita

UNDERGROUND BÓL A MAINSTREAMBE

A YouTube részvételi kultúrájának üzletiesedése

A YouTube videómegosztó indulása (2005) után rövidesen a *részvételi kultúra* – vagyis az amatőr felhasználók kreatív és önzetlen tartalom-előállítására épülő, alulról szerveződő, demokratikusnak és progresszívnek tekintett kulturális gyakorlat – jelképévé vált.¹ Az amatőr médiatartalmak előállításának grassroots színtere azonban a 2010-es évek második felére egyre inkább elvesztette amatőr, nonprofit és underground jellegét, és mind az ott zajló tartalom-előállítás, mind pedig e tartalmak fogyasztása tekintetében egyre közelebb került a professzionális médiaiparhoz és médiapiachoz. A globális médiaplatform egészére kiterjedő átalakulás három fő összetevőjét az alábbiakban a magyar nyelvű YouTube-színtéren zajló folyamatok felvázolásával igyekszem bemutatni.

A 2010-es évek végétől egyre több médiatudományi kutatás, publikáció foglalkozik a YouTube mint platform látványos átalakulásával.² Ezek egybehangzó megfigyelése szerint a platform a közösségi média hírességeinek promóciós tevékenysége jóvoltából vezető marketingeszközzé vált. A tendenciát érzékletesen világítja meg az a 2016-os eset, amelynek során a német youtuber szupersztár, Bianca Heinicke közönségtalálkozóját menet közben fel kellett függeszteni, mert a több ezer rajongó szinte őrzöngve, sikoltozva várta kedvencét, többen el is ájultak. A helyzet nem ismeretlen a popkultúra világában, hiszen különféle fiúbandák, pop- és rockegyüttesek koncertjein már az 1950-es évektől kezdődően előfordultak hasonló jelenetek. A Bianca Heinicke-est újdonsága abban rejlett, hogy ott és akkor egy YouTube-sztár, az akkor

1 GLÓZER Rita, *A részvétel kultúrája a YouTube-on = Fókuszpontok. Úton az ifjúság megismerése felé*, szerk. SZÉKELY Levente, Gondolat, Budapest, 279–315; GLÓZER Rita, *Részvétel és kollaboráció az új médiában*, Replika 2016/5., 131–150.

2 Carsten SCHWEMMER – Sandra ZIEWIECKI, *Social Media Sellout. The Increasing Role of Product Promotion on YouTube*, *Social Media + Society* 4. (2018/2.), 1–20; María-José ESTABLÉS – Mª GUERRERO-PICO – Ruth-S. CONTRERAS-ESPINOSA, *Gamers, writers and social media influencers. Professionalisation processes among teenagers*, *Revista Latina de Comunicación Social* 74. (2019), 214–236; *The Audience and Business of YouTube and Online Videos*, szerk. Louisa HA, Lexington Books, Lanham – Boulder – New York – London, 2018.

legnépszerűbb német videós rajongói várták így kedvencüket. Szakértők becslése szerint Heinicke ekkor megközelítőleg havi 110 ezer eurós bevételhez jutott a videómegosztón folytatott tevékenysége révén. A Bibi Becenévvel egy kozmetikai márkát is felépítő fiatal videós egyike azoknak a 21. századi mikrocelebritásoknak, akik képesek elérni és szórakoztatni a közösségi oldalak jellemzően tinédzser felhasználóiból álló nagy létszámú közönséget.³ A Heinickehez hasonló közösségimédia-sztárokat *influencerek*nek nevezik, utalva arra, hogy jelentős számú követővel, illetve rajongóval rendelkeznek a közösségi oldalakon, emiatt pedig a termékpromócióban érdekelt cégek számára értékes partnereké válhatnak. Az amatorként induló, majd egyre professzionálisabbá váló videós tartalom-előállítók népszerűségüket, követőikre gyakorolt befolyásukat használják fel kereskedelmi célokra. A fiatal youtuber véleményvezérek céges marketingkampányokban való részvétele a motorja a pro-am szintéren zajló egyik meghatározó átalakulásnak: a kedvtelésből folytatott videózástól az üzleti célú, profitszerzésre irányuló tartalomgyártás irányába történő elmozdulásnak.

Kommerzializálódás

A felhasználói tartalmakat előállító, népszerű magyar youtuberek körében az elmúlt tizenöt évben igen széles körben elterjedt a cégekkel, márkákkal történő együttműködés, a promóciós tartalmak létrehozása, közzététele. A legeredményesebb amatőr videósok, akik saját egyedi stílusuk, látásmódjuk, véleményük megosztásával váltak sikeressé, és építettek fel jelentős létszámú rajongótábort, ma már rendszeres együttműködő partnerek különféle cégek vagy márkák kampányaiban. Ez gyakran azt jelenti, hogy a független szereplőként kiépített hitelességüket áruba bocsátva fejtenek ki hatást a követők fogyasztási szokásaira, preferenciáira – akikben talán nem is mindig tudatosul ez a befolyás.

Maga a gyakorlat a globális angol nyelvű YouTube-szcénában lényegében a platform indulása óta jelen van. A cég már 2006-ban bemutatta reklámozással kapcsolatos elképzeléseit az érdeklődő piaci szereplőknek,⁴ majd a Google általi megvásárlást követően a videómegosztó egyértelműen elindult azon az úton, melyen végül bevételtermelésre alkalmas felületté vált. A platform a hirdetőik számára sokféle reklám-

3 SCHWEMMER–ZIEWIECKI, I. m., 1.

4 Uo., 2.

formátumot tesz elérhetővé,⁵ ám a fogyasztók erősödő reklámkerülése idővel új utak keresésére ösztönözte a cégeket. A YouTube-os tartalmak monetizációja a 2010-es évektől kezdődően különösen intenzívvé vált, amikor az új reklámozási formákat kereső hirdető és a bevételszerzésre törekvő amatőr videósok együttműködése rendszeresebbé és kidolgozottabbá vált.

A márkák, cégek és a youtuberek közötti marketing célú együttműködés többféle módon valósulhat meg,⁶ például *termékbemutató videó* készítésével. Ilyenkor a youtuber videójában direkt módon bemutat, értékkel, esetleg ajánl egy konkrét terméket, a videó leírásában pedig elhelyez egy külső weboldalra irányító linket (ez az úgynevezett affiliate link), melyre kattintva a látogatók egy webshop felületére jutnak, ahol a terméket megvásárolhatják. Ezekből a vásárlásokból származó bevételből részesedik a youtuber is, az együttműködés keretét pedig úgynevezett affiliate marketingprogramok jelentik, amelyekre a youtuberek regisztrálhatnak a cégek vagy ügynökségek elérhetőségein. Az együttműködés egy másik formája a *termékelhelyezés*, amely más médiaplatformokon, például a filmkészítésben és a televíziós tartalmak kapcsán már jól ismert, bevett gyakorlat. Ennek lényege, hogy a népszerűsíteni kívánt terméket olyan módon – mintegy mellékesen, nem hangsúlyozva – jelenítik meg a mozifilmekben és a YouTube-os videókban, hogy a megjelenítés kereskedelmi célzata, háttere nem nyilvánvaló. Az úgynevezett *keresztpromóció* gyakorlata, azaz a sikeres videós személyiségek közös videója, melyet minden részt vevő fél csatornáján közzétesznek, ezzel növelve mindegyik alkotó láthatóságát, szerencsés esetben követőinek táborát (a másik fél követőinek bevonása révén), szintén fontos formája a monetizációnak. Hasonlóképpen a *reklámajándékok* is gyakori elemei a youtuberek és márkák együttműködésének, ezeket pénzbeli fizetség mellett vagy helyett kapják a népszerűsítésükben a céggel együttműködő youtuberek. Ilyenkor a videoblogger jellegzetes, egyedi stílusában készülő videót teljes egészében a márka tulajdonosa által ellenőrzött módon készítik és terjesztik. Gyakran előfordul, hogy egy-egy termék forgalmazója ingyenes mintát küld a youtubernek abban a reményben, hogy az kipróbálja, és a csatornáján bemutatja, népszerűsíti azt. Az igazán sikeres, élenjáró videósok idővel saját márkával (úgynevezett *merch*) is piacra lépnek, vagyis saját márkás termékeket kezdenek forgalmazni webshopjukban.

5 *The Audience and Business*, 122–127.

6 *Uo.*, 100–101, 121; SCHWEMMER–ZIEWIECKI, *I. m.*, 3.

Az itt felsorolt kollaborációs és monetizációs technikák egyazon jelenségen alapulnak. A YouTube-os hírességek követőik körében véleményvezérként működnek, azaz az értük rajongó és őket hitelesnek, véleményüket, ízlésüket követendőnek tartó, jellemzően fiatal vagy fiatal felnőtt közönség attitűdjére képesek hatást gyakorolni, beleértve annak fogyasztási szokásait is. Ez a gyakorlat az úgynevezett *influencermarketing* alapja, amelynek keretében egy termék vagy szolgáltatás ismertségének növeléséhez, a fogyasztók attitűdjének formálásához, az értékesítés támogatásához egy harmadik fél, konkrétan valamilyen híresség ismertségét, befolyását használják fel, természetesen megfelelő ellenszolgáltatásért cserébe.⁷

A globális szintéren belül a hazai youtuber közösségben is lényegében már kezdettől fogva jelen vannak az influencer-együttműködés és monetizáció különféle formái, eleinte leginkább a még tinédzser korú véleményvezérek által ajándékba vagy kipróbálásra kapott ruha, divat- vagy sminktermékeket, technikai eszközöket bemutató videók voltak a kollaboráció jellemző formái. A következő években a céges reklámkampányoknak a youtuberszcéna felé történő óvatos közeledésének lehettünk tanúi. Mivel a reklámköltségek megtérülése igen fontos feltétele a sikeres együttműködésnek, a youtuber influencerek kampányba való bevonása kezdetben erőteljes céges kontroll mellett zajlott. Olyan együttműködések valósultak meg ebben az időszakban, mint a lakberendezési áruházláncot működtető Kika Magyarország Kft. promóciós videósorozata (2015–2016) ismert magyar youtuberek közreműködésével.

Ez esetben egy céges kampány részeként professzionálisan kivitelezett videók készültek vloggerekkel a főszerepben, akik saját ízlésüknek, stílusuknak megfelelően rendeztek be egy szobát a megbízó termékeinek felhasználásával, áruházi környezetben. A Móni szépségvilága nevű

7 A témáról bővebben lásd például: Rick FERGUSON, *Word of mouth and viral marketing. Taking the temperature of the hottest trends in marketing*, Journal of Consumer Marketing 25. (2008/3), 179–182; Karen FREBERG – Kristin GRAHAM – Karen MCGAUGHEY – Laura FREBERG, *Who are the social media influencers? A study of public perceptions of personality*, Public Relations Review 37. (2011), 90–92; GULD Ádám, *Sztárok, celebek, influenszerek. A médiában megszerezhető ismertség és hírnév természete*, [kézirat, megjelenés alatt]; MARCHIS Andrea – MARKOS-KUJBUS Éva, „Minden jó influencer...” – *Avagy hogyan lehet hiteles egy Instagrammikroinfluencer az ügynökségek és az influencerek szerint?* = DMMD ADAPTER. *Tanulmányok a digitális marketing, média és design területéről*, szerk. CSORDÁS Tamás – VARGA Ákos, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2019, 19–34, http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4297/1/DMMD_ADAPTER_2019.pdf [utolsó letöltés: 2020. október 15.]; VARGA Ákos – PANYI Krisztina, *Híres leszek! A magyar YouTube piac influencer központú vizsgálata*, Vezetéstudomány 2018/12., 24–30.

csatorna vloggere,⁸ Viszkok Fruzsina,⁹ Csizmadia Gabriella¹⁰ és Papp Inez Hilda,¹¹ sőt egy keresztpromóciós páros videó jóvoltából a gamer vlogger Zsdav és Csorba Anita DIY profilú videoblogger részvételével¹² is készültek tartalmak a kampány keretében. Valamennyi említett youtuber egymástól jól elkülöníthető profillal, stílussal és feltételezhetően valamelyest eltérő követőtáborral rendelkezett, így egyetlen kampány keretében több különböző közönségszegmens vált elérhetővé.

Egy másik izgalmas kísérlet ebből az időszakból a Coca Cola Magyarország #cokestream kampánya. Ennek keretében a céggel együttműködő Estaste reklámügynökség munkatársai nem kifejezetten brandelt tartalom létrehozására törekedtek, inkább egy kommunikációs csatornát, felületet igyekeztek létrehozni a #cokestream segítségével, ahol a legkülönfélébb, a fiatalokat érdeklő tartalmak jelenhetnek meg.¹³ Az ügynökség munkatársai számára ekkor már világossá vált, hogy a tizenéves fogyasztók megszólítására a könnyűzenei sztárok mellett leginkább a youtuber influencerek alkalmasak, így készült videósorozat az egyik legnépszerűbb, zenei paródiákra specializálódott vlogger formáció, a Pamkutya duó közreműködésével. Ezekben a videókban Pamkutyaék úgynevezett zenei párbajra hívtak ki népszerű magyar zenekarokat, a Wellhellót¹⁴ és a Halott Pénzt,¹⁵ de ebben a kampányban az említett # használatával készítettek videót népszerű külföldi női popsztárok külső megjelenését, stílusát imitálva olyan kedvelt szépségvloggerek, mint a már említett Viszkok Fruzsina¹⁶ és Aviana Rahl.¹⁷

2016–17-re a hazai piacon a tizenéves fogyasztók mint célcsoport elérésének elsődleges csatornája a YouTube videómegosztó lett. A mai élvonalbeli, időközben már érettebb korba lépett és üzleti szempontból is sokkal tapasztaltabb, felkészültebb YouTube-os influencerek már komoly bevételt hozó üzleti együttműködésekben vesznek részt.

8 <https://www.youtube.com/watch?v=1ILUNHCVqQs>

9 <https://www.youtube.com/watch?v=TbWCwX69cmg>

10 <https://www.youtube.com/watch?v=qyJcKcx97cM>

11 <https://www.youtube.com/watch?v=X4J7movN0LU>

12 <https://www.youtube.com/watch?v=8qCGNn9OTbc&list=RDCMUCg-OEyd00hCunSoih6fCdJg&index=4>

13 http://kreativ.hu/cikk/nem_vagyunk_tinik_de_az_o_szemuvegukre_van_szuksegunk

14 <https://www.youtube.com/watch?v=uiaaKRCGAeQ>

15 <https://www.youtube.com/watch?v=UJLqZX9-vTY>

16 <https://www.youtube.com/watch?v=OwsVcKtMrig>

17 <https://www.youtube.com/watch?v=OwsVcKtMrig>

Professzionizáció

A YouTube részvételi kultúrájából kiemelkedő, üzleti együttműködésekben részt vevő influencerek megjelenése egyben az aktorok és tevékenységük professzionizálódásával is együtt járt. A professzionizáció ebben az esetben egyaránt jelenti a videók rögzítésének és szerkesztésének tökéletesedését, illetve a személyes performanszok egyre igényesebbé válását. A felvétel helyszínének, kulisszáinak tudatos, stílusos alakítása, a felvételek során használt érzékelhetően jobb kamerák és világítás, valamint a felvételek utólagos szerkesztése, vágása, illetve a szereplők beszéde, viselkedése a sikeres influencerek esetében idővel érezhetően sokkal kidolgozottabb, hatásosabb lett. Mindez következik az együttműködő üzleti partnerek elvárásaihoz való alkalmazkodásból, és maguk a youtuberek is jól érzékelhetően egyre tudatosabb önmenedzselést, és ennek részeként személyes márkaépítést folytatnak.

A személyes márka vagy énmárka a marketing egyik népszerű koncepciója.¹⁸ Sokak szerint Erving Goffman dramaturgiai elméletére¹⁹ támaszkodik az a marketinges elgondolás, hogy egy személyt éppúgy lehet értékesíteni a piacon, mint egy szolgáltatást vagy terméket. A közösségimédia-profilok ideális helyszínei a Goffman által leírt színre vitelnek és teátrális önábrázolás megvalósításának, és mivel egyéniségük és saját önálló teljesítményük bemutatására alkalmas, ezért az amatőr egyéni felhasználók számára lehetővé teszi saját személyüknek a versenytársaktól való megkülönböztetését is.

A személyes márkaépítés szorosan összefügg a fentebb tárgyalt kommercializálódással, hiszen az ismertség a személy márkaként történő felépítése és piacra vitele révén monetizálható. A YouTube „hétköznapi hírességei”,²⁰ a videós influencerek személyes márkájuk monetizálását különböző megoldások keretében valósítják meg. A szépségiparral együttműködő úgynevezett beautyinfluencerek gyakran adják nevüket egy termékkollekcióhoz, jellemzően a kozmetika és a szépségipar területén. Aviana Rahl, az egyik népszerű magyar szépségvlogger 2019 folyamán például a Nivea márka gyártójával működött együtt, amikor az ő neve alatt került forgalomba egy kozmetikai csomag, jellemzően drogériákban, a széles vásárlóközönség számára elérhető termékek-

18 Vö. TÖRÖCSIK Mária, *Self-marketing. Személy és marketing kapcsolatok*, Akadémiai, Budapest, 2017.

19 Erving GOFFMAN, *Az én bemutatása a mindennapi életben*, ford. BERÉNYI Gábor, Pólya – Thalassa Alapítvány, Budapest, 2000.

20 GULD, I. m.

kel.²¹ A gamer, illetve vlogger szintéren is történtek hasonló együttműködések az elmúlt években. 2016 őszén, a tanévkezdés előtti bevásárlás időszakára időzítve például a Media Markt műszaki áruházlánc adott a tanévkezdéshez kapcsolódó termékcsoportot (füzet, tolltartó, egérpap, népszerű magyar gamerek arculati elemeivel, logójával).²² Az erősebb énmárkával rendelkező magyar youtuberek közül többen is saját merchcel léptek piacra, azaz saját (tervezésű) kollekció, terméksor értékesítésébe kezdtek, és itt az ugyancsak szépségvloggerként ismertté vált EmciBeauty hozható fel példaként.²³ A saját merchcel elinduló youtuberek esetében megfigyelhető, hogy a fiatal követők körében népszerű használati tárgyakra (tolltartó, naptár, tornazsák, díszpárna, egérpap, póló stb.) koncentrálnak, az értékesítésben pedig az erre szakosodott webáruház, az úgynevezett „videósbolt” szolgáltatását veszik igénybe.²⁴

Az olyan korán indult és mára stabil médiapiaci tényezővé vált beautyvloggerek, mint például Viszok Fruzsina, tudatos kommunikációval, következetesen képviselt stílussal erős személyes márkává fejlesztették magukat. Ennek folyamata jól végigkövethető a szépségvlogger tevékenységét, nyilatkozatait figyelemmel kísérve. Amint azt egy 2015-ben készült interjúban²⁵ elmesélte, egy hirtelen ötlettől vezérelve 2010-ben, 17 évesen regisztrálta blogját Breakfast at Fruh névvel. A címválasztás egyik kedvenc filmjére, a *Breakfast at Tiffany's*-ra utal,²⁶ vlogcsatornáját három évvel később, 2013-ban ugyanezen a néven indította el. Ahogy a blogon, itt is főként sminkeléssel, szépségápolással és divattal foglalkozó tartalmakat tesz közzé, példaképe és inspirálója Dulce Candy²⁷ amerikai szépségvlogger. Legelső videóit egy kissé sötét, rosszul megvilágított szobában rögzítette, és a videók vágása is hagyott némi kívánnivalót maga után. Ami viszont már ebben a kezdeti időszakban is jól működött, az a kedves, természetes stílusa, közvetlen előadásmód.²⁸

21 <https://www.youtube.com/watch?v=Gq-ZpOKHHkM&feature=share&fbclid=IwAR14eOQp7Ub1C-jO4Nu9xRKUNXCOjdiJk0bh2EeQyDBRcvelHFeaMxCNuo>

22 <https://www.facebook.com/unfieldmctv/photos/a.228917980619490/580266455484639/?type=3>

23 https://www.youtube.com/watch?v=iaXHWuXqDJ8&feature=share&fbclid=IwAR3SNVVo16715keuOgTVG5rR9rUoq4lKv2peBPGbAg6dnl_zgqJA4IKZdmw

24 <https://videobolt.hu/>

25 https://kanyarmagazin.blog.hu/2015/10/06/kulker_karrier

26 A *Breakfast et Tiffany's* (1961) című romantikus komédiát Truman Capote azonos című novellája alapján Blake Edwards rendezte, a két főszereplő Audrey Hepburn és George Peppard voltak. Magyarországon *Álom luxuskivitelben* címmel vetítették.

27 <https://www.youtube.com/channel/UCo5zIplj2OQkYatd8R0bDaw>

28 <https://www.youtube.com/watch?v=azYJerPQbWQ>

Népszerűsége gyorsan nőtt, egy év alatt ez a vlog lett a legtöbb követővel rendelkező, magyar nőknek szóló YouTube-csatorna. Ennek is köszönhető, hogy 2014-ben meghívást kapott, s prezentációt tartott az *Internet Hungary* nevű hazai iparági szakmai találkozón. Prezentációja,²⁹ melyben külföldi példákat említve az övéhez hasonló videoblogok marketing célú felhasználása mellett érvel, azt jelzi, hogy a videósokkal folytatott együttműködés ekkor még nem igazán terjedt el a hazai reklámpiacon. A marketingszakembereknek fő érvként a vloggerek hétköznapióságát és hitelességét hangsúlyozza, illetve rámutat a követők erős elkötelezettségében rejlő lehetőségekre. Saját sikerének összetevőit ekkor a tartalomgyártás kiszámítható rendszerességében, a tematikus sorozatok közreadásában, a sokoldalúságban és a rajongókkal való aktív kommunikációban látja. Ezek az állítások azt mutatják, hogy csatornája működtetésében nemcsak tudatos és következetes volt már akkor is, hanem elemző, önreflexív módon követte nyomon saját tevékenységének fogadtatását a rajongók körében.

Egy év múlva, 2015-ben is tartott előadást a legnagyobb magyar média- és marketingszakmai seregszemlén, a *Média Hungary*-n. Prezentációjának címe sokatmondó: „*Amatőr vloggerből üzletember*”. Itt már üzletasszonyként, médiavállalkozóként mutatkozik be, közreadja a csatorna fontosabb adatait (követők száma, demográfiai jellemzőik stb.), és konkrét márkákat, cégeket említve beszél azokról az együttműködésekéről is, amelyekben érintett. Az előadás végén fontosnak tartja hangsúlyozni saját függetlenségét, az együttműködésekben játszott egyenrangú, partneri szerepét. A két esemény között eltelt közel egy év alatt a vloggerek márkákkal és cégekkel történő együttműködésének gyakorlata érzékelhetően megváltozott. Az együttműködések gyakoribbá, bejáratottá váltak, a videobloggerek mint médiapiaci szereplők felértékelődtek, pozíciójuk megszilárdult, ami hozzájárulhatott valamiféle vállalkozói attitűd kialakulásához. Ezzel is összefügghet, hogy Viszkok Fruzsina 2015-ben megváltoztatta blogjának és YouTube-csatornájának nevét, ettől kezdve saját teljes neve lett a márka védjegye. Döntését az említett interjúbán így magyarázza: „A jövőben mindenképp a saját nevemet szeretném használni, a Breakfast at Fruh-t már kinőttem, abszolút nem tükröz engem.”³⁰

A marketinges együttműködések sorában a szépségápolási és kozmetikai márkák mellett fontos helyet foglalnak el a Magyarországon

29 <https://www.digitalhungary.hu/ki-kicsoda/Viszkok-Fruzsina/55/>

30 https://kanyarmagazin.blog.hu/2015/10/06/kulker_karrier

jelen lévő nagy drogériálancok. Már vlogja indulása után egy évvel, 2014-ben a Drogerie Markt tavaszi beauty academy kampánya során elnyerte a *dm hivatalos szépség bloggerek* címet,³¹ és ehhez kapcsolódóan a dm hivatalos csatornájára készített sminkvideót.³² 2015-ben több alkalommal is készített unboxing videót az akkor piacra dobott szezonális „dm-kedvencek”³³ csomagok bemutatására. A konkurens Rossmann kozmetikai üzletlánc kínálatában 2018-ban jelent meg a „Viszkok Fruzsina kedvencei” kollekció,³⁴ amely két kampány keretében egy-egy neszesz-szerbe csomagolva tartalmazta a vlogger által ajánlott sminktermékeket.

A tudatos márkaépítés következő szintje a saját márkás termékek önálló piaca bocsátása, Viszkok Fruzsina esetében ilyen például jelenleg a planall.hu webáruház kínálatában elérhető, Frujo néven forgalmazott saját márkás határidőnapló. A planall.hu oldalon olvasható interjú szerint a vlogger saját személyes tapasztalatait, bevált megoldásait építette bele a naptárba, segíteni igyekezve követőinek a teendők és az időbeosztás megtervezésében.³⁵ A hozzáadott értéket itt is a vlogger személyes tapasztalatai, tudása képviseli, ettől lesz vonzó az így promotált termék.

A youtuberek professzionalizálódása a személyes márkák építésén túl más jelenségekben is tetten érhető. Például abban, hogy az egykor a videómegosztóról induló youtuberek szakmai karriert építenek például a reklámszakma irányába, ahogy azt Dancsó Péter esetében láthatjuk. Dancsó a szintén a 2010-es évek elején útjára indult *Videómánia* csatorna vloggereként évek óta az egyik legtöbb követővel rendelkező magyar youtuber. Ma már azonban nemcsak vloggerként vesz részt üzleti együttműködésekben, hanem 2018 óta résztulajdonosa a youtube-reket menedzselő Special Effects Media Zrt.-nek.³⁶

Más esetekben a professzionalizáció jele a vlogger nickjének³⁷ és esetleg szakmai profiljának megváltozása. Az életkor előrehaladásával

31 <https://www.youtube.com/watch?v=DeQdffQ0cM>

32 <https://www.youtube.com/watch?v=TWp5E4tvyto>

33 Ez a kampányjellel kibocsátott, szépségápolási és kozmetikai termékeket tartalmazó doboz abban az évben háromhavonta jelent meg, de csak 1000 példányban volt megvásárolható. Az érdeklődők közül webes regisztrációja után az első 1000 szerencsés regisztrálót vásárolhatta meg 3000 Ft-os áron, amely jóval alacsonyabb, mint a dobozban lévő termékek összértéke. A doboz tartalma meglepetés volt, azt Viszkok Fruzsina egy-egy unboxing videó keretében bontotta ki és mutatta be.

34 <https://www.youtube.com/watch?v=0SI1JH1ZeVM> és <https://www.youtube.com/watch?v=Lz-dt2IT-wY>,

35 https://planall.hu/viszkok_interju

36 <https://forbes.hu/uzlet/dancso-peter-resztulajdonos-lett-egy-menedzsmint-cegben/>

37 Álnév, becenév, felhasználói név, melyet a felhasználók közösségimédia-plafformokon használnak.

megváltozó persona (a megjelenített, ábrázolt karakter) átalakulását tükrözi Viszok Fruzsina márkanévének fent említett megváltoztatása vagy Csizmadia Gabriella hasonló átalakulása, aki többéves sikeres szépségvloggerkedés után szintén tinédzserévei végén cserélte le a komolyabban hangzó teljes nevére a *gabifrizurái* csatornanevet. A szakmai profil teljesen átalakult Szirmai Gergely esetében, aki HollywoodNews Agency³⁸ nevű csatornáján humoros filmismertetőkkel lett az egyik legismertebb magyar férfi vlogger, majd néhány éve AFK Légió³⁹ néven új csatornát indított, és újabban már csak oda készít utazással kapcsolatos vlogokat. A profilváltás itt a megváltozott személyes érdeklődésből, esetleg médiapiaci megfontolásokból következhetett be, de mindenképpen tudatos döntés és munka eredménye.

Intézményesülés

A vlogoszféra amatőr, részvételi jellegét – a fentiekben vázolt folyamatokkal összefüggésben – nagyrészt működésének fokozatos intézményesülése aknáztá alá. Ennek az intézményesülésnek a motorjai azok a reklám- és úgynevezett „influencerügynökségek” voltak, melyek tevékenysége a youtuberek szakmai támogatására, menedzselésére és az üzleti szereplőkkel való összekapcsolásukra terjed ki, illetve esetenként önálló tartalomgyártást vagy jogi szolgáltatásokat is magában foglal. Az első magyar influencer-ügynökségek a 2010-es évek elején alakultak meg, részben külföldön szerzett szakmai tapasztalatokra építve. A 2012-ben létrejött Star Network és a következő évben (2013) elindult Special Effects Media mára piacvezetők, de mellettük számos újabb ügynökség is jelen van ezen a piacon.⁴⁰ Egy-egy ügynökség „portfóliójában” különféle influencerek szerepelnek, az együttműködésre kész márkák, cégek közülük válogathatnak egy-egy kampány megvalósításakor, és az ügynökségek folyamatosan várják és fogadják a szolgáltatásaikat felajánló influencereket is. A Social Guru és a Star Network ügynökségek szakmai együttműködésében jött létre az *influencerkereso.hu*⁴¹

38 <https://www.youtube.com/c/HollywoodNewsAgency/featured>

39 <https://www.youtube.com/channel/UC4IW7JBjtOJ8zkIpg31NwQ>

40 A ContentPlus digitális ügynökség blogja, a <https://b2binfluencer.hu/blog> szerint az ügynökségek hálózatosodása 2018–2019-ben nagy lendületet vett. A blogon elérhető adatbázis 13 kifejezetten influencermenedzsmentre szakosodott ügynökség adatait tartalmazza, de a lista bizonyosan nem teljes. <https://b2binfluencer.hu/blog/influencer-ugynoksegek/>

41 <https://influencerkereso.hu>

weboldal, mely különféle útmutatókkal, toplistákkal, online kapcsolat-felvételi és ajánlatkérési lehetőséggel igyekszik megnyerni újabb céges ügyfeleket.

Részben az ügynökségek kezdeményezésére jöttek létre azok a látványos médiaesemények, tehetségkutatók és közönségtalálkozók is, amelyek az egész szcéna láthatóságát megteremtve fontos szerepet játszottak az üzleti együttműködések és az egész piac élénkítésében is. Ezek a részben televíziós műsortípusok hibrid változataként az online szférához kapcsolódóan, ugyanakkor nemzetközi példákat követve megszervezett események alkalmat kínálnak a youtuberekkel való személyes vagy közvetlenebb interakciókra, teljesítményük koncentráltabb értékelésére, miközben eseményszerűségükkel a valós vagy virtuális részvétel élményét nyújtják az érdeklődőknek. A Vodafone mobilszolgáltató támogatásával 2014-ben, majd 2015-ben megrendezett *Ki Mit Tube* internetes tehetségkutató a Magyar Televízióban 1962 és 1996 között futott *Ki mit tud?* című tehetségkutató műsor címére utaló elnevezésével a magyar médiatörténet kontextusában is elhelyezte magát. A zenei, videoblog, slam poetry és számos más műfajban nevező résztvevők között „új netes hősöket” kereső tehetségkutató produkció felépítésében, működésében a neotelevíziózás tehetségkutató show-műsorait idézi, csupán a résztvevők fiatal életkora, a műfajok alternatív (nem mainstream) jellege jelzi a különbséget.

A professzionális filmgyártáshoz kapcsolódó, sztárokat felvonultató és díjakat kiosztó gálaműsorok, gálaesemények hibrid változataként a magyar YouTube-sztárok részvételével rendezték meg a *Videós Gálát*,⁴² melyet 2018-ban szintén egy nagy telekommunikációs cég, a Telekom, valamint a Coca Cola szponzorált – ezek a tények az esemény súlyát, piaci értékét jelzik. A gála offline eseménye jól előkészített online kampányba illeszkedett, a youtuberek rajongói szavazatukkal juttathatták díjhoz kedvenceiket. A Videós Gálán vlog, gaming, életmód, humor, tech, utazás, ismeretterjesztő, film és sorozat, animáció, az év felfedezettje, az év legjobb szponzorációs videója és közönségkedvenc kategóriában osztottak ki díjakat.

A youtuberek és közönségük rendszeres személyes találkozására szervezett alkalmak is intézményesültek az elmúlt években. Az OVS Fest,⁴³ azaz Online Video Stars nevű, 2014 és 2017 között évente a kora nyári időszakban megrendezett egész napos rendezvény, valamint elő-

42 <http://videosgala.hu/>

43 <https://ovsfest.hu/>

adásokkal, dedikálással, fotózással és vásárlással egybekötött közönségtalálkozó, ahol a legnépszerűbb magyar youtuberek találkozhattak közönségükkel. A rendezvény tulajdonosa, szervezője az egyik nagy magyar youtuberügynökség, a Special Effects Media Hungary Zrt. A konkurens ügynökség, a Star Network MCN Kft. a *Videosokk*⁴⁴ elnevezésű rendezvénysorozat keretein belül kínált hasonló közvetlen találkozási lehetőséget az általa menedzselte youtuberekkel. Elsősorban a videójátékok kedvelőit célozták meg a szervezők az elmúlt években a *PlayIT* nevű rendezvénysorozattal, ám mivel a meghívottak között ott voltak a legismertebb hazai youtuber gamerek is (például TheVR, Bturbo, Goodlike, Szalay Isti, Doggy Ani, Zsozátya és társaik), a velük való találkozás lehetősége miatt videoblogjaik sok követője is részt vett a rendezvényeken.

Fontos szerepet játszottak az intézményesülésben azok a konferenciák, szakmai találkozók, amelyek üzleti alapon és elsősorban a cégek, márkák képviselőinek igyekeznek szakmailag megalapozott, naprakész tudást kínálni, illetve őket az ügynökségekkel, valamint magukkal a feltörekvő influencerekkel összekapcsolni. A *Media Hungary* és az *Internet Hungary* elnevezésű rendezvényeknek az elmúlt 6-7 évben rendszeres előadói a vloggerek, youtuberek, illetve az őket kutató vagy menedzselő szakértők, a programban szerepelnek ilyen témájú előadások, kerekasztal-beszélgetések.

A fokozódó intézményesüléssel is összefüggésben nő a szcéna önreflexivitása: a résztvevők figyelik, elemzik egymás tevékenységét, eredményeit, és ugyanígy saját pozíciójukat is. Gyakorikak a youtuber közösség belső ügyeit kitérgető diskurzusok, nem ritkák a különféle intrikák, viták vagy éppen a már többször említett együttműködések, más vloggerek csatornáit ajánló videók. Mindezek azt jelzik, hogy már rég nemcsak a közös platform vagy mediális közeg köti össze az aktórokat, hanem a közönség, a videósok és az őket menedzselő ügynökségek is összefüggő kulturális és gazdasági közegeként, esetenként közösségként tekintenek önmagukra. Eközben a hazai pro-am tartalom-előállítók persze figyelik az angol nyelvű, globális videós közeget is, követik a trendeket, inspirálódnak – azaz a globális médiakultúrára való reflexió is megfigyelhető.

Német Szilvi

ELVESZTETTE SZUBKULTURÁLIS JELLEGÉT?

*A fanzine mint alternatív médiatermék
művészeti piacosítása*

Definíció

Amikor Adam Harper zenekritikus 2014-ben a Berlin Music Weeken a 21. századi indie zenéről tartott előadást, a következő kérdések mentén keresett igazodási pontokat az új, népszerű underground zene lényegének meghatározásához. „Mi az »indie«? Egy olyan termelési mód, ami a fő csatornákon és kereskedelmi iparon kívül helyezkedik el? Esetleg azt jelenti, »saját kiadás«? DIY? Vagy inkább egy ellenkultúra, a zene-csinálás egy olyan közege, ami a mainstream ízléssel szemben áll? Egyfajta tiltakozás, az ellenállás egy formája? Vagy egy szubkultúra, ami megkülönböztethető a kultúra fő csapásától, de nem különösebben lép viszonyba vele? Vagy csak egy esztétika, egy elképzelés arról, mi hangzik jól. Egy stílus. Sőt, egy életstílus. Vagy csak külsőség.”¹

Harper levezetése annak bizonyítását célozta, hogy mára az „indie”-ként számontartott alkotóelemek külön-külön és együtt is – mint ellenkulturális impulzus, stílus és gyártási mód – felismerhetetlenül megváltoztak a hagyományos értelmezésükhöz képest. Az ezredfordulóra a független zenekarok többsége nagy kiadókhöz szerződött, az ellenállás ethoszát újracsomagolta és kiárusította a fogyasztói piac, a szubkulturák a radar alól a mainstream niche szegmenseibe kerültek, és talán maga a hangzás esztétikai minősége is átalakult, ahogy elkezdtek kisajátítani a hozzá társított technikai és affektív minőségeket (meleg, analóg „low-fi”).

Mindezek a szempontok, amelyek az „indie” zenénél irányadók, lefordíthatók más, önmagát a függetlenség pozíciójában meghatározó kulturális produktumok elemzésére is, amelyek hasonló módon próbálnak megszüntetve megőrizni egyfajta alternatívát a késői kapitalizmus globális fogyasztói miliójében. Jelen tanulmány a független kiadói

1 Adam HARPER, *The End of Analogue Warmth and Cosy Nostalgia*, Berlin Music Week WORD!, 2014. november 3., <https://www.youtube.com/watch?v=HYCkxaIBg54>

közeg egy speciális műfajával, az angol nyelvből „*fanzine*” („fanatic” „magazine”, azaz ’rajongói újság’ – N. Sz.) megnevezéssel elterjedt időszakos, privát vagy magán, amatőr periodikákkal foglalkozik. A zine-ek esetében is elmondható, hogy a műfaj jelentős utat tett meg mind az 1920-as (sci-fi) kezdeteihez, mind az 1970-es évekbeli (punk)² fénykorához képest. A fanzine-ekből a millennium után részben eladásra kínált „műtárgy” lett, eredeti amatőr esztétikájukat sok esetben leváltotta a tudatos grafikai tervezés.³ A védjegyüket képező közléstípust és témarepertoárt – a környezeti igazságosságtól a vegán életformán át a queer szexig – kommercializálták a modern újságírás olyan online felületei, mint például a *Vice*. A preinternet időszakában a nyomtatott zine-ek a közös érdeklődés mentén elkötelezett egyének hálózatokba szerveződését és kapcsolattartását tették lehetővé. Az internet megjelenése óta viszont már nem a fanzine az egyedüli médium, ahol nonkonform életmódokról, „társadalmon kívüli” közösségekről vagy politikai ellenállásról hallani. Éppen ellenkezőleg, a média liberalizációjával a szabad identitásválasztás és a politikai közbeszédben való (látszat)–részvétel előmozdítása a fősodorbéli média alappilléreivé váltak.

A mai fanzine-eknek mindezekkel a változásokkal kezdeniük kell valamit. A definícióalkotás tekintetében ez azonban nem lehet probléma, amennyiben lényegüket „a stabil és rögzített jelentés helyett a mindenkor normához képesti elhelyezkedésükben tárjuk fel”.⁴ Ennek relációjában pedig a vizsgált tárgy – esetünkben a fanzine – különféle hálózatok elemeként állandó – fizikai és jelentésbeli – mozgásban van.⁵

A zine-ek viszonyítási pontját születésüktől kezdve a tömegmédiá jelenti, tartalmát és (anti)esztétikáját – legyen az nyelvi vagy vizuális – pedig ennek a folyamatosan változó sztenderdjei határozzák meg. A *ne nézz TV-t!* felszólítás a 90-es évek zine-jeiben⁶ ma azzal a megállapí-

2 A punk Kelet-Európába, így Magyarországra is némi késéssel, az 1980-as évek elején „érkezett meg”. Kaja MARCZEWSKA, *Zine Publishing and the Polish Far Right = Post-Digital Cultures of the Far Right. Online Actions and Offline Consequences in Europe and the US*, szerk. Maik FIELTIZ – Nick THURSTON, transcript, Bielefeld, 2018, 110.

3 Az amatórság, így az eredetiség zsinórmértékét sok esetben a készítésre fordított idő határozza meg. A 2015-ben indult Hüvelygomba femzine-nél például előfordul, hogy a szerkesztők az egyes számok előszavában közlik, hány nap alatt (4) lettek kész a füzettel.

4 Fabio CLETO, „Introduction. Queering the camp” = *Camo. Queer Aesthetics and the Performing Subject*, szerk. Fabio CLETO, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1999. Idézet forrása: *The Territories of Artists’ Periodicals*, szerk. M. BOVIENT – S. PERKINS, Plagiarist Press, Wisconsin, 2016.

5 Guy JULIER, „From Design Culture to Design Activism”, *Design and Culture* 2013/2., 215–236; HORVÁTH Olivér, *Vagy valami vagy megy valahová*, *Disegno* 2019/1–2., 6.

6 „Az Ordító egérben olvastam a tv ellen írott cikket. Benne az van, hogy a tévézés minden szinten – még ha tesztem azt a gombjait nézem is – káros.” Dall-ass, 1992, 21.

tással egybehangzó, hogy „sose maradj benn olyan subredditben, ahol 50 főnél többen vesznek részt”.⁷

„A mi műszaki beállítottságú társadalmunkban [...] a tömegkommunikációs eszközök központi szerepet töltenek be, mivel a gondolkodás manipulációja révén a szabályozás eszközei. Néhány művész azonban kitartóan elzárkózott attól, hogy ezekben részt vegyen, ehelyett felépítették a kapcsolat és csere alternatív networkjeit. Mivel a mi szempontunkból a művészet elsősorban az információk és értékek kommunikációjának eszköze, ezért elnyomó rezsimek alatt néhány művészet politikailag kihívó bírálata alternatív elosztó csatornákon kellett hogy megtalálja a közönségét...”⁸ – olvashatjuk az *Akasztott ember* 1990-es számában ars poeticaként. Az idézet nemcsak azt a tényt rögzíti, hogy az információ társadalomban a hatalmi játszmák az információ előállítása, terjesztése és ellenőrzése felett zajlanak, hanem azt is, hogyan kapcsolódik be a művészet a műfaj történetébe, ahol a saját kiadás mint előállítási forma találkozik az alternatív narratívák termelésének művészi igényével. Természetesen ez előtt is léteztek saját kiadású művészeti füzetek, a kifejezetten art zine műfaj azonban jellemzően egy (közéleti) téma melletti elköteleződés (advocacy vagy aktivizmus) eredményeként születik, vagy a szó jelentésének megfelelően egy téma iránti rajongásból. Állításom, hogy a hivatalos művészeti mezőbe való integrációval a műfaj kiagyazódott eredeti szubkulturális környezetéből, miközben formája megőrződött. Az avantgarde „tisztesség-design”⁹ egyik megtestesítőjeként a fanzine azokhoz a műfajokhoz tartozik, amelyekkel a mai társadalom által legtöbbször értékelt minőségek egyike, az őszinteség – a médiába vetett bizalom megroppanásával – még előállítható.

A következő fejezetek a fanzine és a művészeti mező viszonyát három regiszter – gyártási mód, ellenkultúra és a mindezekkel összefüggő esztétika – történeti változásán keresztül veszik sorra, lokális példákkal illusztrálva. Jelen írásnak nem célja – és terjedelmi okoknál fogva nem is lehetősége – a fanzine-történet vagy a magyar közeg mindenre kiterjedő, rendszerezett ismertetése; elsősorban értelmezési kísérleteket tesz kortárs elméletek tesztelésével.

7 Egy, az internetes közösségek körében jól ismert mondás, szerzője ismeretlen.

8 *Akasztott ember* 1990/1., <https://epa.oszk.hu/01400/01485>

9 Boris Groys, *Öndesign és esztétikai felelősség. Az őszinteség előállítása*, Disegno 2015/1–2., 37.

Technológia

Az előállítás-sokszorosítás-terjesztés igencsak materiális folyamatához kötődő saját kiadást alapjaiban határozza meg a mindenkori csúcstechnológiához – a kor legmagasabb szintű vagy legerjedtebb termelőeszközeihez – való viszony, illetve a hozzáférés kérdése. Ahogy Stephen Duncombe írja, „a zine-készítők történetileg mindig is az új technológiák korai felkarolói közé tartoztak: ez a 30-as években a kézi nyomtatás, az 50-es években a stenciles sokszorosítás, a 80-as években a fénymásolás, a 90-es években pedig az asztali kiadványszerkesztés (desktop publishing) eljárásainak gyors elsajátítását jelentette”.¹⁰ Az új technológia szükségszerűen elavulttá tette a régit, a készítők pedig „átmigráltak” az egyik sokszorosítási technológiából a másikba.

A nyugati és keleti „makerek” azonban nem mindig voltak ugyanabban a helyzetben: míg a vasfüggönyön túl a DIY¹¹ és a fénymásológép, addig a szocialista blokk országaiban a szamizdat és az írógép terjedt el. A szamizdat szó szerinti jelentése „saját kiadás”, és míg eredetileg a betiltott szövegek újragépelésével létrejött replikákat neveztek így (jellemzően Alekszandr Szolzsenyicin,¹² Borisz Paszternak, máshol és máskor Milan Kundera vagy George Orwell szövegeinek magánkiadásait), mára átfogóan utal ez a megnevezés – némileg problematikus módon – minden egykori Szovjetunióból származó, kézzel készített kiadványra. Fontos eltérés a két alulról szerveződő mozgalom között, hogy míg a nyugati egy szabadpiaci környezetben és az alapvető jogok (szólás- és sajtószabadság) garanciájával létezett, addig keleti ellenpárja a hidegháború alatt elnyomó diktatórikus rendszerek kényszerei között próbált fennmaradni. Ahogy Marczevska¹³ felhívja rá a figyelmet, a keleti blokkban a mainstreamen kívüliség nem választás volt, hanem szükségszerűség.¹⁴

10 Stephen DUNCOMBE, *Notes from Underground. Zines and the Politics of Alternative Culture*, Microcosm Publishing, Bloomington, 2014, 210.

11 Asszamlázs, mail art, zine.

12 Szolzsenyicin életműve azóta az amerikai alt right és új jobboldali mozgalmak egyik fő hivatkozási pontja, akik számára az A *Gulag-szigetvilág* című trilógia szinte kötelező olvasmány. A Nobel-díjas orosz szerző könyvének 50. évfordulós újrakiadása Jordan Peterson kanadai pszichológiai professzor és médiaszereplő előszavával jelent meg 2018-ban a Vintage Classics kiadásában.

13 MARCZEWSKA, *I. m.*, 110.

14 A 80-as évek végén terjesztett, debreceni *Mély vágás* című kiadványnak például a rendőrség volt az első számú gyűjtője, emlékezik meg a fanzine.blog.hu archívum névtelen szerkesztője.

Jellemző dokumentum az államszocialista korszakból az a levelezés, amely egy színes fénymásoló igénylése kapcsán folyt a hatóságok és egy magánszemély között a 80-as évek Budapestjén. A művészeti felhasználásra szánt és a Művészeti Alapon keresztül külföldről ajándékként érkező Canon PC behozatalát – hosszas igénylési procedúra után – legfelsőbb szinten az Ipari Minisztérium utasította el. A döntés indoklásául áll a következő „szakvélemény”, amely szerint a „Canon PC 25 típusú sokszorosítógép nem fénymásoló, hanem elektrosztatikus elven működő gyorsmásoló. Ennek használata privát személyeknek pedig nem engedélyezett.”¹⁵ A dokumentum nemcsak a technikai hozzáférés nehézkességét érzékelteti jól a szocializmusban (amit általában a „fusizás” gyakorlatával hidaltak át), de annak a centralizált állami médiagépezetnek a működését is, amely a cenzúra eszközével irányította, mi vagy ki kaphat nyilvánosságot.¹⁶ Ha a gerillasajtó, majd az e mellé felnövő művészeti avantgárd lapok a szovjet tömbben a létező szocializmus rendszerét bontották, addig nyugati megfelelőik tipikusan anarchista világnézeti álláspontra helyezkedve a másik pólus, a fogyasztói kapitalizmus ellen lázadtak. (A hazai nyilvánosságban az angolszász eredetű „fanzine” szó a rendszerváltásig nem is volt nagyon forgalomban. Rövidített verziója, a „zine” ugyanakkor a Második látás vagy az Ordító egér címlapjain már szerepel az olvadásnak indult 80-as évek végén. Etimológiailag aztán ezek a variánsok igen megsokasodtak, elég csupán a ben'zine [Dall-ass], a mis'zine [Radical Roots] iterációkat vagy a terjesztési módra utaló „faxzine” [Artpool] megnevezést felidézni.)

A kétpólusú világrend megszűnése, a nyugati típusú demokráciák térhódítása aztán szinte „felrobbantotta” a független kiadói közeget a keleti fronton. Ugyan a rendszerváltások következtében az 1989 előtti underground elvesztette jelentőségét, és az ún. *második nyilvánosság* is belépett a mainstreambe, a *harmadik nyilvánosság* – ahova a rendszertelenül és regisztrációs (ISBN) szám nélkül megjelent fanzine-ek is tartoztak – viszont sikeresen megtartotta függetlenségét, annak ellenére, hogy státusza hivatalossá vált. A megváltozott politikai környezet a zine-ek karakterére is befolyással volt. „Ha a kiadványok

15 Az eredeti dokumentumokhoz való hozzáférésért köszönet Galántai Györgynek és az Artpool Művészetkutató Központnak.

16 Az államszocializmus időszakában a 100 példányszám alatti nyomtatványok nem estek a cenzúra hatáskörébe, ez pedig egy olyan joghézagot jelentett, amelyet előszeretettel használtak ki a *Gegenöffentlichkeit* érdekeltejei. Ugyanakkor a nyomdai eszközök tulajdonosai bármikor megtagadhatták a készítőktől a sokszorosítási művelet elvégzését.

többé nem a propaganda eszközei, és nem szolgálják azt a célt, hogy olyan üzeneteket juttassanak el, amelyek amúgy láthatatlanok maradnának, a hangsúly a közösségépítésre és a csoporton belüli összetartásra tolódott. Belső kommunikációs csatornaként ma a zinek *egy már létező hálózat fenntartását szolgálják* – írja Kaja Marczevska¹⁷ a lengyelországi szélsőjobboldali fanzine-kultúra újonnan virágzásáról. Ez utóbbi fejlemény jól mutatja, ahogy a médium kiagyazódik eredeti baloldali-ellenkulturális közegéből, és alkalmassá válik a másik oldal – akár radikális,¹⁸ akár kereskedelmi szereplői általi – kooptálásra.¹⁹

A piaci nyitás és annak új elérési formái mellett aztán a lakossági internet megjelenése jelentett még lényeges változást a nyilvánosság eddigi szerkezetében. Az internet első korszakában, ami az online fórumokon, levelezőlistákon, személyes weblapokon vagy a fanfiction gyűjtőoldalain a PDF és html feltöltések révén instant lehetővé vált, az a részvételi kultúrának egy új, demokratikus formáját nyitotta meg. A „prosumer” tevékenység, amely az online térben összefűzi a felhasználói és fogyasztói élményt, a zine közegekből érkezőknek már eleve ismerős magatartást jelölt és könnyű azonosulást kínált. A digitális javak nullához közelítő határköltégei²⁰, illetve a „személyes internet” közvetlensége ugyanakkor a közreműködők jelentős részét vontta el a hagyományos zine-kiadóktól. Az 1991 és 1998 között nyomtatásban megjelent Mozaik elnevezésű (keresztény!) fanzine szerkesztői így írnak erről a váltásról:

17 MARCZEWSKA, *I. m.*, 114.

18 Erre a magyar szintéren Pozsonyi „Bucó” Ádám pályafutása a példa.

19 Az állami cenzúra megszűnését követő neoliberalizációval a nyilvános közlések morális szabályozásának egy része a(z online) kommunikációs platformokat kézben tartó nagyvállalatokhoz került. Ez utóbbiak számára pedig a gyűlöletbeszéd tiltása az első számú szűrő mechanizmus, amelynek tükrében a radikális jobb-, és nem a radikális baloldal üzeneteinek közlése kerül elsősorban „veszélybe”. A máig zajló Kulturkampfban az új jobboldali mozgalmak maguknak vindikálják az „ellenkultúra” megnevezést, amennyiben álláspontjuk szerint a globálisan uralkodó liberális világrenddel szemben ők képezik az alternatívát. Amennyiben a kommunizmusban az antifaszizmus hivatalos ideológiát jelentett, a kapitalizmussal az információ a szabad kereskedelmi folyamatokba illeszkedik, de továbbra sem jeleníthet meg nyíltan fasiszta elemeket. A politikailag motivált szamizdat/fanzine közlésmódokhoz való visszatérés igénye a 2010-es évek után azonban a hagyományos baloldalon is jelentkezhet olyan országokban, ahol a média felügyelete jellemzően a jobboldali, illiberális kormánypárt irányítása alatt áll. A médiarendszer válságát mutatja, amikor olyan vélemények ütnek fel a fejüket, amelyek szerint már csak a papíralapú szamizdatok gyártásával és terjesztésével lehet a választópolgárok egyoldalú információ-fogyasztását ellensúlyozni.

20 Philipp STAAB – Oliver NACHTWEY, *A piacok és a munkaerő feletti kontroll a digitális kapitalizmusban*, Fordulat: Digitális kapitalizmus 2018/1., 97–118.

A lap átültetését a hálózati rendszerre elsősorban praktikus tényezők diktálták. Amennyire a korábbi Mozgalom nyomtatott számai keresetlenek voltak, annyira nem szeretnénk, hogyha ez az e-zine-re is jellemző lenne. A weboldal tartalma és külleme folyamatosan bővül és változik. Szinte majdnem mindig biztos, hogy nem a végleges formát és tartalmat látja a kedves látogató. Ezek a változások az oldal jellegéből adódnak, a minőséget azonban próbáljuk állandósítani.²¹

A nyomdai eljárásokon alapuló zine mint kulturális objektum azonban a várakozások ellenére mégsem tűnt el, sőt a médium részlegesen vissza is fordult egyfajta új materializáció felé az ezredforduló utáni első évtizedben. Megfelelő képet alkothatunk erről a „fordulatról”, ha végignézzük a ma Budapesten készült független kiadványok anyagi minőségét. Az állomány csaknem felét állítják elő a 80-as években Japánban kifejlesztett rizográf technikával (olyan erre szakosodott műhelyekben, mint a Hurrikán Press, a BpZines, a Köménymag és a Risoplant, vagy a technikát először Bécsből Budapestre importáló Brody Studios). A rizográf az ofset nyomtatás és a fénymásolás között hidalja át a szakadékot azzal, hogy a szitanyomás eljárását automatizálva, színrétegenként nyomtat egyedi printeket.

Ugyancsak a 80-as évek state-of-the art technológiájának vagy éppen a korszak low-fi ethosának újjáéledését idézik fel azok a kiadványok, amelyek ceruzával, filctollal, „agyba-főbe ragasztgatással” és „sok-sok papírszemétből” készültek (Posthuman Zine). Az alkotó büszkeségét is jelzi adott esetben az a tény – mintegy ars poeticaként külön kiemeléssel –, hogy az előállítás során „digitális korrekció nem történt”.

A független/privát kiadói tevékenység a 2000-es évek óta tehát egyre nehezebben írható le az egyenes vonalú technológiai fejlődés mentén. Az „early adopter” szubkulturális archetípusa mellett ekkor ugyanis már egyre nagyobb hangsúllyal van jelen a „médiarcheológus”, aki számára az újnak való behódolás nem függeszt fel szükségszerűen minden korábban létezőt. Kristoffer Gansing az offline multimédia és az internet példáján keresztül mutatja be a technikai médiumok fejlődésének ciklikusságát. Érvelése szerint „csak az egyenes vonalú médiaevolúció szempontjából tűnhet nevetségesnek a CD-ROM és az offline multimédia felé való visszafordulás, hiszen a »totális« web tükrében ezek a for-

21 fanzine.blog.hu

mák már elavultak. De ha megfordítjuk a képletet, akkor azt látjuk, hogy nem a net a multimédia távlati pontja, ami felé minden konvergál, hanem épp visszafelé igaz: a multimédia megmutatja, hogy mivé is válhatott volna a netkultúra: egy fogyasztásellenes, játékosan felhasználóbarát, szelektíven online, a narratíva és az interakció gondolatébresztő formáiban gazdag felületté.”²²

Ebből a szempontból adhatják a hegemon média kritikáját az olyan „posztdigitális” eszközök, mint a kazetta, a bakelit, az írógép, az analóg fotó vagy éppen a nyomtatás. Mint az internetből való kiábrándulás következményei, feltárják a médium hiányosságait, rámutatnak gyengeségére, és visszahozzák a „van rajta kívül állás” lehetőségét.²³

Az online körforgásból való kivonulást mint kritikai magatartást találoán írja le a médiaelméletben a „szigetromantika” kifejezés. A totalizáló hálózatokból való elvágyódás nemcsak a szakadatlan információs folyamból követel egy kis szünetet, de az állandó összekapcsolódás paradigmájának önértékét is kétségbe vonja. Nem véletlenül lett a szigetté válás ikonikus képévé épp az a 2013-as image macro, amely egy parkban ülő hiphopos ábrázol, ölében egy írógéppel. Ami a képen meghökkentő, hogy az akkorra már teljesen általánossá vált mobil hálózati eszköz helyett egy antik, mechanikus szerkezetet látunk működésben, ami felhasználói szempontból egyrészt nem kényelmes, másrészt nem kézreálló, és a beszerzéséhez is legalább egy külön utat kell megtenni.

Kultúra

Amikor Simon Reynolds²⁴ a 2000-es éveket a „re” évtizedeként könyvelte el, elsősorban a popkultúrában eluralkodó nosztalgiára gondolt, amely az újrakiadások, remakek, reenactmentek, memoárok, évfordulók,

22 Kristoffer GANSING, 1995: *The Year the Future Began, or Multimedia as the Vanishing Point of the Net = Across & Beyond – A transmediale Reader on Post-digital Practices. Concepts, and Institutions*, szerk. Ryan BISHOP – Kristoffer GANSING – Jussi PARIKKA – Elvia WILK, Sternberg Press, Berlin, 2016, 37.

23 Erről árulkodnak az egyes zine-kiadásokat kísérő szerkesztői megjegyzések is, amelyek a fanzine médiuma melletti elköteleződést annak (1) analóg/objekt jellegében („imádok a laptop standby módba állítása után elővenni egy zine-t”, *Zina*); (2) in-group számára nyújtott biztonságélményében („elkezdtem blogolni, de sok bántás ért”, *Transz csajok a nappaliban* és „szükség van kizárólag női terekre”, *Nem! csak olvasóköri*) határozták meg, vagy egyszerűen abban, hogy (3) „jól néz ki”.

24 Simon REYNOLDS, *Retromania. Pop Culture's Addiction to Its Own Past*, faber and faber, London, 2010.

megemlékezések végeláthatatlan sorában, a vintage művek töménytelen újrafeldolgozásában és a régi zenekarok újraalakuló formációiban öltött testet.

Míg a 17. századi megjelenésekor a nosztalgia helyhez kötődött – érvel Reynolds –, utóbbi megjelenései már időbeliek. A személyesből kollektív érzéssé transzformálódott nosztalgia egyenlővé vált egy boldogabb, egyszerűbb vagy ártatlanabb korba való – kielégíthetetlen, hiszen időutazást is magába foglaló – vágyakozással. A Reynolds által domináns kulturális logikaként felismert „retro” megkülönböztető jegye a korábbi historizmusokhoz képest, hogy egyrészt figyelme nem a magasművészeti produktumokra irányul (mint a reneszánszban vagy a klasszicizmusban); másrészt pedig, hogy a korszak, amelyhez visszanyúl, még az élő emlékezet része. Ez a nosztalgia mikrogenerációról mikrogenerációra haladva, a mához képest egy vagy másfél évtizedeket lépeget hátrafelé a múltba, hogy rekreálja azt a vágyott időszakot, amely jellemzően az egyén személyes történelmének kezdetéhez, a gyerekkorba vezet vissza.²⁵

A múlt megidézése azonban se nem idealizáló, se nem szentimentális vagy akadémikus, sokkal inkább ironikus és eklektikus. Ahogy Raphael Samuel fogalmaz, a „retrochic” a múltat mint nyersanyagot kezeli, amelynek szelektív újrakombinálásából szubkulturális tőke (menőség, „coolság”, „hip”) szabadítható fel.

Ezt a kulturális attitűdöt képviselik például – a magyar szintéren – azok a saját kiadású füzetek, amelyek lomtalanításon talált, tehát kidobásra ítélt archív, családi fotókat mentenek meg a pusztulástól (lásd *Family Events* 2018, *At the Lake* 2018, *Woman and Man* 2018, mindhárom Ausztrics Andreától). Ezek érdekessége, hogy az alkotó saját gyerekkorát nem közvetlenül, hanem az előző generáció tárgyi emlékein keresztül artikulálja.

A gyermekkorhoz, annak érzelmi eredetiségéhez való visszatérés jelentkezik indítékként a Győri Balett társulat egyik műsorfüzetének szinte változtatások nélküli újraközlése esetében is. A spirálozott újrakiadás bevezetőjében így vall a készítő, Fridvalszki Márk: „az eredeti műsorfüzet [a Győri Nemzeti Színház által 1981-ben kiadott – N. Sz.] szüleim könyvespolcáról lett ismeretes, szürreális képei már gyermekkoromban teljességgel elvarázsoltak”.²⁶

25 *What was the hipster? A sociological investigation*, szerk. Mark GREIF – Kathleen ROSS – Dayna TORTORICI, Harper Collins, n+1 Research Branch small books series, New York, 2010.

26 FRIDVALSZKI Márk, *Győri Balett*, s.p., 2019.

Az öttagú *Nem mi voltunk Crew!* is előszeretettel idézi fel a gyermekkor érzésvilágát, Maszter elnevezésű fanzine-jük például nem más, mint egy sosem létezett, de nagyon is valószerű szocialista játékgyártó elképzelt termékkatalógusa.

A New York-i n+1 magazin *Mi volt a Hipszter?* szociológiai tanulmánykötetében a retrománia a 2000-es évek hipszterének szubkulturális alakjához kötődik, továbbá tevékenységében és külsőségeiben kristályosodik ki. A neoliberalizmus korszakának szülöttjeként a 21. századi hipszter számára a nosztalgia a kulturális fogyasztásban jelentkező elkülönülés eszköze. A hipszter alakja ugyanis már a fogyasztói kapitalizmus sikeres szubkulturálódását követően emelkedik ki az „őslevesből”, azoknak az autentikus csoportoknak a maradványai-ból, amelyeket bedarált vagy felszívott, és így tönkretett a fogyasztói kultúra.

Kegyetlen kritikával jelentik ki a szerkesztők, hogy a „hipszter” – eredeti, késő 40-es évekbeli minősítésével ellentétben – ma mindig pejoratív jelző. Leginkább azért, mert egy olyan szubkulturális csoportot jelöl, amelynek szereplői egyszerre ápolnak kapcsolatot a deklasszált vagy leszakadó és a domináns osztályokkal, „mérgező csatornát” nyitva meg a kettő között.²⁷ Ez az átrendeződés tulajdonképpen megmutatkozik a zine-kiadók társadalmi helyzetének változásában is: a 70-es évekbeli hőskorszakhoz képest a műfaj mára szinte teljesen kiszakadt munkásosztálybeli közegéből, felfelé mobilizálódott, és a művészeti-bohém, vagy ahogy Richard Florida nevezi, a „kreatív osztály” önkifejezésének eszköze lett. Kapcsolata azonban nem szűnt meg az alsóbb osztályokkal, sőt, az elkülönüléshez szükséges energiát sokszor onnan csatornázza be. (Norman Mailer megkerülhetetlen szövegében²⁸ ennek az energiának a forrása az akkori hipszter számára a társadalmon kívüli „néger”, ez a 90-es évekre a fehér, külvárosi munkásosztály lesz.)

A hazai független kiadói szintéren szinte egyedülálló példa erre az osztályok közötti transzfúzióra a Bohóc Oldalak (2001–2015) története. A Bohóc a Menhely Alapítvány által kezelt Fedél Nélkül „utcalapból” nőtt ki magánkiadványként, amelyet készítője, Gorcsakovszki Ferenc fénymásolással sokszorosított és bevétel céljából terjesztett. Mint az adomány alapon árult hajléktalanlap, úgy a Bohóc is „legali-

27 Mark GREIF, *Chapter 1. Positions = What was the hipster?*, 24.

28 Norman MAILER, *The White Negro. Superficial Reflections on the Hipster*, City Lights, San Francisco, 1957.

zálta” a koldulást, és azonnali segílyt volt képes nyújtani a lap terjesztőjének, aki emellett megtarthatta „saját hangját” az újság szerkesztésében. A névadás által megidézett kultúrtörténeti figura, a „bohóc” nem melleleg az ún. „stupid knowledge” birtokosa és terjesztője, aki sajátos pozíciójánál fogva – a félkegyelmű, udvari bolond, viccmester – olyan igazságokat mondhat ki, amit más nem engedhet meg magának. A dominánsan a kritikai elméletekkel operáló és azokon keresztül értelmezett kortárs művészet 2014-ben felfedezte, majd felkarolta a Bohóc vicclapot (Telep Galéria, Labor – kurátor Kovács Kristóf), elősegítve a készülő, új számok immár színes nyomtatását. Ebben a kontextusban lett az utcai lapból „fanzine” is. A 2015-ös Labor Galéria *Bohózat* című kiállításán – amely már Gorcsakovszki halála után nyílt meg egyfajta posztumusz „összegzésként” –, a független kiadók közül többen is saját zine-nél vettek részt, reflektálva az életműre, vagy éppen remixelve azt. A Bohóc szerzőjének, a „munkanélküli burkolónak” a művészeti karrierje így állatorvosi ló arra az esetre, amikor a valódi „társadalmon kívüliség” – a maga „őszinteségével” vagy éppen „anti-intellektualizmusával” – egy magasabb státuszt elfoglaló közegben válik (kisajátítandó) értékékké.

A „gentrifikálódás” fent leírt folyamata az esztétikai minőségben is kifejezést nyer. Ahogy a Bohóc példája is mutatja, a társadalmi csoportok közötti helyváltoztatás alakváltozással is jár: fekete-fehérből színes lesz, fénymásolatból limitált példányszámú, számozott rizográf print.

Esztétika

„Szarom le az artworköket.”
Genyó szívó disztroly, 1992

Az ezredfordulót megelőzően sokkal kevesebb művészeti zine cserélt gazdát, mennyiségük és jelentőségük messze elmaradt a korszak közközén forgó közéleti-zenei lapjai mellett. A zine médiumának a művészettel való szövetsége korántsem „természetes”, sőt, a periódus többségében punk vagy anarchista lapjait egyenesen kultúraellenes és művészetellenes beállítottság jellemezte. A tekintély minden formájával szembeni elutasítás vezetett a hivatalos művészet leértékeléséhez – dogmatikus marxista alapon –, amely szerint „a Művészet – akárcsak a kultúra csúcstermékei, a burzsoázia, illetve annak érdekeit szolgáló értel-

miségi tulajdon. A burzsoázia világnézetét tükrözi, és soha nem válik befogadhatóvá az emberiség többsége számára (Anarchia, 1995)²⁹.”

Az ideológiai alapon való távolságtartás mind az államilag irányított, mind a későbbi szabadpiaci/kapitalista („üzletembereknek güröző”) művészetmenedzsmenttel szemben egyfajta horizontálisan összekapcsolódó, örömmel működő alkotóközösségekben kereste az alternatívát. Erről számol be a Genyó Szívó Disztroly több felhívása is, amelyben társakat keres „a művészet valódi lényegéhez való visszatéréshez”. Az antiművészeti attitűd még a kifejezetten képzőművészeti intézmények falain belül is tartotta magát. A Magyar Képzőművészeti Egyetem Intermédia Tanszékének *Antimedia fuckzine*-jei (2006–2011) az „individualizmusra kihegyezett művészetoktatással szemben”³⁰ fogalmaztak meg egy do-it-together elven alapuló, közösségi gyakorlatot.

A független kiadás – amellett, hogy a 2000-es évek első évtizedében belépett a posztfordista korszakába, és termelése hatványozottan megsokszorozódott – közben úgymond „túllépett a punkon”.³¹ A punk védjegyét alkotó primitív, keresetlen, nyers, vulgáris, hol vicces, hol durva, PC-t nem ismerő szövegezést és a kivitelezés alacsony technikai színvonalát felváltotta egyfajta új esztétizmus, nem függetlenül a szociotechnikai környezet képi fordulatával, és illeszkedve az esztétizálás mindent átható, általánosabb folyamatába.³² Ha a pár alkotó(csoport) tevékenységében recesszíven tovább élő „punk” (Rohadék, Syporcha Wandal, Poszthuman Zines) még szövegközpontú és grafomán, addig az emellett egyre nagyobb szeletet kihalító grafikailag szép „minimál”, az ironikus „trash” vagy az apolitizáló „cukiság”³³ jellemzően képekkel kommunikál.

Ha az 1997-ben kiadott Red Partizans beköszöntőjében még azt olvashattuk, hogy „az újság nehéz technikai körülmények miatt ilyen ronda, de nem ez a lényeg, hanem a tartalma”, vagy az Alana Turhában, hogy „ez az újság nem szeretne a többi lappal versenyezni, nem is tud, mivel nem túl versenyképes”, mára a legtöbb art zine a művészeti piaccon egymással konkurál.

29 Anarchia 1995/4., 2.

30 Köszönet Rohánszky Bencének az Antimédia tevékenységéről való beszámolóért.

31 Genyó Szívó Disztroly, <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=1553>.

32 „A probléma nem az, hogy a művészet képtelen igazán politikussá válni. Az a probléma, hogy a jelen politikai szférája már esztétizálódott. Mikor a művészet átpolitizálódik, azt a kellemetlen helyzetet kell konstatálnia, hogy a politika már művészetté vált; hogy a politika már az esztétika mezőbe pozicionálta magát.” Groys, *I. m.*

33 Bajusz ORSOLYA, *A cukiság mint depolitizáló tényező*, Replika 2019/4., 189–215.

A műfaj megszabolázása együtt járt azzal a figyelemmel, ami az utóbbi években a fanzine-ek és általában a kisebb kiadók tevékenysége felé irányult. Ez az előállítói oldalról megnőtt kínálatot és professzionalizálódást, a fogyasztói oldalról pedig emelkedett keresletet és intézménysülést jelentett. Erről tanúskodnak a megsokasodott számban szervezett nemzetközi fanzine-szimpóziumok, kiállítások, a mainstream kiadók által könyvtanulmányokban megjelentetett zine-válogatások, illetve azok az intézmények, amelyek gyűjteményezési-kiállítási stratégiájukba integrálják a műfajt. A fanzine-készítés know-how-ját pedig meghívott alkotók vezényletével, fizetős workshopokon lehet ma elsajátítani.

A fanzine-kultúra terjesztését és cseréjét itthon – marketing- és PR-szempontról is professzionálisan – a 2015-től évi egy alkalommal megrendezett Ukmukfukk Zine Fesztivál fogja össze. A zine-ek, alternatív képregények és mikrokiadók vásári környezetben való bemutatása jelentősen eltér a korábbi modellektől, amelyek szórványosan, esetlegesen és sokszor kiszámíthatatlanul jelentek meg³⁴ – legalábbis azok számára, akik kívülről próbáltak belépni ebbe a közegbe. A 2008 és 2011 közötti időszakot a Plágium 2000 csoport közösség-szervezői tevékenysége tartotta mozgásban, ennek megfelelően a kiadványok felvevőközege is elsősorban a képzőművészeti mezőben eligazodó vagy abban aktív szereplőkből tevődött össze. A Plágium 2000 csereakcióit³⁵ és klubestjeit – amelyek felváltva zajlottak a Tűzraktér, a Liget Galéria vagy a Demo Galéria tereiben, esetenként a Március 15-e téren a szabad ég alatt – a 2011-es Műcsarnok-beli kiállítás koronázta meg. A Döme Gábor és Csizsik Petra által rendezett *Egyszerű Többség* című kiállítással³⁶ az alternatív terekben működő grassroot közösség az intézményi kanonizáció kontextusába került, és szélesebb körben láthatóvá vált. A tárlók alá a fluxus, a mail art, a bookwork, a képregény, a grafika hazai és nemzetközi cirkulációjának „kincstári” darabjai kerültek, mellettük pedig a magyar punk zine-ekből álló gyűjtemény képviselt egy mennyiségileg is fajsúlyosabb válogatást. A kiállítás formátuma nem fagyasztotta be az élő, közösségi együttműködésen alapuló láncolatot, ami a műfaj velejárója: a munkaasztalokra helyezett bélyegzők, ollók, nyersanyagok az előállítást, a fénymásológép pedig a sokszorosítást tette lehetővé az érdeklődők számára. Nem sokkal a Fanzine show-t

34 „A fanzineket általában független zeneboltok (például Wave, Indie Go) árusítják, ha meg nem, akkor a Gondolkodó nevű antikvárium: Budapest XIII., Kádár utca.” Magyar Narancs, 1996. december 12.

35 Anti-média csereakció, Intermédia Tanszék, <https://fanzine2000.wordpress.com>

36 Műcsarnok, 2011. március 26. – április 23., <http://www.mucsarnok.hu/kiallitasok>

követően a csoport mégis beszüntette tevékenységét, és tagjai visszavonultak vagy szólókarrierbe kezdtek (Kaszás Tamás) immár a hivatalos művészeti mezőben. A fanzine-ek hazai intézményesülésének további mérföldkövét jelentette a 2014-ben Szigeti Árpád képzőművész által alapított Hurrikán Press – rizográf stencilgépen alapuló független kiadó és nyomda – megnyitása. Az előállítási folyamat mellett a terjesztési oldalnak is sikerült időközben fenntartható üzleti vállalkozássá válnia a 2017-ben alapult ISBN Galéria (Istvánkó Bea) által. A zine-ek itt egy átfogó művészeti kínálat részeivé válnak, amennyiben feloldódnak a fotókönyvek, művészeti albumok, hivatalos magazinok és szakmai journalok alkotta kínálatban.

A magyar mikrokiadók vagy magánszemélyek által készített füzetek legalább fele kétnyelvű, vagy kizárólag angol nyelven jelenik meg, ami jól jelzi a készítőik igényét a globális piacra való kilépésre.³⁷ Ennek az exportigénynek a 2010-es évek óta gombamód elszaporodó nemzetközi art book fairak hálózata tesz eleget. A *Technologie und das Unheimliche* csoport kiadványai az utóbbi években olyan platformokon turnézták végig a világot, mint a berlini Haus der Kulturen der Welt, „Miss Read” művészkönyvfesztivál (2017–), a lipcei *It’s a Book Independent Publishing Fair* (2014–), a New York-i *Annual Zine & Self-Published Photo Book Fair* (2010–), a berlini Hamburger Bahnhof által befogadott *Friends with Books* (2014–) vagy az Art Basel hetében megrendezett *I never read* művészkönyvvásár (2013–). A nemzetközi áttörést a magyar független kiadói közegeben a Fábíán Áron üzemeltette *Innen* kiadó jelentette, amely 2006-os budapesti alapítása óta ma már svájci székhellyel működik.

A magyar fanzine-ek kutathatóságához nagyban hozzájárult az EPA – Elektronikus Periodika Adatbázis Archívum munkája, amely 2010 óta digitalizálja elsősorban a rendszerváltás első évtizedének zine-termését.

Összefoglaló

A fanzine hasonló változásokon ment keresztül, mint a ’80-as évek más kísérleti, nonkonform műfaja, például a videó, amely a központi szórású

37 A globalizációt és annak nyelvét (angol) előnyben részesítő kiadói kultúra mellett érdemes az alábbi kommentárt is fontolóra venni, amely éppen a regionális és a szomszédságpolitikai szempontot hiányolja a fanzine-ek terjesztésében, különös tekintettel a határon túli magyar kisebbségre. „[...] jellemző a többség hozzáállására, hogy véletlenül sincs az ár egyetlen magyar fanzinben sem cseh koronában vagy román lejben feltüntetve, pedig ott még el is tudnák olvasni.” Genyó Szívó Disztroly 1992/január, 2.

televízió alternatíváját nyújtotta. Amíg a videófelvevő eszközök tömeges elérésének hiányában az amatőr, fringe produkciók képesek voltak videofesztiválok teljes tartalmait megtölteni, addig a 2010-es évekre az eszközök demokratizálásával és a videók tömegesedésével egy minőségi kritérium jelent meg a kiválasztásban. Ahogy a videó-, úgy a fanzine-készítő amatőr közeg is „felnőtt”, professzionalizálódott, a low tech pedig sok esetben megmaradt egy olyan esztétikumnak, ami piacellenes, tekintélyellenes magatartást jelöl, miközben a termékek maguk is a piac részeivé válnak.

Istvánkó Bea

A FÜGGETLEN KIADVÁNYOK BUDAPESTEN – ISBN KÖNYV + GALÉRIA

1. Előljáróban a független kiadványok jelentőségéről

A *projekttermek* olyan nonprofit, alulról szerveződő terek, amelyekben az intézményi és piaci elvárásoktól függetlenül valósulnak meg – jellemzően – vizuális művészettel kapcsolatos események. Alapítóik és működtetőik általában a kulturális színtéren érzékelt hiátusok betöltésére reagálva alakítják működésüket. A *projekttermek* történetét vizsgálva a központi kérdés az, hogy milyen kiállítási formák és művészeti stratégiák születnek a hivatalos intézményrendszer és művészeti kánon perifériáján? A kérdésre adott válaszok igen heterogének, hiszen a *projekttermek* sajátja, hogy időről időre rendszeres hullámokban, gyakran csak rövid időre tűnnek fel vagy éppen tűnnek el a művészeti színterről. *Projekttermek* éppúgy jelenhetnek meg művészek által működtetett kiállítóhelyeken, magánlakásokban vagy műtermekben, mint egy zöldséges üzletben zárás után vagy akár a virtuális térben. Nevezhetjük őket ideiglenesen létrejövő autonóm zónáknak, amelyek képesek arra, hogy

a mindenkori intézményi fókusz mellett, azt kiegészítő vagy éppen kritizáló, alternatív művészeti megközelítést mutassanak fel.

Autonóm művészeti teret azonban nemcsak fizikailag létező kiállítótérben lehet létrehozni, hanem például egy kiadvány lapjai és olvasói által behatárolt mezőben is, ennek pedig egyre nagyobb a jelentősége a világszerte egyre nehezebb helyzetbe kerülő kortárs művészeti színtéren. A nemzetközi tendenciákhoz igazodva, a kortárs magyar alkotók egyre gyakrabban gondolkodnak az artists' book (művészkönyv), a photobook (fotókönyv) és a fanzine (zine) műfajában. Ezek a médiumok ugyanis sok esetben nagyobb mozgásteret engednek az alkotók számára, mint a fizikai kiállítóterek nyújtotta lehetőségek. Hiszen a független *projekttermék* jellemzője, hogy általában rövid ideig működnek, szűk közönséget szólítanak meg, történetük kevésbé dokumentált, megszűnésük után pedig sokszor nem marad fenn kutatható archívum. Ehhez képest – a művészkönyvek és fanzine-ek esetében – a befogadói élmény szerves részét képezi a kötetek megérintése, kézbe fogása, a lapozás aktusa, valamint az, hogy a kiadvány megvásárolható, hazavihető, az élmény pedig ezáltal újra és újra átélhető. A példányszámnak és a globális futárszolgálatoknak köszönhetően ráadásul ez a folyamat egyszerre több helyen szimultán is megtörténhet, akár a világ legkülönbözőbb pontjain. Ez az aspektus rendkívül nagy jelentőséggel bír a kiadványkészítéssel foglalkozó művész számára, hiszen ebből a globális perspektívából nézve ideális esetben sokkal szélesebb közönséghez juthat el az általa kommunikálni kívánt írott és vizuális üzenet, mintha egy adott ország egy településének parányi kiállítótérben rendezne kiállítást. Ebből kifolyólag a művészkönyv, a fotókönyv és a fanzine olyan médiumok, amelyek hatalmas politikai és kommunikációs potenciállal bírnak. Esetenként sokkal nagyobb, mint az egyedi műtárgy vagy egy független projekt galériában megrendezett kiállítás. Emellett a művészkönyvek, fotókönyvek és zine-ek kilépnek a művészet intézményes keretei közül, azaz nem szükséges elmenni múzeumba, galériába vagy egyéb, sokak számára feszélyező légkört jelentő vagy elitistának bélyegzett kiállítóhelyre ahhoz, hogy hozzájuk juthasson a befogadó.

Amellett, hogy a független kiadvány demokratikusan fogyasztható művészeti médium, intézménykritikai potenciállal is bír, hiszen nincs szükség a sokszor merev intézményi keretekre, így egy művészkönyv vagy zine bátran reflektálhat az érzékelt hiátusokra vagy disszonanciákra. Természetesen a független művészeti kiadványkészítésnek is kialakult a maga intézményrendszere kiadók, kiadványboltok, zine-

galériák, könyvfesztiválok és leginkább nemzetközi vásárok formájában, ugyanakkor éppen a nyomtatott könyv ellenségének kikiáltott internet teszi azt lehetővé, hogy akár az elitista, de ugyanúgy a mainstream csatornákat is kikerülve, otthonról is beszerezhető legyen egy, a világ bármely pontján megjelent művészkönyv, fotókönyv vagy fanzine. Az internet elterjedését követő művészkönyv- és fanzine-készítés a korszakváltás tényéből adódóan igencsak önreflektív; a kiadványok a tartalomhordozás mellett gyakran magára a médiumra is reflektálnak, tartalmukkal és megjelenésükkel különböző megállapításokat téve a nyomtatott könyvformátumra vonatkozóan. A művészkönyvek és zine-ek jellemzője, hogy több példányban léteznek (még ha a példányszám limitált is), illetve az, hogy a műtárgypiac áraihoz képest olcsók, ennek köszönhetően pedig viszonylag széles körben és demokratikusan elérhetőek. A független művészeti kiadványok – köztük a zine-ek – a legváltozatosabb nyomdatechnikával, kötészettel és papírra készülnek, de közös jellemzőjük, hogy valahol a tervezőgrafika, a vizuális művészet, a könyvkiadás, a design és a kísérleti elbeszélés által behatárolt mezőben helyezkednek el.

A 2000 és 2020 közé eső periódusban – az úgynevezett poszt-digitális, azaz a digitalizáció elterjedését követő korban – a független művészkönyv- és zine-kiadás fogalma a művészeti piac expanziójának és a művészeti gyakorlatok globalizációjának köszönhetően vitathatatlanul megváltozott. Az eredendően digitális projektek nyomtatással kísérleteznek, újraírva a művészeti sajtó, a hagyományos könyvkiadói tevékenység és a műtárgykészítés közti határokat. De vajon mi ennek az oka, főként annak ismeretében, hogy a Gutenberg-galaxist már számtalanszor elsíratta a tudománytörténet? Mióta a 19. század végén megjelentek az első városi köztéri villanyhálózatok, rendszeresen napvilágot látnak a papír- és a könyvnyomtatás haláláról szóló változatos elméletek.¹ A 20. század során, akárhányszor felfedeztek egy új médiumot vagy eszközt (például a rádiót, televíziót, internetet), újra és újra felfrissültek ezek a vélekedések, ám a jövendölés a valóságban (egyelőre) nem teljesedett be. A tények inkább azt támasztják alá, hogy az új médiumok megjelenésével csak tovább fejlődik a nyomtatás. Mivel legjobb tudomásunk szerint, szemben az egyelőre efemernek bizonyuló digitális publikációs gyakorlatokkal, még mindig a papír a legtartósabb információhordozó, ezért azt semmiképpen sem lehet kijelenteni, hogy

1 Erről bővebben: Alessandro LUDOVICO, *Post-Digital Print – The Mutation of Publishing since 1894*, Onomatopoe, Eindhoven, 2012, 9.

a nyomtatás technológiája végképp elavult lenne. Ez viszont egyáltalán nem jelenti azt, hogy a nyomtatott könyvkiadás és a különböző self-publish² gyakorlatok szerepének újradefiniálása ne lenne szükséges.

A világháló és a digitalizáció megjelenése óta eltelt idő távlatából már megállapítható, hogy az internet széles körű használata nem eredményezte a papíralapú kiadványkészítés eltűnését, ugyanakkor mindenképpen újraértelmezte azt. A posztdigitális korszak jellemzője a mérhetetlen információs túlerheltség – elég csak az interneten felhalmozott végtelen adatra gondolnunk. Az ebben rejlő számtalan lehetőség kétségtelen, ugyanakkor természetes igény jelentkezik valamifajta szelekcióra és a megszürt információ kézzelfoghatóvá tételére. Pontosan ez motiválja a művészkönyv, fotókönyv vagy a fanzine médiumát választó művészeket. Kilépni a passzív médiafogyasztó státuszából, és média-kreátorrá válni. 2020-ban már világosan látszik: a kortárs művészet és design legalább annyira a digitális korszaknak köszönheti a médiaművészet megjelenését, mint a nyomtatott kiadványkészítés újrafelfedezését és újraértelmezését. Az ISBN könyv + galéria vezetőjeként a célkitűzésem és motivációm egyértelmű: a lehetőségekhez képest maximális méretűre tágítani és minél hosszabb távon fenntartani az egyre zsugorodó hazai független művészeti színteret a kiadványok és kiállítási projektek által teremtett lehetőségeken keresztül.

Hogyan lettem művészettörténészből bolti eladó?

Hosszas művészettörténeti és kurátori tanulmányaimat követően, csak 2015-ben, a Fiatal Képzőművészek Stúdiója Egyesület (FKSE) titkáriaként kezdtem el intenzíven foglalkozni művészeti kiadványokkal és könyvvásárok szervezésével. Természetesen a művészeti könyvek és külföldi magazinok iránti érdeklődés már kora gyermekkorom óta jelen volt az életemben; a szüleim rendszeresen felemlgetett anekdotája, hogy a 80-as évek végén nem tudtam letenni a Swissair légitársaság színes fotókkal teletűzdelt magazinját, felnőttként pedig a barátaim emlegetik

2 A self-publishing, szó szerinti fordításban: saját kiadás, egy olyan publikációs gyakorlat, melynek során a kiadvány készítője saját maga, professzionális kiadásra specializálódott szervezet nélkül adja ki kötetét. A kifejezést általában az írott szövegek, például könyvek és folyóiratok kontextusában alkalmazzuk, amelyeket akár e-könyvként, akár hagyományos nyomtatásban, akár POD (print on demand) rendszerben tesznek közzé az alkotók. Ez vonatkozhat könyvekre, albumokra, brosúrákra, zine-ekre vagy bármilyen egyéb nyomtatványra is.

előszeretettel a költözésekkor komplett furgonokat megtöltő súlyos zöldségládákat. Mindazonáltal a könyvek és főként a kiállítási katalógusok gyűjtése csupán egy költséges és jelentős helyigénnyel járó hobbi maradt FKSE-s pályafutásom második feléig.

Ekkor szembesültem ugyanis azzal a jelenséggel, hogy az elmúlt húsz–harminc évben szervezett rengeteg művészeti és kulturális projekt maradványaként ipari mennyiségű kiállítási katalógus, booklet, kiállítási vezető és egyéb nyomtatott kiadvány maradt az egyesület raktárában. Ezek a nyomtatott anyagok általában valamilyen pályázati forrásból vagy szponzorok és társszervezők hozzájárulásaival készültek, a projekt során pedig a kiadott több száz példánynak csak töredékét adták el vagy osztogatták szét. Az események lezárultával az egyesület túlnyomórészt önkéntesen dolgozó munkatársainak már nem maradt kapacitása a kiadványok további értékesítésére vagy terjesztésére, így a kötetek, sok esetben az eredeti nyomdai csomagolásukban állva, szép lassan elfelejtődtek. Ebben az időszakban (2016 körül) az egyesület finansziális helyzete meglehetősen siralmas volt, így minden lehetséges bevételi forrást meg kellett ragadni az életben maradás érdekében. Így lett az én személyes projektem a kiadványokkal való bíbelődés, ami első lépésben egy Gallery by Night program keretében megvalósított egynapos pop-up kiadványvásárt jelentett. A program előkészítéseként végignyálaztunk több száz – ha nem több ezer – kiállítási katalógust, füzetet, bookletet és minden egyéb kiadványt, amiből több darab állt rendelkezésre, valamint az egyesületi könyvtár duplikátumaitól is elkezdtünk megszabadulni. Az egynapos vásár fogadtatása nagyon pozitív volt, és amellett, hogy szép bevételt termelt, egy teljesen új, korábban még nem látott közönséget is behozott a kiállítótérbe. Ez volt az első fontos tapasztalat, ami rögtön lendületet is adott ahhoz, hogy a kezdeti lelkesedést követően még nagyobb lendülettel folytassam a projektet.

Második kísérletként, még mindig az FKSE berkein belül, a szokásos karácsonyi műtárgyvásár, a Patron kapcsolódó programjaként már egy hosszabb, két hétig tartó könyvvásár előkészítésébe fogtam 2016 decemberében. Az FKSE raktárából kiindulva feltételeztem, hogy az egyesülethez közel álló egyéb budapesti intézményekben is hasonló a helyzet, ami a megmaradt kiadványok értékesítését illeti. A feltételezés helyes volt, így ezen a vásáron már több budapesti nonprofit kiállítóhely és kereskedelmi galéria régebbi és aktuális kiadványait is be lehetett szerezni. Emellett pedig, másik fontos újtásként, az FKSE ötszáz fős tagsága körében is közzétettünk egy felhívást, miszerint a mű-

tárgy-értékesítés kapcsán kiépített rendszerben self-published kiadványokat is szeretettel várunk bizományi értékesítésre. Ezen a ponton érkezett a második fontos tapasztalat, hiszen jó pár egyesületi tag hozott vagy küldött be saját kiadásban megjelent, limitált példányszámú különleges művészkönyvet, katalógust és zine-t, ezeknek pedig szintén nagy sikere volt a vásár folyamán.

FKSE-s pályafutásommal nagyjából párhuzamosan, az egyesület mellett a Magyar Képzőművészeti Egyetem és a C3 Alapítvány által működtetett Labor Galéria programját koordináló bizottságban is tevékenyen részt vettem. A Képiró utca 6. szám alatt működő projektgaléria ekkor már több éve szervezett független kiadványokra épülő eseményeket, amelyek közül a legfontosabb a Vécsei Júlia által tető alá hozott *Jegyzet és vázlat találkozók* voltak (2009–2013). A négy alkalommal megrendezett esemény missziója a következő volt: „Az eseménysorozat kiállítás, előadás vagy szakmai találkozó formájában betekintést nyújt hazai és külföldi alkotók munkamódszerébe, valamint, hogy aktuálisan milyen kérdések foglalkoztatják őket. Megismerteti a papírt – a történetétől kezdve, a gyártásán keresztül, a papírfajtákon át, a speciális nyomdai eljárásokig –, a grafikai technikákat és rajzeszközöket. Bemutat különböző típusú kiadványokat – füzeteket, újságokat és könyveket – leginkább a független kiadók munkáira koncentrálna.”³ A portfólió és prezentációszerű találkozók előtt közzétett felhívásra bárki jelentkezhetett, így amellet, hogy bemutatták a Vécsei által működtetett klorofill⁴ kiadó tevékenységét, szélesebb betekintést engedtek más fontos kiadványkészítő kollektívák és egyéni alkotók működésébe is. Ennek köszönhetően a találkozókön kiállítóként felbukkant például a Plagium 2000 csoport,⁵ a Karate Zines,⁶ a Szigeti Árpád (későbbi Hurrikan Press) által kiadott Reflex magazin,⁷ vagy a mára a hazai fotókönyvkészítés egyik legjelentősebb alkotójává vált Puklus Péter⁸ is.⁹ A hazai független kiadványok történetében eleve nagy jelentőséggel bíró eseménysorozat

3 <http://labor.c3.hu/2009/04/jegyzet-es-vazlat-talalkozo/>

4 <https://juliavecsei.tumblr.com/klorofill>

5 A Plagium 2000 csoport a marginális publikációs formák (fanzine, bookwork, multipлика) kiadásával, gyűjtésével és terjesztésével foglalkozott. A mail art, street art, fluxus, punk területén dolgozó alkotók a műtárgy sokszorosíthatóságára, szabad felhasználhatóságára, defetiszizálására törekedtek, szerzői, anyagi, illetve művészi értelemben. Közteri akciókon, kiállításokon gyűjtötték, archiválták és továbbították a főleg papíralapú munkákat. <https://artportal.hu/lexikon-szocikk/plagium-2000/>

6 Murányi Mózes, Bálint Bence, <https://www.facebook.com/zineskarate/>

7 <http://reflexmagazine.blogspot.com/>

8 <http://peterpuklus.com/books/>

9 <http://labor.c3.hu/2011/05/3-jegyzet-es-vazlat-talalkozo/>

további pozitív hozadéka az volt, hogy a bemutatókon felbukkanó zine-ek közül a galéria a Könyvtér¹⁰ projekt keretében jó néhányat megvásárolt.

Ebben az időszakban a *Jegyzet és vázlat* találkozókön beszerzett kiadványok mellett más forrásokból is gazdagodott a Labor zine kollekcója; rendszeresen tartott itt például pop-up zine vásárokat Fábián Áron, akinek innen¹¹ névvel beindított és kisvártatva Svájcba költöztetett kiadója azóta zine-es körökben világszerte ismertté vált. A Labor egyedülálló zine-gyűjteményének építése a kezdeti lelkesedést követően a Könyvtér projekt leállásával megakadt, és a gyűjtemény évekig gazdátlanul kallódott a galéria raktárában, eközben pedig sajnálatos módon igencsak meg is fogyatkozott. A gyűjtemény maradéka a Labor Galéria 2018-as megszűnését követően került tartós letétbe az ISBN-be, az anyagból pedig „*Ha az elmélet nem elég*” – *válogatás a Labor fanzine-gyűjteményéből* címmel¹² 2019 tavaszán kiállítást rendeztünk. A kiállítás alapanyagául szolgáló zine-gyűjtemény összesen 88 darabból állt, amelyből 57 volt látható a kiállításon. A bemutatott válogatásban a legkorábbi zine 1991-ből, míg a legfrissebb 2017-ből származott. A kiállítás előkészítésével párhuzamosan megtörtént a Labor zine-gyűjteményének elektronikus feldolgozása, valamint a teljes anyag digitalizálása, így készen áll arra, hogy további fontos kutatások alapjául szolgáljon.

Visszatérve az ISBN alapítását megelőző időszakhoz: 2013 és 2017 között tehát egyre nagyobb rálátást nyertem a hazai független kiadók és self-published kiadványok világára, ezzel párhuzamosan külföldi útjaim során megismertem olyan európai intézményeket – galériákat, kiadványboltokat és vásárokat –, amelyek a nemzetközi szcéna legfontosabb platformjaként szolgáltak és szolgálnak a mai napig is. Szembesültem azzal, hogy bár van zine-vásárunk (2015 óta minden évben sor kerül az Ukmukfukk Zinefesztre), a független kiadói tevékenység vizibilitása igen csekély Magyarországon, pedig a gyakorlatban nagyon is aktív és egyre aktívabb a vizuális művészeti szcéna ezen területe.

10 „A Labor művészetkritikai, fanzine-, művészkönyv- és folyóirat-gyűjteményére olvasóműhely épül. Célja, hogy a kritikai érzékenységet különböző kortárs irányzatok újragondolásával fejlessze. A friss elméleti-kritikai irodalom tematikus gyűjtésével módszeresen bővítjük a meglévő állományt. A gyűjtemény bővülését szakmai beszélgetések, olvasószemináriumok kísérik, illetve határozzák meg. Más művészeti-kulturális ágak szakmaiságának is igyekszünk teret biztosítani, bízva abban, hogy ez a gyakorlat gazdagítja befogadói, kritikai nyelvünket és gondolkodásunkat.” <http://labor.c3.hu/konyvtér/>

11 <http://www.innenzines.com/>

12 <https://www.isbnbooks.hu/2019/04/23/ha-az-elmélet-nem-eleg-valogatás-a-labor-fanzine-gyujtemenyebol/>

A fenti tapasztalatok eredményeképp, amikor 2017-ben véget ért FKSE-s egyesületi pályafutásom, és a hazai kulturális munkalehetőségek tekintetében nem maradt számomra túl sok biztató kilátás, úgy döntöttem, hogy belevágok egy saját projektbe, kísérletet téve egy intézményrendszerben tapasztalható űr betöltésére és egy fenntartható gazdasági modell megteremtésére. Az elhatározást tettek követték, és 2017 decemberében megnyitott az ISBN könyv + galéria. Az ISBN legfontosabb missziójaként és célkitűzéseként a hazai és régiós, magyar és idegen nyelvű, új és antikvár kortárs művészeti kiadványok, kiállítási katalógusok, zine-ek (fanzine-ek), művészkönyvek (artists' bookok), fotókönyvek (photobookok) és művészetelméleti kiadványok feltérképezését, összegyűjtését, kiállítását és forgalmazását határoztam meg. Az ISBN kiállítótere, a *projektermek*hez hasonlóan, független és non-profit galériaként működik, míg a könyvesbolt a művészeti kiadványok által létrehozott autonóm zóna fizikai kiterjesztéseként szolgál.

Az ISBN tehát 2017 decemberében, az FKSE-ben elkezdett karácsonyi könyvvásár folytatásaként megrendezett karácsonyi vásárral startolt, a Vig utca 2.-ben erre a célra átalakított üzlethelyiségben, akkor még hetven négyzetméteren. A nyitáskor körülbelül négyszáz cím szerepelt a raktárkészletben, ami mostanra – alig három év elteltével – már meghaladta a háromezer címet is. Jelen pillanatban körülbelül 370 különböző zine található a kínálatban, mellettük pedig a legváltozatosabb egyéb kiadvány a vizuális művészetekhez köthető kiadványtípus. A bolt megnyitásakor leginkább magam kerestem fel azokat az alkotókat, akiket személyesen ismertem vagy tudtam róluk, hogy self-publishing gyakorlatokkal foglalkoznak, mára azonban a folyamat öngerjesztővé vált és megfordult, azaz leginkább a művészek, szerzők és kiadók maguk értesítenek az új megjelenésekről. A hazai független zine-ek bemutatásán túl természetesen egyre nagyobb felület jut a nemzetközi füzeteknek is, ezek megismertetése a hazai közönséggel pedig szintén igen fontos misszióvá vált.

A könyvesbolt megnyitását követően egészen megdöbbentő volt a beérkező kiadványok mennyisége, így az árukészlet viharos gyorsasággal kezdett bővülni. Ahogyan pedig azt már a privát életben is megtapasztaltam, a könyvek tárolása bizony tégigényes vállalkozás, így a kezdetben 30 négyzetméteres eladótérbe egyre több polc és szekrény került, ezeken pedig kezdtek teljesen összezsúfolódni a kiadványok. 2019-re már fűrtökben lógtak a zine-ek a sínrendszerrel, a könyvek pedig nem típus vagy tematika szerint, hanem nemes egyszerűséggel

méretük sorrendjében kerültek a polcokra, attól függően, hogy hol találtam nekik helyet. Ezen a ponton válaszút elé kerültem, amely három lehetséges forgatókönyvet vetített előre a folytatást illetően. A megoldások között felmerült a könyvek és zine-ek sokkal szigorúbb szelektálása, vagyis a kínálat határozottabb kúrálása, amit elvi okokból és a hasonló hazai kiadványboltok hiányából adódó felelősségérzettől vezérelve hamar elvettem. Ezután szóba került a kiállítóter feláldozása a könyvesbolt oltárán, amit szentimentális okokból és kulturális küldetéstudatból engedtem el. Ezt követően már csak egy megoldás maradt: a fizikai tér bővítése, amibe nem sok tanakodás után, hatalmas energiákkal és hittel vágtam bele. Hosszas hivatalos procedúrát és a felújítási munkálatokat követően – melyeket terjedelmi okok miatt most nem részleteznék – 2020. június 16-án megnyílt a megújult és a szomszéd üzlethelyiség integrálásával kibővült ISBN. Elfogult vagyok, mert a felújítás, az egybenytetés és a berendezés jelentős hányadát a tavaszi karantén alatt magunk csináltuk a családunk hatalmas segítségével, ugyanakkor magabiztosan mondhatom, hogy az újrainvitást követően, a majdnem megduplázott alapterületen csak most került minden igazán a helyére. A zine-ek, művészkönyvek és fotókönyvek különálló szekciót kaptak jelentőségüknek megfelelően, ugyanakkor elég tér jut a többi különleges kiadványnak is a könyvesbolt hátsó egységében. A galériatér pedig igazi letisztult white cube kiállítóteremmé vált, ahol novemberben nyit az ISBN történetének harminckettedik, fanzine-történeti szempontból is jelentőségteljes kiállítása.¹³ Bár a bolt forgalmán meglátszik a vírushelyzet, rendezvényeket pedig csak szigorú létszámkorlát mellett vagy az online térben rendezünk, mégis működünk, és a bemutatott árukészlet is szüntelenül bővül, így csüggedésre egyelőre semmi ok. Bizakodva tekintünk a jövőbe, őszintén remélve, hogy az ISBN negyedik szülinapját már egy igazi tömegrendezvény keretében ünnepelhetjük.

Hát így lettem bolti eladó Budapest első számú kortárs művészeti könyvesboltjában, az állást pedig semmi pénzért nem cserélném el.

13 TóT Endre, *Printed Materials 1971–1981*, 2020. november 3. – december 4. További információ: <https://www.isbnbooks.hu/kiallitasok/>

Torbó Annamária

KRITIKAI AKTIVIZMUS ÉS RÉSZVÉTELI POLITIKA A HARRY POTTER RAJONGÓI KÖZÖSSÉGEK BEN

A varázslók és a „varázstalanok” világa

A különféle társadalmi politikák, intézmények és értékek formálására irányuló törekvéseket egyre inkább politikai cselekvésként kezelik, még akkor is, ha nem kötődnek közvetlenül pártokhoz vagy a kormányzathoz. Különböző politikai küzdelmek szemtanúi lehetünk a populáris kultúra nyelvein és kontextusain keresztül, miközben a rajongók és a fogyasztók által képviselt aktivizmus a kortárs társadalmi mozgalmak központi elemévé válik.¹ Ha J. K. Rowling a közelmúltban nagy sajtóvisszhangot kapó, a transzneműekkel kapcsolatos kijelentéseire gondolunk, máris láthatóvá válik, milyen szoros kapcsolat áll fenn Harry Potter varázslatos univerzuma és a „muglik”, vagyis a varázstalan emberek világa között. A regénysorozat bálványozott szerzőjéből rengeteg Harry Potter-rajongó ábrándult ki, és sokak szemében vált hasonlóvá az általa megteremtett univerzum legellenszenvebb karakteréhez. A szexuális kisebbségek körül forgó vitát egyetlen tweet-bejegyzéshez fűzött hozzászólása robbantotta ki.

Jelen tanulmány célja, hogy a Harry Potter-regényeken és -filmekben keresztül mutassa be, milyen rajongói gyakorlatok épülnek a populáris kultúra hivatalosan előállított médiaszövegei köré. Írásom első részében a fiatal korosztályra jellemző rajongói aktivizmus típusaira koncentrálok, majd egy olyan amerikai szervezetet és magyar rajongói közösséget mutatok be, akik egyaránt a Harry Potter-franchise köré szerveződnek. Ezt követően megvizsgálom, hogy a történetben fontos szerepet betöltő, Harry és barátai által alapított titkos diákszervezet, a Dumbledore Serege miért lehet alkalmas motívum az ellenállás és az elfogadás kifejezésére, továbbá milyen összefüggésbe hozható a magyar Harry Potter rajongói közösségen belül megvalósuló, a részvételi kultúra eszközeit alkalmazó aktivitásokkal. A narratívaelemzés és a közösségkutatás mód-

1 Henry JENKINS, „Cultural acupuncture”. *Fan activism and the Harry Potter Alliance = Transformative Works and Fan Activism*, szerk. Henry JENKINS – Sangita SHRESTHOVA, *Transformative Works and Cultures*, Special issue 10. (2012), <https://journal.transformativeworks.org/index.php/twc/article/view/305/259>.

szerői révén arra kívánok rávilágítani, hogy a rajongói szövegek és gyakorlatok mely irányokba térítik el a hivatalos médiaszövegek tartalmát, és mindez hogyan válik a részvételi politika felé mutató attitűddé a rajongói közösséget alkotó fiatalok körében.

A fiatal generáció és a rajongói aktivizmus

Henry Jenkins médiakutató szerint az utóbbi évtizedekben a rajongói aktivizmus nagy fejlődésen ment keresztül: míg a rajongói közösségek régebben inkább csak olyan krízisekre reflektáltak, mint amilyen kedvenc tévésoruk megszüntetése volt, addig mára következetes és folyamatos elköteleződést mutatnak a valós világ problémái iránt. A rajongói aktivizmus a társadalmi szerepvállalás és a politikai részvétel olyan formáira utal, amelyek magukból a rajongói kultúrából fakadnak: gyakran a rajongók közös érdekeire adott válaszul jönnek létre, a meglévő rajongói gyakorlatok és kapcsolatok infrastruktúráján keresztül irányítják, miközben a populáris és részvételi kultúrából merített metaforákkal keretezik.² Liesbet van Zoonen arra a következtetésre jut, hogy a rajongói gyakorlatok – elvont értelemben – azokat a szokásokat testesítik meg, amelyek elengedhetetlenek számítanak a demokratikus politika szempontjából: a tájékoztatást, a vitát és az aktivizmust.³

Mint azt mindennapi tapasztalataink és a témában zajló kutatások rendszerint alátámasztják, a jelenlegi fiatalok és fiatal felnőttek többsége nem bízik a hagyományos politikai intézményekben és aktivitásokban, ezért távol maradnak az ezen keretek között történő politikai részvételtől. Ugyanakkor a korosztály tagjaira általában jellemző, hogy a közösségi médiában – elsősorban a Facebookon, az Instagramon, a YouTube-on, a Tumblren és a Twitteren⁴ – olyan humoros, parodisztikus stílusú tartalmakat fogyasztanak, amelyek társadalmi vagy kulturális témákra reflektálnak.⁵ Egy amerikai fiatalok körében végzett kutatás szerint 41 százalékot tesz ki azok aránya, akik maguk is szerepet vállalnak a részvételi politikához köthető gyakorlatokban, legyen szó

2 Uo.

3 Liesbet van ZOOENEN, *Entertaining the Citizen. When Politics and Popular Culture Converge*, Rowman & Littlefield, Lanham–Oxford, 2005, 63.

4 A Twitter hazánkban sokkal kisebb népszerűségnek örvend.

5 GLÓZER Rita, *Tudománykommunikáció a Z generációnak. A fiatalok közéleti véleményformálásának új formái az online térben*, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2013, 2–3, https://ktk.pte.hu/sites/ktk.pte.hu/files/images/szervezet/intezetek/mti/glozer_a_fiatalok_kozeleti_velemenyformalasanak_uj_formai_az_online_terben_-_tanulmany_2013.pdf

mémgyártásról, blogposztokhoz való kommentelésről vagy remix videók készítéséről és terjesztéséről. Részvételi politika alatt Jenkins a hagyományos politika intézményeitől független, de a politikai színtérrel érintkező rajongói aktivizmust érti, mely révén a rajongók valódi társadalmi diskurzusokat alakítanak ki. Mindehhez azokat a készségeiket és képességeiket is felhasználják, amelyek a részvételi kultúrából származnak. A közös érdeklődésen alapuló hálózatokban, például a rajongói vagy gamer közösségekben részt vevő fiatalok nemcsak a részvételi politika, hanem az intézményi politika iránt is jóval nagyobb, négyszer akkora valószínűséggel köteleződnek el, mint azok a társaik, akik nem tagjai efféle közösségeknek.⁶

A Harry Potter Alliance és a Harry Potter Hungary

Jenkins sokat foglalkozott a Harry Potter Alliance⁷ nevet viselő amerikai szervezettel, amelynek működése – mint arra a neve is utal – jócskán túlmutat a hagyományos rajongói közösségeken. A legtöbb aktivista csoporttal és jótékonyági szervezettel ellentétben a HPA-t nem egyetlen küldetés határozza meg: a Rowling által ihletett fikciós világot pusztán rugalmas keretként használják fel, lehetővé téve, hogy gyorsan reagáljanak a legkülönbefélebb válságokra vagy lehetőségekre. Az erős vezetés, a tagok térbeli szétszórtsága, a közösségi hálózatok és a rugalmas struktúrák keveréke az aktivizmus számos korabeli formájára is kiterjed, az amerikai Tea Party mozgalomtól⁸ egészen az arab világban zajló ifjúsági felkelésekig. A HPA példája jól szemlélteti, hogy a rajongói közösségek középpontjában álló popkulturális világok különösen gazdag forrásként kínálkoznak a kollektív cselekedetek támogatására. Általuk pedig a fiatal korosztály tagjai is megszólíthatóvá válnak, akik többsége még nem sajátított el semmilyen politikai identitást. Andrew Slack, a HPA vezetője az aktivizmus ezen új formáját egyfajta kulturális akupunktúraként írja körül. A kulturális akupunktúra nem más, mint egy eszköz arra, hogy a fikciós világ elemeit (és a benne foglalt jelentéseket) metaforaként alkalmazzuk napjaink társadalmi problémáinak

6 Cathy J. COHEN – Joseph KAHNE, *Participatory Politics. New Media and Youth Action*, Youth and Participatory Politics Research Network, Oakland, CA, 2012, 6.

7 Magyarul Harry Potter Szövetség, az angol rövidítést alapul véve a későbbiekben HPA-ként is utalok rá.

8 A Tea Party mozgalom egy amerikai konzervatív politikai mozgalom. Elnevezése utalás az 1773-as bostoni teadélutánra, amikor az elégedetlen gyarmatiak az adók elleni tiltakozásul a teát egy hajóról a tengerbe öntötték.

értelmezéséhez. A HPA a Harry Potter sorozat „nyolcadik könyvének”⁹ tekinthető abban az értelemben, hogy a résztvevők rajongói aktivistaként kiterjesztik a történetet.¹⁰

A legnagyobb magyar Harry Potter rajongói közösségnek a Facebook felületén szerveződő Harry Potter Hungary¹¹ számít, amelynek tevékenységét 2011-től fogva követem nyomon. Bár létrejöttük a filmek hivatalos forgalmazójával szembeni ellenállásnak volt köszönhető,¹² azóta egy több mint húszezer főből álló csoportra nőttek ki magukat. Fontos megjegyezni, hogy esetükben alapvetően egy rajongói közösségről, nem pedig egy bejegyzett szervezetről van szó, így tevékenységük kisebb szelete koncentrálódik a társadalmi szerepvállalásokra. Elsősorban lokális vagy olyan globális problémákra reflektálnak, amelyek a magyar közönséget közvetlenül is érintik. A tagok közel fele a fiatal felnőtt korosztályhoz, vagyis a 18–24 éves korcsoporthoz tartozik.¹³ A következő fejezetben a rajongói aktivitások vizsgálatánál a HPH közösségén belül megvalósuló/megjelenő tevékenységekre koncentrálok. Miként Jenkins megjegyzi, a HPA anyagai nem mindig olyan „csiszoltak”, mint néhány más aktivistacsoport alkotásai, akik professzionális tartalomgyártókkal és tanácsadókkal dolgoznak együtt. Ugyanakkor képviselik a rajongói közösség DIY-szellemiségét,¹⁴ és az újoncok és amatőrök munkájának elismerése révén mérséklik a részvétel útjában álló akadályokat.¹⁵ Ezek a megállapítások egyaránt igazak a vizsgálatunk középpontjában álló HPH-ra is.

A Dumbledore Serege mint az ellenállás és az elfogadás szimbóluma

Ha a politikai színtérhez kötődő aktivitásokat kívánjuk vizsgálni, kézenfekvőnek tűnik a Harry Potter egyik legtöbbet idézett motívumát,

9 A Harry Potter kanonikusan csak hét kötettel rendelkezik.

10 JENKINS, I. m.

11 A következőkben HPH rövidítéssel is utalok rájuk.

12 A Warner Bros. Pictures megelégette, hogy több nagy költségvetésű filmjük is magyar mozikból került fel a kalózdalakra, ezért az előzetes tervekkel ellentétben több film magyarországi bemutatása nem az amerikai bemutatóval egy időben történt, vagyis elmaradtak a már megszokott éjfélt vetítések. Ennek a szankciónak esett áldozatul a Harry Potter-széria befejező epizódja, a *Halál Erekléi* második része is.

13 A legutolsó közzétett statisztika szerint 10,5% a 13–17 éves, 37,6% a 18–24 éves, míg 17,2% a 25–34 éves korosztályba tartozik. A többi korcsoport aránya elenyésző.

14 Az angol *Do it yourself!*, vagyis *Csináld magad!* rövidítése. A „DIY” elsősorban az ilyen típusú YouTube-videóknak köszönhetően a magyar nyelvben is egyre elterjedtebb kifejezéssé válik.

15 JENKINS, I. m.

a Dumbledore Seregének¹⁶ működését elemezni. A DS nem más, mint egy lazán szervezett aktivistacsoport, amelynek tagjai a gonosz ellen harcolnak – legyen szó halálfaló terroristákról, manipulatív kormánytisztviselőkről, megtévesztő sajtóról vagy elnyomó iskolai hatóságról.¹⁷ A következő alfejezetben bemutatom, hogy a Dumbledore Serege miként jelenik meg az ellenállás szimbólumaként a fikciós univerzumban, illetve a HPH közösségének történetében.

Tiltakozás és közösségszervezés

A történet szerint az ötödik epizódban a Mágiaügyi Minisztérium képtelen szembenézni a Sötét Nagyúr, Voldemort visszatérésének tényével, ezért egy sor olyan intézkedést vezet be, amellyel a varázslótársadalmat, kiváltképp Harryék iskoláját, a Roxfortot szigorú felügyelet alatt tudja tartani. Ennek az intézkedésnek a része, hogy a minisztérium emberét, Dolores Umbridge-et főinspektori kinevezéssel az iskolába vezénylik, ezzel gyakorlatilag teljhatalmat adva a kezébe.¹⁸ Mivel az általa tartott Sötét Varázslatok Kivédése órák Harryék szemében értelmetlennek bizonyulnak,¹⁹ Hermione kezdeményezésére, de Harry vezetésével megalapítják a Dumbledore Serege nevű diákszervezetet, hogy megtanulják megvédeni magukat a sötét varázslókkal szemben. A DS rövid idő múlva illegálissá válik, mivel Umbridge a 24-es számú oktatási rendeletében kimondja: „a Roxfort tanulóinak körében működő minden szervezet, egyesület, egyesület, társaság, csapat és kör ezennel felszólásra kerül”.²⁰ Továbbá csak azok az egyesületek alakulhatnak újra, amelyek a főinspektortól erre külön engedélyt kapnak. Ennek ellenére a DS folytatja titkos működését, és a tagok Harrynek köszönhetően olyan fontos varázslatokat sajátítanak el, amiknek már a rész végén sorra kerülő ütközetben nagy hasznát veszik.

Bizonyára nem véletlen, hogy annak idején a formálódó Harry Potter Hungary közössége éppen a Dumbledore Serege nevet választotta. Megalakulásuk nem valamilyen politikai hatalommal szembeni fellépésként, de mindenképpen egyfajta ellenállásként értelmezhető:

16 A következőkben DS-ként is hivatkozom rá.

17 JENKINS, I. m.

18 A történet egy pontján nemcsak a főinspektori, hanem az igazgatói feladatokat is ő látja el Albus Dumbledore helyett.

19 Az órákon nem használhatnak pálcát, pálcá nélkül pedig senki sem tudja magát megvédeni.

20 Joanne Kathleen ROWLING, *Harry Potter és a Főnix Rendje*, Animus, Budapest, 2003, 308.

a kapitalista tőkét képviselő Warner Brothers korlátozó intézkedése elleni tiltakozás hívta életre.²¹ A kezdeményezésük végül nem járt sikerrel (vagyis nem kapták vissza a világpremiert), azonban úgy gondolták, hogy érdemes egyben tartani az időközben igen népesre nőtt követőtáborral. Ez már csak azért is logikus lépésnek tűnt, mert akkoriban még nem létezett egy összetartó magyar Harry Potter rajongói csoport a legnépszerűbb közösségi oldalon. A HPH alapító-vezetője, az akkor gimnazista Csomor Dániel szerint, ha nem ők, akkor mások alapították volna meg a csoportot, mivel a Harry Potter már akkor is az egyik legismertebb fantasztikus univerzumnak számított. Pár hónappal később a Dumbledore Serege hozta létre a Harry Potter Hungary nevű zárt csoportot is, abból a célból, hogy a rajongók egy védett, összetartó közösséget tudjanak felépíteni. A nevüket azért módosították Harry Potter Hungaryre, hogy a nemzetközi szinten is egyértelműen el tudják őket helyezni.

Mind a fikciós világban szereplő Dumbledore Serege, mind a magyar Facebook-közösség egyfajta alulról szerveződő ellenállásként értelmezhető, amelyek a kollektív cselekvésemélet felől mutatnak rá a hatalomtól megfosztott társadalmi csoportok ellenállásának és mobilizációjának szerepére.²² Az ellenállás olyan mindennapi formáit képviselik, amelyek kevés vagy szinte semmilyen koordinációt és tervezést nem igényelnek, gyakran egyfajta „önsegélyként”²³ működnek, továbbá kerülik a direkt szimbolikus konfrontációt a hatóságokkal és az uralkodó normákkal.²⁴

Marginalizált csoportok és jótékonykodás

Visszatérve az ötödik rész cselekményéhez, a DS tagjai a Harry Potter-univerzum mindazon eszméit is fontosnak tartják, amelyeket a velük szembenálló hatalom nem ismer el. Ennek ékes példája a varázsvilág

21 Bár a világpremier eltörlése kevésbé tűnik fajsúlyosnak, mint egy teljes tévéműsoré, az eset párhuzamba állítható azzal, amit Jenkins ír a rajongók kezdeti fellépéseiről a Star Trek 1969-es félbehagyása kapcsán. A formálódó HP-közösség célja az volt, hogy a magyar rajongók nevében írt levelet eljuttassák a Warner Bros.-hoz, ám ez tudomásom szerint végül nem valósult meg.

22 Bethany BARRATT, *Introduction. Politics in the World of Harry Potter = The politics of Harry Potter*, szerk. Bethany BARRATT, Palgrave Macmillan, New York, 2012, 6.

23 Az angol self-help magyarítása.

24 BARRATT, *The DA (Dumbledore's Army). Resistance from Below = The politics of Harry Potter*, 90.

különböző marginalizált csoportjainak helyzete: a Mágiaügyi Minisztérium és maga Dolores Umbridge is rendkívül sztereotipikusan viszonyul az olyan mágikus teremtményekhez, mint amilyenek a kentaurók, a házimanók vagy az óriások, a varázslókat és boszorkányokat pedig felsőbbrendűnek tartja náluk. Ezzel szemben a DS tagjai nyitottak a különböző csoportokkal való egyenrangú párbeszédre. Harry, Ron és Hermione többek között összebarátkoznak Gróppal, Hagrid óriás féltestvérével, Hermione pedig még a negyedik részben létrehozza a M.A.J.O.M. rövidítéssel illetett, a Manók Alkotmányos Jogaiért Országos Mozgalmat.²⁵ Bár a M.A.J.O.M. az efféle szervezetek karikatúrájaként is értelmezhető, kétségkívül fontos elmaradásokra hívja fel a figyelmet a varázsvilágban.²⁶

Bizonyos perspektívából ráadásul maguk a DS-ben részt vevő egyes diákok is marginalizált helyzetű csoportok tagjainak tekinthetők. Hermione Granger, Harry egyik legjobb barátja az évfolyam legokosabb diákjának számít, mégis állandóan megkapja a mardekárosoktól,²⁷ elsősorban Harry legnagyobb iskolai ellenségétől, Draco Malfoytól, hogy ő „csak egy sárvérű”.²⁸ De az olyan szegényebb családokban élő ifjú varázslókat sem kímélik, mint amilyen Harry legjobb barátja, Ron Weasley. Ronnak hat testvére van, így szinte mindenből mindig használt jut neki, és még a Roxfort Expresszen sem engedheti meg magának, hogy az ínycsiklandozóbbnál ínycsiklandozóbb édességekből vásároljon. Harry az, aki megismerkedésük alkalmával meghívja, hogy lakmározzanak együtt a Büfés Boszorkány kínálatából.²⁹

A következőkben egy hátrányos helyzetű csoportok helyzetét érintő rajongói kezdeményezést ismertetek. Évekkel ezelőtt, amikor interjút készítettem a HPH vezetőivel, már említették, hogy a közeljövőben jótékonsági akciók szervezését tervezik. Ez időközben megvalósult, az első Harry Potter Hungary jótékonsági akciót 2019 karácsonyára

25 ROWLING, *Harry Potter és a Tűz Serlege*, Animus, Budapest, 2002.

26 A varázslótársadalomban a rabszolgákhoz hasonló módon dolgozó házimanók csak úgy szabadíthatók fel, ha gazdájuk ruhát ad nekik. Mint kiderül, a Roxfortban is rengeteg házimanó dolgozik éjt nappallá téve, amit Hermione egyáltalán nem érez méltányos bánásmódnak. Bár a házimanók elégedetteknek tűnnek helyzetükkel, a lány trükkhöz folyamodik, hogy akaratok ellenére felszabadítsa őket: a legkülönbözőbb helyekre rejt el ruhákat, hogy a gyanútlan manók megérintsék azokat. Mivel a negyedik rész központi cselekményéhez a M.A.J.O.M.-nak kevés köze van, ezért nyilvánvalóan a szűkös időkorlát miatt sajnos teljesen kimaradt a filmből.

27 A Roxfortban a tanulók négy házba tartozhatnak, amelyek más-más erényt részesítenek előnyben. A négy ház a Griffendél, a Hollóház, a Hugrabug és a Mardekár.

28 A magukat „aranyvérűnek” tituláló, csak varázsló felmenőkkel rendelkezők „sárvérű” jelzővel becsmériik a „mugli” családból származó varázslókat és boszorkányokat.

29 ROWLING, *Harry Potter és a bölcsék köve*, Animus, Budapest, 2001.

időzítették. A szegényebb körülmények között élő HP-rajongóknak szerettek volna örömet szerezni azáltal, hogy a rajongói közösség tagjai elajándékozzák feleslegessé vált HP-s relikviáikat. A tárgyi felajánlásokon túl pénzbeli adományokat is vártak, melyekkel a csomagok postázási költségét kívánták fedezni. A kitűzött pénzüsszeget a nyilvánosan elérhető gyűjtőoldal szerint nem sikerült elérniük, és a kezdeményezés látszólag a csoporton belül sem kapott különösebben nagy visszhangot, ám mindenképp előremutató lépés a rajongói aktivizmus kiszélesítése szempontjából. Az építő kritikák úgy vélték, túl későn hirdették meg az akciót, továbbá túl bonyolultnak tűnt az ajándékok eljuttatásának folyamata. A közösség vezetői általában hallgatnak a visszajelzésekre, így idén várhatóan már zökkenőmentesebb formában fog folytatódni a jótékonykodás. De nemcsak a szegényebb társadalmi csoportok, hanem a szexuális kisebbségek támogatása is fontos küldetés a HPH vezetői számára, így most ezt a témakört fogom körüljárni.

A szexuális kisebbségek egyenjogúságának elismerése

A Harry Potter Hungary csoporton belül az elfogadás eszméje a szexuális hovatartozás témakörében jelenik meg a legerőteljesebben. Ennek legfőbb oka, hogy a közösség vezetői³⁰ kiemelten kezelik ezeket a kérdéseket, bizonyos aktivitásokat kifejezetten e témák köré szervezve. Évek óta fontos ünnepnek számít a HPH életében Magyarország legnagyobb LMBTQ-fesztiválja, a Budapest Pride és 2018 óta a Pride-hónapnak kiáltott teljes június is.³¹ Általában magukat az éves Harry Potter Találkozókat is úgy időzítik, hogy a Pride-hónap idejére essenek, de szóba került már, hogy a felvonulás napjára teszik, így maga a felvonulás is az esemény része lehetne. A Pride kapcsán egyéb olyan aktivitásokat is szerveznek, amelyek a közösség Harry Potter iránti tiszteletét ötvözik a másság elismerésével: 2020-ban például rajzversenyt hirdettek, melynek keretében a HP-univerzumhoz kapcsolódó pályamunkákat vártak.

30 Az online környezetben leginkább csak adminisztrátoroknak vagy röviden adminoknak nevezik őket.

31 Az LMBTQ az angol LGBTQ magyar változata. A leszbikusokat, a melegeket, a biszexuálisakat, a transzneműeket foglalja magában. A Q betűnek kétféle értelmezése is van: az egyik szerint a magukat „queer”-nek valló emberekre utal, akiket nem lehet egyértelműen besorolni az előző kategóriák egyikébe sem. A másik értelmezés a queer gyűjtőfogalmat minden olyan szexuális és nemi kisebbség jelölésére is használja, melynek tagjai nem heteroszexuálisak vagy ciszneműek, vagyis nem tudnak azonosulni a születési nemükkel. A cisznemű ellentéte a tanulmányban többször használt transznemű.

Visszakanyarodva a fikciós világhoz, a szexualitás különféle formáinak megélésével a Harry Potter-regények pusztán nagyon szűkszavúan, a filmek pedig egyáltalán nem foglalkoznak. Rowling sokakat meglepett, amikor a regénysorozat befejezése után bejelentette, hogy a Roxfort igazgatója, Albus Dumbledore valójában homoszexuális volt. Az, aki nemcsak a filmeket látta, hanem a könyveket is olvasta, implicit módon megalapozottnak érezhette az állítást, azonban konkrétan semmi ilyesmi nem szerepel a regényekben. Az író egyébként a mai napig nagyon gyakran tesz olyan kijelentéseket, amelyek a HP-univerzumot alapvetően érintik. Ezeket ő maga hivatalosnak, vagyis a HP-kánon részének tekinti, a rajongók azonban nem fogadják el olyan könnyen a kánon utólagos módosítását, kiváltképp, ha időnként egyenesen szembemegy az általa korábban egyértelműen megfogalmazott állításokkal.³²

Ha a történetben homoszexualitást érintő egyértelmű példával nem is találkozunk, több olyan szerelmi szállal is megismerkedünk, amely nem tartozik a hagyományos kapcsolatok közé. Elég, ha pusztán a „mugli” családból származó, pejoratív szóval „sárvérűeknek” titulált egyének és a csak varázsló felmenőkkel rendelkező „aranyvérűek” házasságára gondolunk, mint amilyen családból maga Harry is származik. De további példaként szolgálhat Remus Lupin és Nymphadora Tonks kapcsolata, hiszen Lupin nemcsak hogy jóval idősebb a boszorkánynál, hanem nem is teljesen ember: vérfarkas, aki minden teliholdkor vérengző szörnyeteggé változik át, és a harmadik rész végén az aggódó szülői levelek hatására önként hagyja ott a Roxfort tanári állását.³³

A HPH rajongói aktivitásaival kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a Harry Potterben látott és a DS által is képviselt értékeket felhasználva próbálják a homoszexualitást elfogadhatóvá tenni a társadalom, elsősorban a HPH tagjai számára. Egy 20 000 főt számláló közösségben nyilvánvalóan nem minden rajongó ért egyet ezzel az értékrenddel, még ha a Harry Potter világának szeretetéből erre is következtethetnénk. Ennek megfelelően nem példa nélküli, hogy egy-egy kérdés kapcsán viták alakuljanak ki a csoporton belül, amelyek azonban legtöbbször a kulturált társadalmi vita határain belül maradnak. A közelmúltban legnagyobb konfliktust kiváltó eseményt kétségtávolan Rowling transz-

32 Erre láthatunk több példát a Harry Potter univerzumát bővítő *Legendás állatok és megfigyelésük* franchise esetében, mely filmek forgatókönyvét maga Rowling írja. A második részben például olyan időpontban szerepelteti McGalagonyt a Roxfort tanáraként, amikor a kánonnak tekintett idővonal szerint a professzor asszony még túl fiatal volt ahhoz, hogy a Roxfort tanára legyen.

33 ROWLING, *Harry Potter és az azkabani fogoly*, Animus, Budapest, 2001.

neműekről szóló kijelentései szolgáltatták, most vizsgáljuk meg a HPH közösségének erre adott reflexióját.

Rowling mint ellenség

Az elmúlt hónapokban maga a varázsvilág megalkotója, J. K. Rowling került a rajongók kritikájának kereszttüzebe a transzneműekre³⁴ vonatkozó kijelentéseinek köszönhetően, amely miatt transzfóbnak bélyegezték.³⁵ Nemcsak a rajongók hada, hanem az egyik legnagyobb LMBTQ-szervezet, a GLAAD is támadni kezdte, és számos híresség „a transznők is nők” jelmonddal állt ki a transzközösség mellett, köztük a HP-filmek főszereplője, Daniel Radcliffe is. Rowlingnak többen felrötták, hogy már korábban is voltak hasonló megnyilvánulásai, továbbá hogy összemosza a biológiai és társadalmi nem fogalmát. Később egy hosszabb blogbejegyzésben reagált az őt ért vádakra, ahol részletesen kifejti, hogy bár elismeri a transzközösséget, nem ért egyet azzal, hogy nőnek fogadjanak el bárkit, aki annak mondja magát, mert így korlátozás nélkül beengednének minden, magát nőnek valló férfit a nőknek fenntartott terekbe.³⁶ Az azóta többfelé gyűrűző vitát jelen tanulmányban nem áll módomban részletesen bemutatni. Helyette érdekesebb megnézni azokat a reakciókat, amiket a kijelentés kiváltott a HPH-közösség körében.

Mint arra már utaltam, Rowling egy ideje sok rajongó szemében kezdi elveszteni hitelességét az utólagos kánonmódosításai miatt.³⁷ Bár jelen kijelentése nem a szűken vett Harry Potter-univerzumot érintette (jelen tudomásunk szerint a Harry Potterben egyetlen ismert karakter

34 Az angol transgender, azaz transznemű kifejezés az általános definíciója azoknak, akiknek a társadalmi neme eltér attól a biológiai nemtől, amivel születtek. A gender, azaz a társadalmi nem a biológiai nemmel ellentétben nem biológiai alapon velünk született tulajdonságokra, hanem tanult szerepekre és viselkedésmódokra utal.

35 Mindez egy cikkhez fűzött Twitter-megjegyzéséből indult: „Emberek, akik menstruálnak. Biztos vagyok benne, hogy van szó ezekre az emberekre. Segítene valaki?” – utalt lefordíthatatlan szójátékot alkalmazva „a women”, vagyis „a nők” szóra, mellel kritizálói szerint kizárta annak lehetőségét, hogy a transznőkre nőkként tekintsen.

36 A vitát legjobban összefoglaló magyar nyelvű cikk: BODNÁR Judit Lola, *J. K. Rowlingot transzfóbia miatt feszítik keresztre, korábban a homofóbozok mentek neki*, 24.hu 2020. 06. 11., <https://24.hu/kultura/2020/06/11/j-k-rowling-transzfobia-lmbtq-terf-transznemu/?fbclid=IwAR1Mu56y9bFTmu0PKa7V75I4lepNAKwqoVuscCTNOLyDjZHVORpiMPDKGos>

37 Nem csak az olyan univerzumbővítések révén változtatja, hogy mi tekinthető a kánon részének és mi nem, mint a *Legendás Állatok* filmek vagy a Harry Potter folytatásának tekintett színdarab, *Az elátkozott gyermek*. Időnként a Harry Potter-univerzum hivatalos oldalán, a Pottermore-on, továbbá saját Twitterén keresztül is közöl olyan információkat, amelyek korábban megírt regényeire vonatkoznak, azokban nem szerepelnek, de a HP-kánon részeként kell elkönyvelni őket.

sem volt transznemű), az őt támadó rajongók kétségkívül azt érezték, hogy megsérti a Harry Potter által közvetített értékeket a marginalizált csoportok elfogadásával kapcsolatban.³⁸ A helyzetén az sem segített, hogy mindezt a Pride hónapjában, vagyis júniusban tette, ami – mint kiderült – különösen fontos a HPH vezetői számára. Mindez odáig fajult, hogy a kialakult botrány egy pontján a közösség egyik adminisztrátora kiírta, hogy Rowlingot transzfóbnak tartják, és ha ezt valaki nem tudja elfogadni, akkor hagyja el a csoportot. Pár nap alatt, ha csak minimálisan is, de csökkent a csoport létszáma.³⁹ Miként az említett adminisztrátor egy másik bejegyzéshez fűzött hozzászólásában kifejtette, azért is érintette őket ilyen érzékenyen a téma, mert sokan a közösség vezetői közül a vitába bekapcsolódó marginalizált társadalmi csoportokhoz tartoznak. Az pedig, hogy milyen közösséget szeretnének maguk körül látni, elsősorban rajtuk mint vezetőkön múlik. Ha valaki kulturált formában nyilvánít véleményt, azt elfogadják, bármelyik oldallal értsen is egyet.

Sokan úgy vélték, hogy az író egy elhamarkodottan megírt vagy humorosnak szánt bejegyzés miatt került a vártnál sokkal kellemetlenebb helyzetbe és maga a kijelentése körül kialakult vita erősen túlzó. A HPH-ban több párbeszéd is lezajlott a témát illetően, ahol egyaránt megszólaltak Rowlingot védő és elítélő rajongók, valamint transzneműek is. Mint azt több hozzászóló is megjegyzi, az egy-két sértő komment ellenére (amelyek szerzőit többszöri figyelmeztetés után törölték a csoportból) a HPH közösségének sikerült olyan valódi társadalmi diskurzust kialakítani a kérdésről, ahol mindenki kifejthette álláspontját. Népszerűek lettek a témával foglalkozó, Harry Potter-es szereplőket felvonultató mémek is, melyekben Rowlingot gyakran a már említett Dolores Umbridge-ként ábrázolták, aki egyébként a Sötét Nagyurat is megelőzve a varázsvilág leggonoszabbnak tartott és legellenzesebb karaktere. A remixként is értelmezhető mémek a fordítás mechanizmusát képviselik, amely kapcsolatot teremt a populáris kultúra fikciós világa és a való világ között, éppen ezért intenzív reakciót válthatnak ki

38 Ugyan egyre több olyan elemzés is akad, amelyek szerint maguknak a Harry Potter-regényekben megjelenő, kisebbséghez tartozó karaktereknek az ábrázolása is sztereotipikus.

39 Próbáltam visszakeresni a bejegyzést, de azt időközben törölték, így az sem teljesen világos, hogy a vita mely pontján került ki. Az elkövetkező héten figyeltem, mennyivel csökken a csoport létszáma. A kilépők pontos számát azonban nem lehet nyomon követni, mivel mindig vesznek fel új tagokat is, illetve előfordul, hogy egy-egy tagot maguk az adminisztrátorok törölnek a csoportból trágár vagy személyeskedő hozzászólásai miatt. A bejegyzés megjelenésekor, június 11-én 14 455 tagot, június 20-án pedig 14 436 tagot számlált a csoport. A tanulmány készítésekor pedig már 20 378 taggal rendelkezik.

a fikciós világ iránt elkötelezett közönségből. Az ehhez hasonló közös kulturális gyakorlatok összekötő funkciókat töltenek be: erősítik a kapcsolatokat azok között, akik értik a „poént”, miközben megerősítik a közösség közös ideológia iránti elkötelezettségét.⁴⁰

Bárhogyan is gondolkodjanak Rowling kijelentéséről, annyi bizonyos, hogy a HPH-nak sikerült egy olyan kérdést napirendre tűznie, amely a Harry Potter-univerzum iránti elköteleződés nélkül valószínűleg sokak számára nem ütötte volna meg az ingerküszöböt. Ezek a diskurzusok kétségkívül edukálják is a HPH közösséget bizonyos aggasztó vagy vitatott társadalmi kérdéseket illetően, miközben a saját maguk által gyártott felhasználói tartalmak révén a fikciós világból merített erőteljes analógiákat alkalmaznak.⁴¹

Úton a részvételi politika felé

A rajongói aktivizmus a rajongók sokféle mobilizálását foglalja magában, amelyhez a részvételi kultúra megfelelő kontextust képes biztosítani. Ennek eredményeképpen a rajongók megtalálhatják a hangjukat, elsajátíthatják a médiaszövegek előállításával és terjesztésével kapcsolatos készségeket, kialakíthatják a közös referenciapontokat és jelentéseket, valamint azokat a közös gyakorlatokat, amelyeket egyre nagyobb előszeretettel alkalmaznak politikai célok érdekében is.⁴² A tanulmányban bemutatott Harry Potter rajongói közösség aktivitásának példái jól illusztrálják azokat a módokat, ahogyan a rajongók a fikciós világ elemeit is felhasználva foglalnak állást egy-egy társadalmi kérdésben.

Andrew Slack, a Harry Potter Alliance vezetője szerint a kultúránkat átható „mugli gondolkodásmód” fantáziátlan és kétdimenziós, egy olyan félelmen alapuló rendszer, amely alapvetően a „normális” vagy normálisnak tartott életre törekszik. Azért, hogy a „mugli gondolkodásmódot” kihívások elé állítsák, a HPA és részint a HPH is képes összekötni a személyes és a politikai kontextusokat hasonló módon ahhoz, ahogyan

40 Henry JENKINS – Thomas J. BILLARD – Samantha CLOSE – Yomna ELSAYED – Michelle C. FORELLE – Rogelio LOPEZ – Emilia YANG, *Participatory Politics = Keywords in Remix Studies*, szerk. Eduardo NAVAS, Owen GALLAGHER, xtine BURROUGH, Routledge, New York, 2017, 236, illetve https://ralopez.co/wp-content/uploads/2019/08/JenkinsBillardCloseElsayedForelleLopezYang_ParticipatoryPolitics_2017.pdf?fbclid=IwAR0eZIPo7PNKURwzVQ4gIh7LQoBxDvwt3rQeNLqxznOMxDRY7rVCKLuyXy8.

41 JENKINS, „*Cultural acupuncture*”. Ő a HPA-ról írja ugyanezt.

42 Uo.; *Participatory Politics*, 230.

azt a feminista és a szexuális kisebbségekhez tartozó aktivisták esetében már korábban is láthattuk. A „mugli gondolkodásmód” kifejezés természetesen leegyszerűsíti a Harry Potter-könyvekben alkalmazott sokféleség politikájának ábrázolásmódját, hiszen, mint arra a tanulmány is kitért, Rowling a varázslóvilágot is bírálja, amiért az érzéketlen a „sárvérűekkel” vagy éppen a házimanókkal szemben. A regényekben Dumbledore professzor és maga a főhős hozzáállása is jól mutatja, hogyan kell átalakítani a „tisztavérű” varázslók faji felsőbbrendűségének elgondolását a különböző emberek iránti kíváncsisággá és érdeklődéssé. Dumbledore intelmei kiindulópontot jelenthetnek a Harry Potter iránt rajongó közösségeknek akár a meglegházasság legalizálásának támogatására, mivel a sokszínűség elfogadását alapvető értéknek tekintik a Harry Potter-univerzumban.⁴³

Mind a HPA, mind a HPH nyitott mindenféle korosztály felé, ugyanakkor mindkét csoport alapvetően a fiatalok figyelmének megragadására koncentrál, elsősorban azokéra, akik a könyvekkel együtt nőttek fel. A kortárs tapasztalatok azt sugallják, hogy a fiatalokat ritkán szólítják meg a politikai folyamatok résztvevőiként, és a politikai döntések során nem konzultálnak velük sem helyi, sem állami, sem nemzeti, sem globális szinten.⁴⁴ A vizsgált rajongói közösségek azokat a kulturálisan elkötelezett fiatalokat célozzák meg, akik már maguk is létrehozhatnak és megosztanak rajongói tartalmakat, ami elősegítheti, hogy elkötelezettségüket kiterjessék a politikára is.

A HPA vezetője által említett kulturális akupunktúra az állampolgári részvételt azáltal inspirálja, hogy a fikciós világokat a való világunk problémáira vonatkoztatja.⁴⁵ A HPH életében is gyakran megjelenő remixek kiaknázzák a rajongók fantáziájában rejlő lehetőségeket, lehetővé téve számukra, hogy alternatívákat találjanak a jelenlegi körülményekre.⁴⁶ A kisajátítás⁴⁷ és a remixelés a részvételi kultúra fontos médiumvéltésséggel összefüggő készségeivé váltak, és egyre többen használják ezeket az új kommunikációs eljárásokat arra, hogy hallassák hangjukat

43 JENKINS, „*Cultural acupuncture*”.

44 *Uo.*

45 *Uo.*

46 *Participatory Politics*, 243.

47 A kisajátítás (az angol appropriation szó megfelelője) a fiatal médiahasználóknak arra a képességére utal, hogy „már meglévő szövegek, narratívák újrafelhasználásával, remixelésével, kreatív továbbgondolásával saját látásmódjukat, értelmezéseiket megfogalmazó új, eredeti médiatartalmakat hozzanak létre.” GLÓZER Rita – TORBÓ Annamária – GEISZ Barbara, „*Young Adult*” – *rajongói tartalmak és amatőr irodalom a közösségi médiában*, Literatura 2019/1., 69.

a politikai vitákban. A remix az egyik elsődleges mechanizmus, amely révén a fiatalok át tudnak lépni a részvételi kultúrán belüli részvételtől a részvételi politikába. A Harry Potter-könyvek politikai aktorokként tekintenek a fiatalokra, és éppen ezért képesek arra ösztönözni őket, hogy megváltoztassák közvetlen környezetüket, vagy akár a körülötük lévő világot.⁴⁸

48 JENKINS, „*Cultural acupuncture*”.

FANZINE-MOZAIK

Folyóiratunk a fanzine köré szerveződő lapszám összeállításánál olyan projekteket, kiadókat és közösségeket is bemutat, amelyek a fanzine médiumán keresztül tartják fenn és alakítják a kortárs kultúrát. A különböző művészeti és technikai elképzeléseken kívül a zine-ek esztétikai formái és gyakorlatai, a független kiadói tevékenységek, valamint a legfiatalabb generáció lehetőségei is előtérbe kerülnek.

Technologie und das Unheimliche

Programozott flow

A *Technologie und das Unheimliche* nem (csak) egy kiadvány, hanem egy művészeti kollektíva, amelynek elsődleges médiuma az azonos nevű tematikus kultúrakritikai fanzine. A kiadvány angol nyelvű, ennek fényében a német cím sokakat zavarba hoz, ugyanakkor ennek megvan a maga története is, pontosabban a cím épp erre az eredetkontextusra (is) utal. A kollektíva magját Fridvalszki Márk, Miklósvölgyi Zsolt és jómagam alkotjuk, és 2014-ben Berlinben értünk el ahhoz az esztétikai szinkronicitáshoz, amely lehetővé tette a közös munkát. Egy kutatói DAAD-ösztöndíj keretében majdnem egy évet töltöttem a német fővárosban, ami sok szempontból megváltoztatta a kultúrához, politikához és művészethez való viszonyomat, amelynek egyik legfontosabb, kézzelfogható eredménye a T + U. A szemléletváltás központi mozzanata az interdiszciplináris, intermediális és interszjektív alkotás felfedezése volt, a kulturális flow „közös” programozásának delíriuma. Több más kint élő, dolgozó vagy

csak kalandozó magyar művésszel egy rendszeres workshop vagy olvasókör apropóján találkoztunk a Neukölln határában lévő Erika&Hilde kocsmában, ahol a legkülönbözőbb szövegek (Paul Virilio *Bunker Archeology* [1967] írása vagy Antonin Artaud munkái stb.) segítségével próbálkoztunk a konszenzuális hallucinációval. Nekem a Telep Csoport révén volt már tapasztalatom az alkotói közösségek dinamikájával, de az a Fless-Gép, amit itt sikerült beindítani, mégis radikálisan eltért mindentől, amit korábban ismertem. Már a Telep esetében is fontos volt a poétikai sztenderdek tudatos-tudattalan szinkronizálása és a keresztbe porzás állandósítása, ugyanakkor ott a szó szoros értelmében nem történt „közös írás”, az alkotói szubjektumok megőrizték saját EGO-határukat, legfeljebb diszkrétan egymás poétikai levében pácolódtak. A T + U alapító élménye az alkotói EGO nárcizmusának visszaszorítása, egymás kölcsönös agyprogramozása, ahol nem valaki írja a programot, hanem a program ír minket. Miközben persze mindenkinek megvan a maga szakmai tőkéje, de ezek a tőkék egymást kiegészítve oszlanak el, illetve gyakran egymásba is átfordítódnak. Ezért sem úgy működött a dolog, mintha itt egy szerkesztőségről lenne szó, ahol tiszta pozíciók és funkciók vannak, ehelyett szívesebben beszélünk egyfajta mozgalmi tudatról vagy mozgalmi esztétikáról. Nyilván ez a képlékeny hibriditás a konkrét gyártási folyamatok során számos konfliktust eredményezhet, illetve valahol determinálja az adott projektek technikai-szakmai „plafonját”, de amíg több az élvezet, mint a hisztéria, addig minden rendben van. Ez különben megint csak egy fontos felismerés számomra, amely szerint a kultúrában nincsenek abszolút formák és pozíciók, hanem specifikus formák megteremtésére létrehozott specifikus pozíciók vannak, melyeket a kulturális tér földrajzában megtett út vagy kirajzolható jelentés szempontjából alakítunk ki. Fel kell ismerni, mit akarok vagy tudok mondani egy konstellációban, és annak mentén leszek valaki. Aztán lehet, hogy rögtön utána vagy ezzel párhuzamosan már másvalaki leszek egy másik mozgalomban. Mikor mit lehet, és hogy ez a lehet, mikor vagyok „én”. A T + U mozgalmisága is ennek a nem esszencialista kultúráképnek a fényében válik értelmezhetővé, hiszen ez a mozgalom nem követett vagy reprezentált egy ideológiát, hanem a rendelkezésre álló esztétikai-ideológiai töredékekből gyártott „új” ideológiamutánsokat, melyeket leginkább az EGO-hibridizációs módszer, bizonyos tematikai érzékenység és mindenekelőtt egy stílusvízió tartott össze. A „Technologie” és az „Unheimliche” fogalmak már eleve kijelöltek egy archeológiai fókuszot, cikcakkos szökésvonalat, mely bizonyos világokat

bevonz vagy kítaszít, hiszen a mozgalom a technológia és a *conditio humana* közti kölcsönhatások során megképződő „kísérteties” jelenségekkel foglalkozik. Ez a gyakorlatban úgy néz ki, hogy a fanzine képszöveg-poétikája specifikus fogalmi csomópontok (bunker, dinoszaurusz, enigma, alantas materialitás, jég stb.) mentén rétegel egymásra kontextusokat. Ebben a formátumban az a fontos, hogy a szövegek ne uralkodjanak el (sokszor különböző forrásból kiemelt szövegtöredékeket használunk), ugyanakkor a képcentrikus, *retinális* fanzine-okkal szemben mégis létrejön egy *konceptuális* (lyukacsos, de mégis irányított) szemantikai szuperstruktúra. A felhasznált motívumok, képi és szöveges elemek jelentős része az internetről származik, vagyis digitális eredetű, illetve digitális torzításokkal terhelt, de a különböző mediális szinteken áthaladva egyfajta posztdigitális érzékiségre tesznek szert. Ez azért fontos konceptuális szempontból, mert a szöveg-kép mintázatok posztdigitális jellege nem a digitalitás meghaladását jelenti, inkább azt a kibergótikus kísértetiességet testesíti meg, miszerint kortárs viszonyok között a materialitás és virtualitás elválaszthatatlan, egymást kölcsönösen átható kulturális fenomének. Vagyis a fanzine újmateriális érzékisége nem értelmezhető a kézművesség és az anyagtalanság dichotómiájában, hiszen itt egy önmagát folyamatosan törölő és újraíró „kísérteties” kibergótikus erotika jött létre. A dark, gothic és military motívumok nyilván a legkülönbözőbb berlini szubkultúrák hatását is közvetítik, és azt sosem tagadtuk, hogy a „Technologie” számunkra elválaszthatatlan volt a techno zenei-vizuális-esztétikai kontextusától. Ezt a szerves összefüggést a mozgalmi események zenei performanszai, illetve a T + U Sound kurátorcsapat (Képli Balázs, Varga G. András) szerzteágazó munkája képviselte. Erről még rengeteget tudnék mesélni, de most azt hiszem, inkább egy, a mozgalmi esztétika számára releváns, többször átírt és publikált „összövegből” vett idézettel zárnam a rövid bemutatót, amely a maga metaforikus módján talán segít részesülni a T + U által programozott flow-ból: „A zene az elme építészete, de a negatív katedrális az anyag veresége, egy gölem, ami saját nehézkedése által omlik össze egy obskúr technológia áldozataként. A végtelen összeomlás spiráljába zárva az ősi patkánykirályok és Isaac Asimov utolsó rémálma egymást hágják a betonszarkofágban.” (Negatív Katedrális Manifesztum)

Nemes Z. Mórió

Hallatni a hangot – a Jelen! Diákkiadó (és a DemoLab) története

Ahhoz, hogy megértsük a Jelen! Diákkiadó működését, először meg kell ismerkednünk a DemoLabbal, amiből ez a kezdeményezés kinőtt magát. Ehhez pedig nem kell mást tennünk, mint fellapoznunk a DemoLab módszertani kézikönyvét, mely részletesen bemutatja az ENSZ Demokrácia Alap finanszírozásában és a Demokratikus Ifjúságért Alapítvány szervezésében 2017 és 2019 között megvalósult kétéves projekt előkészületeit, megvalósítását, főbb tanulságait, eredményeit.

„A DemoLab egy innovatív művészeti-pedagógiai kezdeményezés. A kétéves projektben kilenc magyarországi középiskolában alakultak diákok, tanárok és kortárs művészek egyenrangú együttműködésén alapuló kreatív önszerveződő műhelyek, amelyek szabad teret adtak az önálló kutatásnak, az értelmes vitának és a közös kreatív alkotásnak. A diákok egy saját maguk által választott témát dolgoztak fel az utópia témakörén belül úgy, hogy közben megtapasztalhatták a demokratikus vitakultúra erejét és az önszerveződés felelősségét. Lehetőségük nyílt kisebb projektek megvalósítására, más műhelyek meglátogatására, inspiráló kulturális programokon való részvétellel, valamint szakértők,

kortárs művészek megismerésére. A folyamat lezárása mindkét évben egy-egy nyári táborban, intenzív alkotómunkán keresztül történt: a csoportok ekkor öntötték végleges formába kutatásaik, kísérleteik eredményét. Ez lehetett bármilyen rizográf technikával előállított nyomtatott produktum, mint például újság, plakát, portfólió, de lehetett videó, fotó, kiállítás, közösségi játék vagy performansz is, amit aztán legalább három, általuk kiválasztott színhelyen be is mutattak a tábort követő időszakban” – áll az említett nyomtatványban.

A projekt egyik alappillére Célestin Freinet reformpedagógiájából kiindulva a kiadványszerkesztés és a nyomdatechnika volt. Mivel szerintünk egy produktum analóg összeállításakor teljesebben ki legjobban a közös, kreatív, demokratikus alkotás, a rizográf technikát választottuk. Ez alatt az értendő, hogy az ilyen kiadványok, zine-ek csak minimális mértékben készültek számítógépes szoftverek segítségével, a legfőbb szerkesztői munka papíron történt ollóval, ragasztóval és rengeteg pauszpapírral, mint a stencilezés fénykorában. A résztvevők jó része annyira megszerette ezt az alkotási folyamatot, hogy mind a diákokban, mind a projekt szervezőiben felmerült az igény egy rizográf technológián alapuló „diákkiadó” létrehozására, amely a program időkeretén túl is a diákok rendelkezésére áll. 2019 elején jártunk, ekkor fogant meg a Jelen! Diákkiadó gondolata azzal a célkitűzéssel, hogy a projekt lezárulta után is platformot biztosítson a volt DemoLab-os és más külsős diákszerkesztőségek vagy akár egyéni alkotók számára is, hogy a saját publikációikat legyárthassák, sokszorosíthassák, terjeszthessék, ha úgy tetszik: „hallathassák a hangjukat”.

Hosszas szervezőmunka, kisebb belső nézeteltérések és több egymást követő alakuló gyűlés után a kiadó szárnybontogatása a DemoLab projekt nyilvános záróeseményén kezdődött 2019 szeptemberében az egykori Otthon Áruházban, ahol a közönség szeme láttára szerkesztettük össze és nyomtattuk ki első saját kiadványunkat, melynek a *Kis Ötlet* címet adtuk.

Eddigi legnagyobb összefüggő projektünket a márciussal kezdődő időszakban valósítottuk meg. Nem tudtuk megtartani a rendszeres személyes találkozásainkat, pedig hirtelen a szokásosnál jóval több szabadidőnk volt, mint korábban bármikor. Szerveződési formánkat így meglepően gyorsan át tudtuk alakítani az online tér kínálta lehetőségeket használva minden munkafolyamattal és csapaton belüli interakcióval együtt.

Egy posztsorozatot indítottunk Facebook-oldalunkon, ahol napi rendszerességgel jelentek meg részben saját, részben követőink hozzájárulásából közzétett képi és írásos tartalmak. A kapott műveket igyekeztünk mindig úgy összerendezni, hogy kép és szöveg egységet alkosson, a poszt pedig figyelemfelkeltő legyen. Számunkra is meglepetés volt, mennyi emberhez eljutott a hullám, amit elindítottunk. Nagy feladat volt az is, hogy a beérkező műveket valamilyen módon egymáshoz viszonyítsuk, és meghatározzunk egy minőségi alapszintet, illetve közvetítsük az alapvető tartalmi értékeinket. Természetesen

néha követtünk el hibákat, és voltak komoly vitáink is, de törekedtünk arra, hogy menet közben felnőjünk a feladathoz. Figyelmet fordítottunk arra is, hogy a minket felkereső alkotók, akiknek a műveit esetleg valamiért nem jelentettük meg, minden esetben építő jellegű kritikát kapjanak, mely további alkotásra ösztönzi őket. Ehhez magunkat is tovább kellett képeznünk, de szerencsére kitűnő mentorációt kaptunk rajz és magyar szakos tanároktól. Sajnos amilyen hirtelen elindult, olyan hirtelen be is fejeződött a pörgő aktivitás. Amint megtörtént a „kiszabadulás”, a nyári szünet, értelemszerűen sokkal kevesebb idő állt mindenki rendelkezésére – szinte egyáltalán nem érkeztek be művek.

A tavaszi projektet magunk mögött hagyva jelenleg éppen az ötletkeresés fázisában vagyunk, igyekszünk előrukkolni majd egy új projekttel, ami releváns lehet az aktuális történésekre.

Gombás András – Németh Ágoston

BPZines

Ave Aves

A Sebesvári Soma által vezetett Budapest Zines egy mikrokiadó és rizográf műhely, többek között olyan állandó és nagyra becsült tagokkal, mint Marjai Petra Lilla és Haránt Artúr. 2015-ben jött létre abból az igényből, hogy a zine-eket, az alternatív képregényeket és a printkészítést népszerűsítse hazánkban, illetve magyar alkotókat mutasson be külföldön. További cél volt, hogy olyanoknak nyújtson segítséget, akik a zine, a képregény vagy risoprintelés rögös, ámde felemelő útjára szeretnének lépni. A kiadó létrejöttében szerepet játszott az a megfigyelés, hogy akkoriban a zine itthon egy még alulreprezentáltabb műfaj volt, mert nem igazán illett bele a képregényes közegbe, és ezenkívül szinte csak kiállításokon lehetett vele találkozni. Ez a felismerés előlegezte meg az Ukmukfukk Zinefeszt létrehozását is fél évvel később, de ez már egy másik történet... Most inkább a legújabb zine-ünket mutatnánk be röviden.

Amikor még nem is léteztek rendszertani felosztások az élővilágban, a madarak már akkor is határozott csoportot jelentettek az ember számára. A madarak a mai napig ebben a különleges csoportban

maradtak, és a biológiai osztályozásuk csak másodlagos. Sok szó-lás és közmondás tanúskodik arról, hogy a madarakat a szabadsággal, az évszakok jelével, a boldogsággal azonosítjuk, az ő szárnyuk ihlette az angyalábrázolásokat. Nem véletlenül váltak ilyen szuggesztív szimbólumokká. Ők sem olyan evolúciós ösvényt választottak, amit pusztán a rideg és logikus önreprodukciós verseny törvénye szabályoz, az énekük, az egymásnak illegetett pompás tollazatuk, a táncolási szokásaik és a teret át-szelni akaró magatartásuk nagyon ismerős számunkra, ezeket a tulaj-donságokat mi is ismerjük, és az

életünk olyan részét képezik, ami a művészettel rokon, nem a hétköz-napi realitással. Ezt a világot nem szoktuk valóságosnak tartani, de a madarak ebben élnek, olyan, mintha nekik az a költői világ lenne az otthonuk, ahova, ha szerencsénk van, mi akkor is csak kitérőket szok-tunk tenni. Ezért maradtak meg számunkra a mai napig „szimbolikus madaraknak”, emiatt nem csak „biológiai madarak”.

Az Ave Aves. Ez egy latin szójáték, amely azt jelenti, „Üdv, mada-rak!” Amikor kiötlöttük, hogy készüljön ilyen címmel egy kiadvány, akkor szimplán ennyinél meg is állt a dolog: legyen egy madarakról szóló, teljes mértékben esztétikai fanzine, mivel a madarak olyan gaz-dag témát jelentenek, hogy nem kell sok, emberileg rájuk aggatott koncepció. Emellett persze az alkotóktól kértük, hogy egyik alkotás se egy copy-paste természettudományos illusztráció legyen. Azok is szépek tudnak lenni, de a természettudományos ábrázolásmód a bio-lógiakönyvek dolga. Ennek a kiadványnak a madarak hangulati rep-rezentálása a célja. A madarak hangulata megragadható a szépségtől a csúfságon át a földhöz ragadt lomhaságon és a magasban vitorlázáson keresztül egy olyan örvényszerűen széles skálán, hogy az ember bele-szédül, hogy ez az osztály milyen szélesre nyújtózott, milyen sok vágy és akarat lehetett abban az Archaeopteryx-szerű lényben, amitől a mai madarak származnak. Például a nálunk sokkal öregebb vörhenyes füle-

mülerigő olyan dallamokat énekel – a mi szívverésünk ritmusára lelassítva –, amit a moldvai népzeneben is fel tudunk fedezni, ahogy azt *Az Ismeretlen Madárzene* című gyűjteményében dr. Szőke Péter bemutatta. A madarak sokkal régebb óta ismerik azt a fajta művészetet, ami nincsen fehér dobozba zárva.

A kiadványban szereplő alkotók stílusa sokféle, amit a risoprinter által megszabott egységesség fésül össze harmonikus egésszé. Minden oldal három direkt színnel készült: pirossal, kékkel és sárgával. A hagyományos CMYK nyomdai paletta bizonyos értelemben kényelmet biztosít az alkotóknak, a limitált paletta medrében való munka pedig mindig érdekes. Az alkotónak azért, mert a három színt külön-külön kell mozgatnia, a befogadónak meg azért, mert harmonikusak egymással az egymást követő – olykor eléggé különböző – oldalak. A kiadvány színei ráadásul elég széles medret biztosítanak az alkotónak, mivel ezekből a színekből szinte mindenféle toll-, csőr- és tojásmintázatot ki lehet hozni.

Nagyon érdekes, hogy a témaválasztásban a gémfélék bukkannak fel a legtöbbször, Tóth Luca és Sárdi Katalin illusztrációin, valamint Kozma Dávid előzőkmintáin is. A gémfélék azért nagyon különleges családja a madaraknak, mert nagyon különböző világokban mozognak otthon, vízen, szárazon és levegőben is. Koppányi Péter murmuráció-illusztrációi, Haránt Artúr kihalt madarakat tájba ágyazódott szellemekként bemutató illusztrációi, Haránt Ervinnek a madarak színeit kiemelő sorozata és Stark Attila madártablói a már említett költőibb vonalat erősítik. Fekete József csirkeportréi is pompásan emelik ki a madarakat a személytelen rendszertani keretből, mivel a madarak még a fajkon belül is olyan karakteresek tudnak lenni, akár a házi kedvenceink. Sebesvári Soma és Juhász Márk ezt a vonalat antropomorf szintre viszik, már-már egy kisebb történetet szöve az adott madarat bemutató jelenetbe. Ez utóbbi vonalat képviseli Sergio Menéndez is, kivéve a mi emberi „nagyságunkat” reprezentáló szobrainkra szó szerint rászaró galamb illusztrációja, ami talán a legszebben mutatja be azt a vonalat, ami a rideg és logikus valóság és a zabolátlan szépség között húzódik a madarak által.

A kiadványból 200 példány készül és 40 oldalnyi illusztrációt tartalmaz. A BPZines platformjain lesz elérhető vagy személyesen is átvethető a BPZines stúdiójában Budapesten.

Haránt Artúr
Deposit Kiadó

Emlékeinkbe vésődő képek

A kiadványok, művészfüzetek, zine-ek világa iránti kíváncsiságom igen korán kialakult. Az első meghatározó élményem a testvéreimmel készített, gyerekrajzainkat egybegyűjtő, rendszerező füzetek létrehozása volt. A rajzolás mellett egyéb kreatív játékok is fölöttébb inspirálóan hatottak rám. Az öcsémmel az egyik szórakozásunk az volt, hogy a szupermarketek szóróanyagaiból, újságaiból és egyéb magazinokból kivágtuk az érdekes termékeket vagy jeleneteket ábrázoló képeket. Az így összegyűjtött papírfecniket valamilyen elképzelés mentén összeragasztottuk, létrehozva ezzel egy alternatív plakátot, reklámot.

Mindemellett viszonylag hamar elkezdtem rendszeresen, majd később rendszertelenül naplót írni. Később az írott szavakat képek váltották fel. A fényképezés és a papírképek, fényképalbumok mindig is foglalkoztattak. A képek és a rajtuk keresztül elmesélt történetek dinamikus egymásutánisága megmagyarázhatatlanul izgatott és izgat a mai napig.

Ennek ellenére a fotográfiában számomra az exponálás pillanata a fontos. Tulajdonképpen a végeredmény nem is számít, számított sohasem. Ezt szintén egy gyerekkori élményre tudom visszavezetni. Elsőként osztálykirándulás címén ellátogattunk a Parlamentbe, ahova magammal vittem egy műanyag, egyszerű, kompakt fényképezőgépet, amelybe indulás előtt egy 36 kockás filmet fűztem be. Mihelyst beléptünk az épületbe, semmi más nem érdekelt, csak az, hogy megörökítsek minden olyan dolgot, ami engem ott és akkor foglalkoztatott, tudva, hogy ennek számbeli korlátai vannak. Minden számomra lényeges pontot lefotóztam az osztálykirándulás

ezen állomásán. Csak utána derült ki, hogy a fényképezőgép gyárilag hibás volt: egy bizonyos ponton folyton fényt kapott a film, így egyetlen kép sem sikerült. Az emlékeimbe azonban bevésődtek azok a képek, amiket a fényképezőgép segítségével meg akartam örökíteni.

A zine-kultúrában számomra a kiadványok birtoklása, lapozása és az általuk ébresztett gondolatok, a bennük ragadt, hozzájuk társított élmények a döntőek.

Ami pedig a Deposit Kiadó égisze alatt megjelentetett kiadványokat illeti: talán erre a két gyerekkori élményre tudom visszavezetni az általam készített és kiadott kiadványok struktúráját, felépítését, illetve a kiadványok által tükrözött szellemiséget is. Ezen élmények mentén alakítottam ki a nézőpontomat, vizuális meglátásaimat. A fotókiadványokon vagy önálló művészeti projektekhez, kiállításokhoz kapcsolódó katalógusok műfaján messze túlmutató publikációkon keresztül a kiadványok iránti fanatikus, birtokló szemléletemet szeretném átadni.

Kovács Kristóf

Kötetlen beszélgetés a Hurrikan Press két jelenlegi tagja, Rumi Zsófia és Szigeti Árpád között

A Hurrikan Press egy 2014 óta működő független kis kiadó és nyomdai szolgáltató. Főként rizográf technikával dolgozik, fókuszukban a kortárs rajzművészet, kísérleti képregények és a graffiti áll.

Zsófi: Miért kezdted el szerzői kiadással foglalkozni?

Árpi: Nekem a rendszerváltás utáni underground zenei színtér klaszikus értelemben vett fanzine-jeinek esztétikája (*Második látás, Mélyvágás, Életjel* stb.) adta meg a kezdő lökést. Ezek elsősorban formai és tipográfiai motivációt jelentettek, másrészt a műfaj tartalmi és szerkesztésbeli teljes függetlensége is nagyon ösztönző volt. Tetszett a kezelőfoghatóságuk, tárgyyszerűségük is, amit az online tartalmaknál nem találtam meg. Aztán rájöttem, hogy nem csak zenei tematikában létezik ez a műfaj: többek között emlékezetes számomra az 1000% csoport *Popshit* című kiadványa, amely egy grafika és street art tematikájú kollázsalapú füzet volt a kétezres évek elején. Ebből az időszakból szintén meghatározó élmény számomra a Roham magazin is. Nagyon büszke

voltam három éve, hogy a Roham trash különszáma nálunk készült.

Zs: A Roham magazin nekem is fontos. Emlékszem, hogy tiniként, ha Budapesten jártam, mindig próbáltam megszerezni. Most jövök rá, hogy milyen régóta gyűjtök ilyeneket!

Á: Téged mi motivált az első kiadványaid elkészítésére?

Zs: Én kiskamaszkorom óta illusztrátor akartam lenni, konkrétan könyvekkel szerettem volna foglalkozni. A főiskolán is folyamatosan füzetekbe rajzoltam, művészkönyveket gyártottam. De azt az adrenalinlöketet, amit akkor kap az ember,

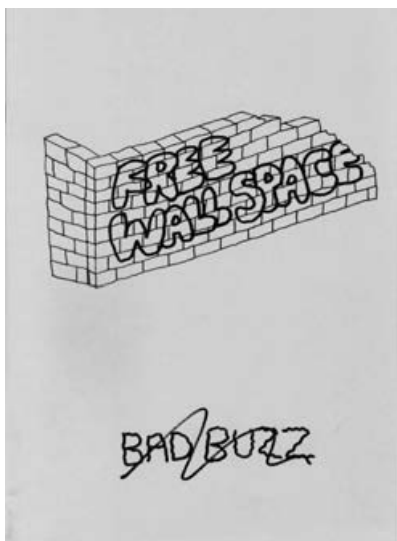
amikor kezébe veszi az első sokszorosított kiadványát, és meglátja ötven példányban, csak később tapasztaltam meg: amikor a Wannabe Records csapatával elkészítettük a *Naspolya* fanzine első számát.

Á: Mesélj kicsit a Wannabe Recordsról!

Zs: A Wannabe Records nem létező zenekarok elképzelt lemezeinek kiadásával és forgalmazásával foglalkozik. Egerben, a főiskolai évek utáni légüres félfelnőtt létezésben alapítottuk Molnár Dorinával és Rumi Borival. Fiktív zenekarok lemezborítóit, dalszövegeit, mitológiáját gyártottuk és állítottuk ki. A *Naspolya* „zenei” fanzine volt ezekhez a műtárgyakhoz a használati utasítás. Érdekes, ez kb. 2013-ban volt, akkor majdnem mindenkinek el kellett magyarázni, hogy mi az a zine, és miért 200 forint az ára. Volt, aki azon csodálkozott, hogy milyen olcsó, volt, aki meg azon, hogy pénzbe kerül, nem pedig szóróanyag...

Á: Erről az jut eszembe, hogy az első kiadványaimat mindig egy doboz cigaretta áráért adtam.

Zs: Szerinted mi az oka, hogy hét éve ilyen értetlenség fogadta például a *Naspolyát* is, most pedig az egyetemeken kötelező feladat a „fanzine-tervezés”?

Á: Szerintem a kétezres évek arról szól, hogy a szubkultúrák felköltöztek az internetre, háttérbe szorult a print.

Zs: És most, hogy az internet totális mainstreammé vált, és egyre kevesebb az olyan online felület, ami nem monitorozza a kattintásaidat, visszabújunk az analóg technikákba?

Á: Pontosan. Ezenkívül az is igaz, hogy van egy csomó olyan grafika, kísérleti képregény, ami egyszerűen nem működik képernyőn – viszont a nagyobb kiadók, nyomtatott sajtó (ami szintén alig van) felől nincs igény ilyen anyagok közlésére. Ezért azok a vizuális művészek, akiket ezek a határterületek izgatnak, inkább kiadják saját magukat.

Zs: Hát igen. Ami például engem nagyon érdekel, a szöveg nélküli, csattanó nélküli, kicsit líraibb szerzői képregények. Ezekhez nehéz lenne nagy kiadót találni. Mi a helyzet más országokban a szerzői kiadással?

Á: Külföldön már évek óta komoly infrastruktúra épül a műfajra. Erre specializálódott könyvesboltok nyílnak Bécsben (Salon Für Kunstbuch), Prágában (Page Five) vagy New Yorkban (Printed Matter stb.). Kortárs művészeti intézmények, könyvtárak emelik be gyűjteményeikbe az ilyen jellegű kiadványokat, illetve nagyon komoly nemzetközi vásárokat szerveznek a self-publishing kultúra iránt érdeklődőknek Tokiótól Berlinig. Hozzánk is elért a hullám pár éve, csupa friss törekvést hozva magával: kezdődött a Jegyzet és Vázlat Találkozóval, mára nemzetközi zine-fesztiválunk is van, az Ukmukfukk, és megnyílt az ISBN könyvesbolt is.

Zs: Az Ukmukfukk szerintem nagyon jól tesz a hazai színtérnek. Én a legtöbb visszajelzést mindig ott kapom, hetekre feltölt energiával. Szerinted meddig tart majd ez az érdeklődés, kipukkan a self-publishing lufi?

Á: Valószínűleg, mint minden, ez is ciklikus. Nekem is nagyon fura, hogy most hirtelen státusszimbólummá vált a saját kiadású zine. Néha egy kiadvány körüli felhajtás az interneten érdekesebb, mint maga a tartalom.

Zs: Igen, nekem is vegyesek ezzel kapcsolatban az érzéseim. Egyrészt nagyon szeretem, hogy demokratizálódik a nyomtatás, hogy pár óra alatt bárki elkészíthet és sokszorosíthat egy füzetet – másrészt egy idő után teljesen megcsömörök az obskúrus kollázsoktól, és valami átgondoltabb anyagra vágyom. Csak azért, mert lehet, nem muszáj nyomtatni. Ki tudsz emelni pár példát az elmúlt évek hazai zine-jei közül, amiket nagyon szeretnél?

Á: Például az *Élő-Halott* zenei zine, ahol forma és tartalom tökéletes összhangban van. Szerettem a *Zinát*, vagy a T + U kiadványait is.

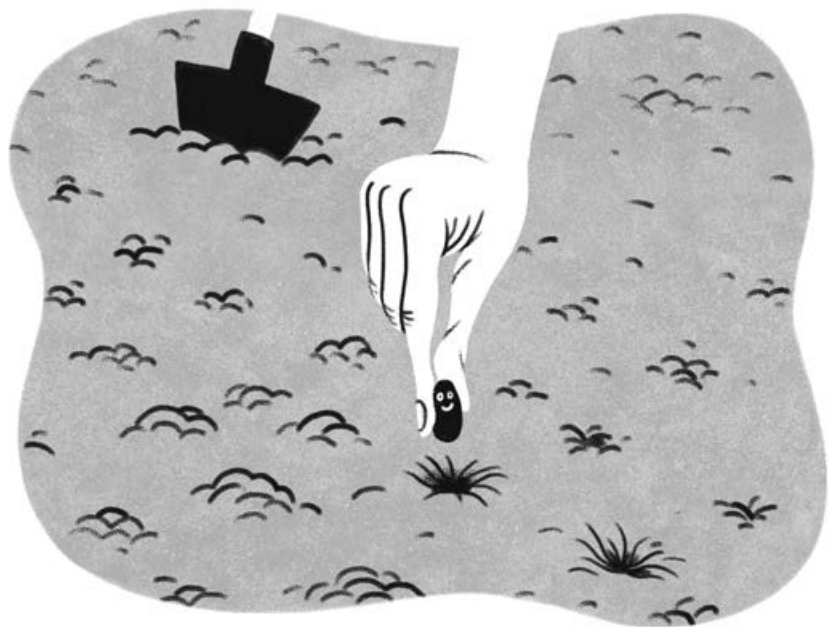
Zs: Nekem a legnagyobb kedvencem a *Sárkány Lee* a Tökmag Publishingtől. A Jelen! Diákkiadó középiskolás gyerekekkel csinál zineket, azokat is nagyon szeretem. Meg Tóth Luca rajzait, amit a BPZines adott ki... Nagyon sok izgalmas anyag van, és szerintem egyre változatosabb a színtér.

Rumi Zsófia – Szigeti Árpád

AZ ÖTLET

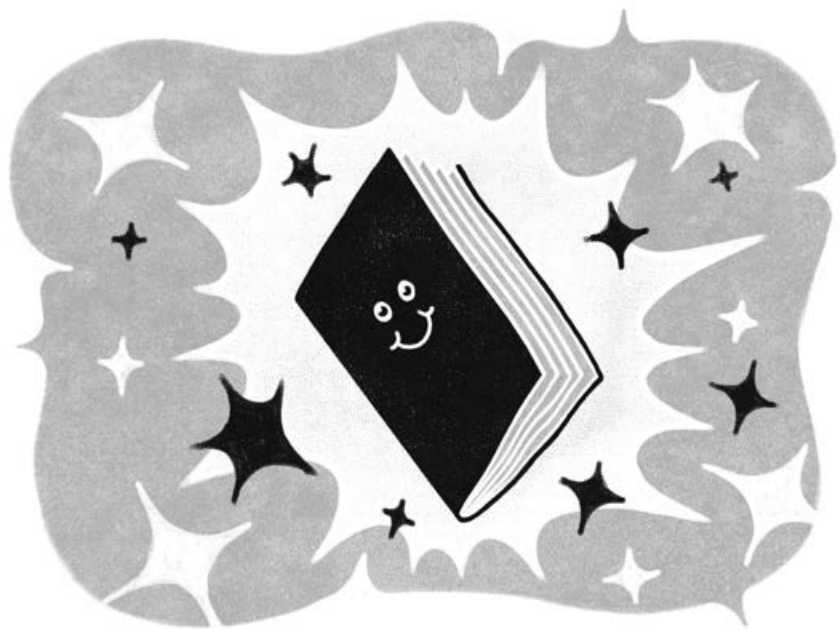
KÉSZÍTETTE: HARÁNT ARTÚR ÉS
SEBESVÁRI SOMA

IDEGEN HORIZONTOK

Kutasy Mercédesz

„KI LEHET KÁNOR KÁN?”

*A Trükkös tigristrió fordításáról**

Változatok

„A »végleges szöveg« fogalma csak a vallással vagy fáradsággal magyarázható”, mondja Jorge Luis Borges *A Homérosz-fordítások* című esszéjében. „Ha feltételezzük, hogy az elemek minden rekombinációja elkerülhetetlenül alsóbbrendű az eredetihez képest, az olyan, mintha azt tennénk fel, hogy a 9-es piszkozat elkerülhetetlenül alsóbbrendű a H piszkozatnál – pedig csak piszkozatok létezhetnek.”¹ Amikor Borges Homéroszról beszél, az egyszersmind egy Homérosz írásművészeténél sokkal tágabb kontextusban is értelmezhető. A borgeszi életmű, jól tudjuk, arra a paradoxonra épül, amelyet a szerző Héракleitosz folyójának példájával szemléltet: bár a történetek ismétlődnek, mégis egyediek; és bár egyediek, mégsem tekintjük őket változatoknál, piszkozatoknál többnek. Borges 1932-ben írja *A Homérosz-fordításokat*, tézise azonban túlpontosan fogalmazza meg azt, ahogyan a kubai Guillermo Cabrera Infante valamivel több mint három évtizeddel később nagyregényéről, a *Tres tristes tigres*² című kötetről gondolkodik. Cabrera Infante életműve önmagában is parafrázis: a világirodalom, a zeneművészet, az egyetemes kultúra számos hivatkozását írja újra, vagy épp figurázza ki. A *TTT* pedig nem csupán tematikusan, de nyelvileg is „változat”, a Kubában

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával, valamint a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

1 Jorge Luis BORGES, *Homérosz-fordítások = Az örökkévalóság története*, ford. ERTL István, Európa, Budapest, 1999, 72.

2 Magyarul *Trükkös tigristrió*, ford. KUTASY Mercédesz, Jelenkor, Budapest, 2020.

beszélt spanyol nyelv fonetikus átírata. A kötet előszavában a szerző az átírás nehézségeiről is megemlékezik:³

„Vad hévvel láttam munkához (homéroszi frázis, vagy éppen fázis), hogy újraírjam és teljesen átalakítsam az ironikus című *Vista del amanecer en el trópico*t a szavak Trükkös tigristriójává (...). A könyv újraírásával együtt járt az örökös herkulesi munka: hogy kigyomláljuk a rosszat, és meghagyjuk a jót. Vagy fordítva. Emlékszem, az eredeti könyv (hogy így mondjam) úgy 120 oldalas volt, a másik kötet pedig végül 450 oldalnál is hosszabb, tehát nagyjából háromszáz új oldalt kellett hozzáírnom. Vagyis a könyv egyszerre volt új, és nem volt az.”⁴

A cenzor eközben a Franco-diktatúra erkölcsihez alakítja az erotikus utalásokkal és politikai kiszólásokkal jócskán megtűzdelt szöveget. Cabrera Infante nevet, amikor cenzora a „tetás” (mell) szót „senos”-ra (kebel) javítja, vagy épp három ponttal helyettesíti, azonban elismeri, hogy a szöveg megkurtítása helyenként jobb megoldáshoz vezetett, így például a regény végén, a bolond nő monológiája esetében:

„[...] a jó cenzor húsz sort kihúzott a mániákus monológiából, de meghagyta a kötet utolsó mondatát, mintegy pihentetőül az olvasónak, a szerzőnek vagy önmagának. Így szól spanyolul (meg más nyelveken) az, ami most a könyv utolsó sora: »már nincs tovább«. Amikor amerikai kiadóm megkérdezte, nem akarom-e visszaállítani az összes sort, ami ott volt, hogy úgy mondjam, a vége után, azt feleltem, hogy nem, hogy ez a legjobb szerkesztői munka, amit valaha láttam: cenzorom végül alkotóvá vált. Ó, kedves cenzorom! Mennyire szerettem volna megismerni önt, a testvéremet, felebará-

3 A könyv első változata, a *Vista de amanecer en el trópico* 1964-ban elnyerte az egyik leg-rangosabb spanyol irodalmi díjat (Seix Barral, Biblioteca Breve). A díj része volt, hogy a kötetet Spanyolországban publikálják, azonban a Franco-diktatúra miatt előbb át kellett esnie egy alapos átdolgozáson és cenzúrán is. Részben ennek nyomait őrzi a mai változat.

4 „Comencé a trabajar con fervorosa intensidad (frase o fase homérica) en la rescritura y conversión total de *Vista del amanecer en el trópico*, título irónico, en *Tres tristes tigres* de palabras. (...) La tarea de describir el libro comportaba una labor que es siempre un trabajo de Hércules: eliminar lo malo y dejar lo bueno. O al revés. Recuerdo que el libro original (una manera de decir) se quedó en unas 120 páginas y que el otro tomo tenía al final más de 450 páginas, por lo que debí escribir unas trescientas páginas nuevas. Es decir, era un libro que era y no era un libro nuevo.” *Tres tristes tigres*, Seix Barral, Barcelona, 2017, 5–6. (ford. K. M.)

tomat, képmutató olvasómat! Akárhogy is, mindketten ugyanazt a könyvet írtuk.”⁵

Másolat a köbön

Cabrera Infante regénye tehát önmagában fordítás, változat: egy részről a kubai spanyol nyelv fonetikáját másolja, másrészt pedig számos előképből, intertextusból, sokszor névtelen narrátorok stilárisan nagyon különböző monológjain keresztül állít össze egy regényt, és végül a díjnyertes *Vistas de amanecer* című „eredetihez” képest egy szinte felismerhetetlen, csupán a téma magját őrző, sokszoros terjedelműre duzzasztott nagyregény jön létre. A *Látogatók* című részben Mr. Campbell botjának többször is újraírt története vagy a kubai írók stílusparódiái Trockij halálának alaptémájára Raymond Queneau stílusparódiáit idézik, egyzersmind Bach zenei variációit is eszünkbe juttathatják.⁶

Ami a magyar fordítást illeti, a paródiák, átiratok fordításához többféle módszert választottam. Mr. Campbell botjának története (213–254) egy amerikai házaspár kubai vakációját beszéli el. A leírások során Mr. Campbell és Mrs. Campbell felváltva írják és írják át egymás történetét, miközben a szöveg gyakran reflektál a nyelvköziségre és a fordításra. A spanyolul nem tudó Mr. Campbell nyelvezetében egymást érik az angol beszúrások: „Honey [...], they are souvenirs” (216); „féltem, hogy egy afféle slapstick-helyzetbe keveredem” (222); „nem szerettem volna semmiféle *lynching mob* áldozatául esni” (223), és felesége spanyoltudásán élcelődik: „Szó sem lehetett arról, hogy megértsük egymást, sem angolul, sem pedig Mrs. Campbell gyatra spanyolján” (222). Mrs. Campbell javításai ugyanakkor férje irodalmi(askodó) túlzásait parodizálják vagy épp magyarázzák, önmagát pedig retorikai eszközökkel emeli intellektuális értelemben a férfi fölé, amikor a férj szavahihetőségét ássa alá:

5 „[...] el buen censor eliminó veinte líneas de monólogo maniaco, pero dejó la última frase del libro, como un descanso al lector, al autor o a sí mismo. Dice en español (y en otras lenguas) la que es ahora la última línea del libro: «ya no se puede más». Cuando mi editor americano me preguntó si no quería restituir también *todas* las líneas que iban, como quien dice, después del final, le dije que no, que esa era la mejor labor de edición que había visto nunca: mi censor convertido finalmente en un creador. ¡ah mi querido censor! Cuánto me habría gustado conocerlo, usted que es mi hermano, mi semejante, mi hipócrita lector. Después de todo, los dos hemos escrito el mismo libro.” *Tres tristes tigres*, Seix Barral, Barcelona, 2017, 8. (ford. K. M.)

6 Queneau stílusparódiáinak előszavában fejti ki a zenei imitáció alapuló írói módszert. Raymond QUENEAU, *Préface = Exercices de style; avec 45 exercices parallèles dessinés, peints et sculptés par Carellman, et de 99 exercices de style typographiques de Massin*, Gallimard, Paris, 1963, 9–10.

„Mr. Campbell leírásában igyekszik az átlagos nő prototípusaként feltüntetni: vagyis mindenre alkalmatlan vagyok, az IQ-m akár egy idiótáé, és épp annyi lehetőségem van, mint egy hitelezőnek a haldokló ágya mellett. Sosem mondtam olyasmit, hogy Honey, this is the Tropic, vagy They are souvenirs. Nyilván túl sok Blondie képregényt olvasott, vagy végignézte Lucille Ball összes filmjét” (TTT, 227).

A szöveg előrehaladtával sokasodnak azok a lábjegyzetek, amelyek a fordítás témájára reflektálnak, az amerikai házaspár változatait pedig hol fordításként, hol hibásan lejegyzett szöveggként tüntetik fel. Fordítástechnikailag ezek a részek okozták a legkisebb problémát, mivel a fordítást a szövegtesten is bemutató metaszöveget kellett lefordítani. Az egymást követő feljegyzések egymáshoz képest különböztek egyre jobban, azonban nem kellett arra figyelni, hogy önmagán kívül egyéb intertextusokat is megjelenítsen a szöveg. Nem így a *Trockij halála kubai írók előadásában évekkal később – vagy korábban* című szakasz esetében (283–327), ahol a szerző afféle kubai *Így írtok ti-ként* dolgozza fel Lev Davidovics Trockij meggyilkolásának történetét. A gyilkosság kulcs-elemein (a szereplők neve, a gyilkos jégcsákány, Mexikóváros) túl Cabrera Infante pontosan idézi fel hét jeles kubai író legismertebb műveinek stílusjegyeit – azonban közülük alig néhányat olvashatunk magyar fordításban,⁷ a létező fordítások pedig nem csupán régiek, de viszonylag kevésbé honosodtak meg a hazai irodalmi kánonban. José Martí művei először a hetvenes években jelentek meg Magyarországon,⁸ vagyis negyven-ötvenéves magyar szövegekről beszélünk; a 2000-es években további két kötet (*Szabad versek – Versos libres*, 2001; *Egyszerű versek – Versos sencillos*, 2007) látott napvilágot az Eötvös József Könyvkiadónál, ám mivel ez a kiadó a nagy hazai könyvesboltláncokban nincs jelen, a szövegek alig néhány olvasóhoz juthattak el.

Lezama Lima nyelvi nehézsége és összetettsége Cabrera Infantéhoz mérhető, nem is jelent meg tőle egyéb, csak néhány vers és elbeszélés,

7 A hazánkban nem publikált szerzők jórészt Cabrera Infantéhoz hasonlóan emigránsok (Lino Novás Calvo pl. az Egyesült Államokba távozott Castro hatalomra kerülése után), vagy épp rendszerellenesek (Virgilio Piñera és Lezama Lima is homoszexuális, és a 70-es évektől Kubában sem jelenhetnek meg a műveik). Magyarországon is első-sorban politikai, és nem esztétikai szempontok határozzák meg, hogy kinek a műveit adják ki.

8 José MARTÍ, *A mi Amerikánk*, ford. KERÉKES György – ANDRÁS László – KORMOS István, Európa, Budapest, 1973; José MARTÍ, *A néger baba*, ford. DOBOS Éva – TÓTFALUSI István – MAJTFÉNYI Zoltán – VÉGH György, Móra, Budapest, 1979.

mind 2000 előtti folyóiratokban és irodalmi lapokban.⁹ Virgilio Piñera hazánkban szintűgy nem ismert, néhány novellája a *Nagyvilágban*, valamint antológiákban¹⁰ olvasható. Lydia Cabrerától egy gyermekmese-gyűjteményt adtak ki 1974-ben,¹¹ Lino Novástól néhány elbeszélést.¹² Nicolás Guillén válogatott verseit a 60-as évektől a 80-as évekig számos önálló kötetben,¹³ valamint költészeti antológiákban is olvashatjuk, mára mégis mintha kissé feledésbe merült volna írásművészete.

A parodizált írók közül Magyarországon bizonyosan Alejo Carpentier a legismertebb, számos regényét és novelláját fordították le a 80-as évekig.¹⁴ Az elmúlt negyven évben azonban az irodalmi és a fordítói kánon is változott, s ez nyelvileg jócskán eltávolítja tőlünk az egyébként nagyszerű Carpentier-fordításokat.¹⁵ Ha elfogadjuk, hogy egy szövegparódia esetében a humorhoz elengedhetetlen az intertextusok felismerése, beláthatjuk, hogy ebben az esetben gyakorlatilag megoldhatatlan fordítói feladat elé kerültünk.

2019 novemberében egy madridi konferencián Anežka Charvátova, a kötet cseh fordítója arról beszélt, hogy mivel a latin-amerikai irodalom csehországi recepciója a miénkhez hasonló, vagyis a parodizált szerzők közül keveset ismer az átlagos olvasó, Cabrera Infante regényének cseh változatában egyszerűen lemondott a latin-amerikai vonatkozásról, és a többi közt ismert cseh gyerekverseket dolgozott át a parodisztikus hatás elérése érdekében. A magyar fordításban azonban ragaszkodtam a kubai intertextusokhoz, mert nem éreztem hitelesnek egy olyan „kubai” szöveget, amely gyerekkorunk ismert magyar szövegeit dolgozza át. Ha így volna, feltehetőleg magyar írók stílusában kellene karikírozni

- 9 Lásd *Szonett, aranykulcs. 1001 szonett a világirodalomból*, szerk. SOMLYÓ György, Orpheusz, Gyoma, 1991; *Latin-amerikai elbeszélések*, szerk. BENYHE János, Európa, Budapest, 1970; *Verses világjárás*, szerk. RÁBA György, Kozmosz, Budapest, 1971; *Járom és csillag*, szerk. BENYHE János, Kozmosz, Budapest, 1984.
- 10 *Huszadik századi latin-amerikai novellák*, szerk. SZÉKÁCS Vera, Noran, Budapest, 2008; *Őt világrész elbeszélései*, szerk. KARIG Sára, Európa, Budapest, 1969; *Latin-amerikai elbeszélések*. Megjelent továbbá egy drámája *Electra Garrigó = Kötélen a Niagara felett*, szerk. SZÖNYI Ferenc, Európa, Budapest, 1982.
- 11 *A Mambiala dombja*, ford. SIMOR András, Európa, Budapest, 1974.
- 12 Például *Latin-amerikai elbeszélések*.
- 13 *Keserű cukornád*, Szépirodalmi, Budapest, 1952; *Kubai Elégia*, Európa, Budapest, 1961; *Gitárszó*, Európa, Budapest, 1975; *Papírhajó az Antillák tengerén*, Móra, Budapest, 1987.
- 14 *Földi királyság* (1971), *Az üldöző* (1972), *Eltűnt nyomok* (1978), *A fény százada* (1976), *Az idő háborúja* (1979), *Embervadászat* (1963), *A hárfa és az árnyék* (1982), *Rendszerek és módszerek* (1982), *Barokk zene* (1977), *A dolgok kezdete* (egybegyűjtött novellák, 2001).
- 15 A fordítói hagyományról lásd SCHOLZ László, *Squandered opportunities: On the uniformity of literary translations in postwar Hungary = Contexts, Subtexts and Pretexts. Literary translation in Eastern Europe and Russia*, szerk. Brian James BAER, John Benjamins, Amsterdam, 2011, 205–217.

is – akkor pedig a kubai Cabrera Infante a magyar Karinthy Frigyes vagy éppen Varró Dániel hangján szólalna meg. Ehelyett arra törekedtem inkább, hogy nyelvileg is humoros szöveget alkossak. Bizonyos, hogy aki jól ismeri a kubai irodalmat, szórakoztatóbbnak találja majd a fordítást, ezt azonban nem gondolom a szöveg hiányosságának: Cabrera Infante eredeti szövege is szórakoztatóbb, ha felkészült, tájékozott olvasóval találkozunk.

A kubai (és nem csak kubai) irodalmi intertextusok azonban nem csupán a Trockij halálát újraíró szakaszban bukkanhatnak fel, hanem a regény bármely pontján. Így például a *Bachata* című részben, ahol számos zenei utalás között egy elrejtőzött fiatalember, egy fiktív női nevet tartalmazó könyvcím (*Ela Coso*), valamint egy zenemű címe (*Eólica*) és parodisztikusan módosított ajánlása utal áttételesen Alejo Carpentier *Embervadászat* című kisregényére. Az *Eólica* Beethoven 3. *Eroica* szimfóniájának humoros átírása, hiszen Carpentier regényében ez szól a hangversenyteremben, míg a főhős menekül. Innen pedig már a könyvcím is könnyen felfejthető: *Ela Coso* nem más, mint maga a Carpentier-regény, amelynek spanyol címe *El acoso*. Magyarul azonban *Ela Coso* fordítást kívánt, a magyar cím – *Embervadászat* – azonban sehogyan sem alakítható női névvé. A megoldás épp Cabrera Infante fonetikus módszeréből és az „automatikus tárgyeset”-ből állt elő:

„hogy ez a fiú, ez a *chivato*, aki úgy fog meghalni, ahogy a zenebolond kívánja a sala de concertiben, ez a *Chivato*, a tetőről hallgassa a zenét, ahová elrejtőzött, és közben olvassa az Amber Vadassat, amelynek célja fastidiare il souvenir de un grand'homme, és hogy abban az időben olvassák (Jazz à l'homme avagy Chas Salón), amíg Celibidet az Eolicát játssza, mert mindketten a gyorsolvasás útját járják?” (*TTT*, 461)

Hasonló a helyzet a kötet végén, amikor egy esős jelenetnél egy 19. századi költő, José María Heredia egy versének parafrázisára bukkanunk:

„Miré. Llovía. Era un aguacero, un torrente, que caía. Las cataratas del Iguazú. Niágara undoso. Templad Milira. ¿Quién sería Milira? Una amiguita canadiense de Humberedia. Dádmela que siento.”

A vers címe (*Niágara*) ott van a szövegben, ám első ránézésre csak a víz sokaságát illusztrálja. Aztán megint egy kitalált női név következik,

Templad Milira, aki a szöveg szerint Humberedia kanadai barátnője. Ismerni kell a kubai romantikus költészetet és Heredia versét ahhoz, hogy rájőjjünk: „Templad mi lira” (Pengessétek lantomat) a *Niágara* című költemény kezdő sora. Magyarul azonban még a kubai költészetet ismerő – ám spanyolul nem tudó – irodalmároknak sem juthat eszébe ez a kezdő sor, mivel ennek a versnek nincs fordítása. Van azonban egy másiknak, a *Vibar idején írt soroknak* (*Versos escritos en una tempestad*), amely először a *Hesperidák kertje. Az ibériai világ költészete* című antológiában jelent meg 1971-ben. A vers témája és hangütése is hasonló, a költő romantikus túlzással fokozza légi óceánná az esőt. Első sora így szól: „Orkán, orkán, érzem, miképpen árad”.¹⁶ Természetesen hangzó fiktív női nevet a magyarban sokkal nehezebb előállítani, mint Cabrera Infante fonetikus kubai nyelvhasználatában: amíg „Templad Milira” nagyjából hihetően hangzik (a Milira különösen), addig magyarul a kevés képezhető név – például az „Érz Emmi” – egyértelműen mesterkéltebb. Ezért inkább lemondtam a női névről, és megoldásomban a szöveg előző lapjain olvasható többnyelvű játékot használtam kiindulópontként, melynek során a szereplők angol és francia szavakat, kifejezéseket is beleszönek a mondataikba. A Niagarát meghagytam a „sok víz” szinonimájaként, az „Orkán, orkán” sorkezdetet egy angolos felütéssel barátnő helyett baráttá alakítottam, a verssor végén pedig nem változtattam:

„Néztem. Esett. Hatalmas zápor volt, szakadt, zuhogott. Az Iguazú-vízesés. A hömpölygő Niágara. Or kánor kán. Ki lehet Kánor kán? Humberedia barátja. Érzem, miképpen árad” (*TTT*, 539).

A szlengfordítás

Cabrera Infante regénye „kubaiul” van, a különbség pedig nem csupán a szóhasználatban mutatkozik – a latin-amerikai országok szókincsében egymáshoz képest óriási különbségeket találunk –, hanem abban is, hogy a szerző a regény egy részében kubaiakra jellemző kiejtést, hangzócsereket, szóösszevonást fonetikus átírásban közli. Ez a megoldás szövegben nem egyenletesen fordul elő, a jellegzetes kiejtéssel elsősorban az alacsonyabb iskolázottságú rétegeket jellemzi a szerző. A magyar változatban a minimális fonetikai lehetőségeket szlenggel,

szótévesztéssel kombináltam. A fonetikus átírás külön nehézsége esetünkben a népszerű, ám a kubai szerzőhöz képest nagyon is félrevívó intertextusokban rejlik: a magyar nyelvű olvasónak azonnal Rejtő Jenő hőse, Fülíg Jimmy jut róla eszébe, én pedig, ahogy a szövegparódiák esetében, itt is kerülni szerettem volna a közismert magyar irodalmi referenciáinkat. Ami a szlenget illeti, igyekeztem nem nagyon friss, és viszonylag általános kifejezéseket választani. Kiindulópontom a 80-as évek külvárosi argója volt, mert bár a regény az 50-es években játszódik, arra a nyelvhasználatra hetven év távlatából kevés olvasó emlékezhet – és én sem ismerem. Helyenként, hogy Cabrera Infante írói mód-szerét megidézzem, magam is összevontam írásban néhány szót, hogy a skandált szöveg ritmusát reprodukáljam. Ez az olvasva (spanyolul is) kissé zavaró módszer szerencsére elsősorban a regény első néhány fejezetére jellemző, a vége felé inkább a nyelvi játékokkal, anagrammákkal megtűzdelt, humoros megoldások fordulnak elő.

Az angol fordítás és további nyelvi játékok

Amikor a pontos fordítás lehetetlennek látszik, vigasztaló tudni, hogy az adott szöveg más nyelven már létezik. Ezért munkám során – eleinte gyakrabban, később egyre kevesebbszer – Suzanne Jill Levine és Donald Gardner amerikai kiadását használtam. Ez a kiadás azonban meglepő módon helyenként hosszabb, mint az eredeti, mivel a fordítók gyakran magyarázatokat, kiegészítő információkat toldottak az angol szövegbe. Ez történik például annál a résznél, amely magyarul így hangzik:

„elgurulunk a 25. és az N utca sötét sarka mellett, egészen az L és a 25. utca sarkáig, amelyet sosem szerettem, és már a szálloda meg a kávéház és a lakóházak mellett a nyüzsgő tömegben, ahol a lányok vonulnak lefelé a Radiocentróig, meg a diákok, akik kávézni jönnek, csak ott mondom, hogy *Mirtíla? Hogy milyen nő? Nem rossz?*” (TTT, 176).

Az angol változat toldásai ebben az esetben teljesen szükségtelenül töltik a szöveget: a kiegészítés egy olyan szálloda nevét adja meg, amelyről soha többet nem esik szó a történetben, és egyáltalán nem releváns; a *cafetería* szó kétszeres betoldása pedig feleslegesen teszi hangsúlyossá a tájat, amelyet a narrátor éppen csak elsuhanni lát az autóból.

„we cross that somber area between 25th and N street and L and 25th, which I've never particularly cared for, and now, safely in the hustling and bustle of the corner of the Havana Hilton and all those ancillary or ancient pensions and *cafeterías* or *cafés* around it, with people moving from neighborly modest street corner to mammoth hotel for tourists, and students coming with the alibi of drinking coffee to better sit the night out studying but actually to watch the parade going by with all these girls fluttering toward Radiocentro and La Rampa, I say *Mirtila, as a woman? Not bad.*”

Miközben pedig a fordító hosszú szakaszokat told be angolul, más részeket, főként a nehezen megoldható szójátékokat változatlanul, spanyol nyelven ékeli a szövegbe. Ez a helyzet a „Fejtörő” című rész betűkörével, amely a spanyol (és az angol) változatban a „Dádiva ávida” betűkből áll össze. A regényben szereplő definíció szerint tizenkét betűs szekvenciát kell létrehozni, amely kör alakban folyamatosan, végtelenítve olvasható, összesen tizenkét szóra bontható, miközben formája által és a benne elrejtett „diva” szón keresztül az énekesnőre, La Estrellára is utal. Míg az angol fordítás ezt a részt változatlanul, spanyolul közli, a magyar változatban nem lehet megtenni, hogy Bustrófedon invenciózus szójátéka hermetikusan, idegen nyelvű szöveg maradjon. Ez lett tehát belőle:

„Bustro fabrikált egy anagrammát (és a szó rögtön szét is hullott: *magamra na*) azzal a mondattal, hogy *Teremtő élet te*, amit, ha körbeírunk, maga az önnön farkába harapó kígyó, a gyűrű, amely maga a varázskör: összegzi és megfejt az életet, akármelyikkel kezdjük is a három szó közül, és olyan, akár in-fortuna kerek: *teremtő, terem, tő, te, él, élet, éle, életterem, élete, le, lett, tere*: és megint előlről, csak forog és forog, egyre csak forog, míg behull a Felejtés Vermébe, ahonnan elbeszélheti a történetét (a Dolgok Lelkének tanúi), és ugyancsak, ugyan, csak, csakugyan alkalmazható La Estrellára is, mert a szókerék, a mondat, a tizenkét betűs anagramma, a tizenkét szó:

maga a csillag, és

mindig ott van benne Ő” (*TTT*, 268).

Az önnön farkába harapó kígyó

Suzanne Jill Levine megemlíti, hogy a címadásra rendszerint a munka legvégén kerül sor: ez történt a spanyol nyelvű regény megírásakor (amely *Vista de amanecer en el trópico* címmel indult, és csak az átdolgozás után lett belőle *Tres tristes tigres*), és a fordítás esetében is. A fordító felsorol néhányat az angol címváltozatok közül – „three tired tigers”, „three flat tigers”, „three triped tigers”, „three-tongued tigers”, „three trapped tigers”¹⁷ –, közülük az utolsóból lett a végleges cím. A többi fordítás esetében is azt látjuk, hogy jórészt igyekeztek megőrizni az alliterációt, így lett a francia kötet címe *Trois tristes tigres*, az olaszé *Tre tristi tigrì*, a portugálé *Três tristes tigres*, a cseh változaté pedig *Tri truchliví tygři*. A magyar regény esetében ugyancsak törekedtem az alliteráció megőrzésére, kiindulási pontom Scholz László megoldása volt *A spanyol-amerikai irodalom rövid történetéből*, ahol a szó szerinti jelentést („három szomorú tigris”) megőrizve a *Tragikus tigrisrió* ideiglenes címjavaslat szerepel. Mivel az eredeti cím egy spanyol nyelvtörő szövegének eleje, a szavak denotatív jelentése önmagában nem feltétlenül releváns, esetünkben a „tigrisek”, vagyis a kubai éjszakában kalandozó férfiak jól láthatóan nem szomorúak. Nem akartam ugyanakkor a spanyol nyelvtörőt egy tetszőleges magyar nyelvtörővel helyettesíteni – a „fekete bikapata” kezdetű talán kézenfekvő lett volna –, mert ahogy a stílusparódiák vagy a fonetikus átírás esetében, itt is kerülni szerettem volna a magyar nyelvre vonatkozó, nagyon explicit utalásokat. A fordítás nyelve, különösen a verbalitást ilyen hangsúlyosan megjelenítő művek esetében, mindig konstrukció; arra törekedtem tehát, hogy a magyar nyelvre történő egyértelmű utalások a lehető legritkábban, és csak nagyon indokolt esetben jelenjenek meg.¹⁸

17 Suzanne Jill LEVINE, *The Subversive Scribe. Translating Latin American Fiction*, Graywolf, Minnesota, 1991, 29.

18 Az egyik ilyen Drakula gróf leírása a regény 425–426. oldalán, ahol Bustrófedon egy zárójellel megjegyzését („Bela con una vela, diría Bustrófedon”) az egyértelmű magyar referencia miatt Karinthy Frigyes Babits-parafráziséval helyettesítettem („még él a méla Béla”). A másik, jól ismert magyar intertextus akkor szerepel, amikor a szereplők reklámszövegek kifogatásával szórakoztatják magukat. Mivel hazánkban a reklám jellegzetesen humoros műfaj, és számos régi reklámszöveg maradt fenn, a kubai valóságra reflektáló reklámok közé utalásszerűen elrejtettem néhány olyat, amely számunkra is ismerős lehet (természetesen a termék nevének kihagyásával). Így került az Erika poriszívó 70-es évekből származó, rövid életű reklámszövegének („ne verje ki, ne rázza ki, Erikával szívassa ki”) eleje a kubai fogyasztási cikkek reklámparafrazísai közé: „Kisasszony, ugye, tudja, hogy minden babba kolbász kell. Mmm, de finom. Ne verje ki, ne rázza ki. Pornográfia avagy a hatékony reklámfogás. Hurka, kolbász, töltelék, mind jóllakik a vendég” (*TTT*, 467).

Az első címváltozataimban a regényben szereplő egyik kabaré, a Tropicana nevéből indultam ki. A kiadóval való egyeztetések során egy közbülső lehetőségként az is felmerült, hogy mutassuk meg a címben, hogy a magyar nem indoeurópai nyelv, és nevezzük a kötetet egyszerűen *Három szomorú tigris*nek. Most is azt hiszem, hogy ez a megoldás csakugyan szomorú lett volna, hisz éppen az maradna ki belőle, amiről a regény szól, jelesül a nyelvi játék. Mivel azonban a regényben a tipográfia is szerephez jut, arra gondoltam, hogy a szó szerinti címadás esetén a címlap valamiféle vizuális játékával reflektálni lehetne a szöveg szintjén gyakran kiforgatott szavakra. Anagrammákat készítettem tehát a „három szomorú tigris”-re, és azt reméltem, valamiféle optikai megoldással, például tükrözéssel, nézőpontváltással átjátszható lehet a szó szerinti cím abba a másikba, ami különbözik ugyan tőle, mégis ugyanaz. A kötet hivatkozásának szempontjából azonban valószínűleg nem lett volna szerencsés a kettős címadás, és persze az is elképzelhető, hogy a megoldásnak csak néhány filológus örült volna. A mostani cím végül egy szerkesztőségi értekezleten, vagyis a kiadó kollektív döntése nyomán született, s ez a módszer, úgy vélem, jól rímel arra a kényszerű, mégis rendkívül spontán, a végeredmény szempontjából pedig mindenképp eredményes munkamódszerre, ahogyan maga a kötet is keletkezett.

Írásom elején Borgest idéztem, aki azt állítja, hogy nincs eredeti, csak változatok léteznek. Cabrera Infante „kubaiul” és angolul írott életműve nem más, mint változatok sokasága egyetlen témára, a nyelvre. A Jelenkor Kiadó gondozásában több mint ötven évvel a spanyol kiadás után megjelent első fordítás felvillant ugyan néhány témát ebből a rendkívül gazdag nyelvi és intellektuális hagyatékból, ám ahhoz, hogy teljes pompájában láthassuk, arra volna szükség, hogy a szerző barokkos, variációkra építő szerkesztésmódjának megfelelően tovább duzzadjon a magyar nyelvű korpusz, és az életmű további darabjait is olvashassuk magyarul. Bízom benne, hogy a következő Cabrera Infante-kötetere nem kell további ötven évet várni.

Wekerle Szabolcs

AHOL A VILÁG MINDEN DARÁLÓJA SEM LENNE ELÉG

*Érzékenyítés és tabutémák a holland
gyerek- és ifjúsági irodalomban**

A botrányt okozó *Meseország mindenkié* című kötetben az arra fogékonnyak körében talán a *Házasadik a királyfi* című verses mese váltotta ki a leghevesebb reakciókat. Ennek eredetije egy 2000-ben megjelent holland képeskönyv volt, amely ott mára klasszikussá érett, és nem vert ki semmilyen biztosítékot. Szinte közhely, hogy Hollandia toleráns ország – és ez ifjúsági irodalmában is megmutatkozik. Tabutémák nemigen léteznek, és maga a hivatalos tanterv követeli meg az oktatási intézményektől, hogy foglalkozzanak bizonyos, társadalmi kisebbségeket érintő kérdésekkel.

Az ötvenhét éves Julianna királynő prostituáltként ül az Amszterdam vöröslámpás negyedéből jól ismert kirakat mögött. Az ablakon árcédula: 5 200 000 gulden. Akkoriban évente ennyi pénzébe került a holland adófizetőknek a királyi ház finanszírozása. 1966-ot írunk, és a fent bemutatott karikatúra¹ a God, Nederland & Oranje (Isten, Hollandia és Oránia [ez a holland királyi ház neve]) című folyóirat első évfolyama első számának címlapján volt látható. Nem sokáig: az újságot mindjárt le is foglalta a rendőrség.

A túlnyomórészt karikatúrákat közlő, a maga korában igencsak merésznek számító lapot a provo mozgalom adta ki, készítőit később felség sértés miatt marasztalta el a bíróság. A nevét a provokáció szóból rövidítő szerveződés voltaképpen egy kis, anarchista akciócsoport volt, amely azt tűzte ki célul, hogy erőszakmentes, ironikus és vicces megmozdulásaival mindenféle tekintély ellen felveszi a harcot. A provók nemcsak az egyházakból, a hadseregből, az államból, a polgárságból nem kértek, de az elpolgáriásodott proletariátusból sem. Utóbbiak helyett minden reményüket a „provotariátus”-ba vetették, vagyis a diákságba, a művészekbe, a munkanélküliekbe, a társadalom peremén élőkbe.

* A cikk megírásához Győri Hanna, illetve dr. Réthelyi Orsolya szakértők véleményét is kikértük. Köszönjük hozzájárulásukat a tanulmány létrejöttéhez.

1 God, Nederland & Oranje 1966/1., <http://www.iisg.nl/exhibitions/censorship/zk31246-nl.php>.

Ez az időszak, akárcsak a legtöbb nyugat-európai országban, Hollandiában is az átmeneté: a társadalom működését még erősen meghatározzák a régi, jól bejáratott autoritások, a háború alatt vagy után született, jólétnél élő nemzedék pedig egyre nehezebben viseli a meglehetősen merev kereteket. Ami a provókat illeti, európai viszonylatban is úttörőnek számítottak: ötletes, pimasz és üde akcióikkal előképül szolgáltak a '68-as nemzedéknek is – miközben ők maguk, félvén attól, hogy az intézmények ellenzőiként lassan menthetetlenül intézményesülnének (egyik provó 1966-ban még az amszterdami közgyűlésbe is bejutott képviselőként), addigra már fel is oszlatták mozgalmukat.

Mikuláspóz

„Különös, hogy Thomas és az anyja segítséget kapnak: ezzel sarokba szorítod az agresszív apát. Egyszerűen feje tetejére állítod a hatalmi viszonyokat. – Ez szerencsére elég sok embernél ugyanígy történt akkoriban. Ez volt a hajtóerő a hatvanas években a provo-mozgalom mögött is, ami csodálatos valami volt: azok a fiúk és lányok mind meg akartak szabadulni a fura, tekintélyelvű neveléstől, amelyben részesültek.”²

A fenti szöveg részlet egy idén nyáron a holland Trouw című napilapban megjelent interjúból. Az újságíró Guus Kuijert, a holland gyerek- és ifjúsági irodalom élő legendáját kérdezi benne. (Aki, bár augusztus elsején töltötte be 78. életévét, ragaszkodott hozzá, hogy a zsurnalisztával tegeződjenek.) Thomas a *Minden dolgok könyve*³ című regény főhőse. Ebben egy bigott vallásos apa terrorizálja a családját, fiát rendszeresen veri, és a feleségére is többször kezdet emel. Thomas gyakran beszélget Jézussal, de az utcában lakó „boszorkánnyal” (egy különc, bölcs idős asszonnyal) is, és végül bátorságának, valamint néhány jó ember segítségének köszönhetően megoldódnak a dolgok.

Guus Kuijer egyike azoknak a holland szerzőknek, akik a hazájukban az 1960-as évek közepén megkezdődött – egyébként még nyugat-európai összehasonlításban is rendkívül gyors és heves – társadalmi változások nyomán a gyerekirodalomban is kisebb forradalmat indítottak útjára, sorra emelve be olyan témákat és jelenségeket az ifjabbaknak szóló szövegekbe, amelyek korábban tabunak számítottak.

2 Iris PRONK, *Az író, Guus Kuijer szabad szelleme: „A fura gyerekkorom csinált belőlem író”, Trouw, Interjú, 2020. augusztus 11., <https://www.trouw.nl/cultuur-media/de-vrije-geest-van-schrijver-guus-kuijer-die-rare-jeugd-heeft-van-mij-een-schrijver-gemaakt-be61298b/>. [A tanulmányban szereplő szövegrészletek a szerző saját fordításai.]*

3 Guus KUIJER, *Minden dolgok könyve*, ford. WEKERLE Szabolcs, Kolibri, Budapest, 2014.

Az ezzel kapcsolatos viták és eszmecserek az 1960-as évek végén és az 1970-es években nagyon intenzíven zajlottak az országban, ahol a korábbiakhoz képest sokkal nagyobb hangsúlyt kapott a kérdés, milyen könyveket érdemes az ifjúság kezébe adni. A didaktikus megközelítést is ezekben az években nyilvánították nagyrészt kerüendőnek – a neves kritikus és irodalmár, a flamand (tehát holland anyanyelvű belga) Eric Hulsens például *Cyriel Verleyen Nuk* című, 1973-ban megjelent könyvéből idéz elrettentő példát: „Előfordul, hogy te is komisz vagy? Majd megjavulsz, csak próbálj jól viselkedni! Akkor te is olyan rendes és okos leszel, mint Nuk. Adná az ég!” Hulsens ehhez még hozzászól, olvassuk az esszéjét idéző Anne de Vries nagyszabású tanulmányában,⁴ hogy egy olyan író, mint például Guus Kuijer, soha nem venne fel ilyen „mikuláspózt”, ellenkezőleg: mindent megtesz, hogy egyenrangú félként szóljon a gyerek olvasókhöz.

„A gyerekek ugyanabban a világban élnek, mint a felnőttek, és az ifjúsági irodalomnak segítenie kell a fiatalokat abban, hogy felnőtté váljanak – írta Hulsens. – Éppen ezért el kell felejtenünk a tabukat, ahogy az infantilizálást is a kicsinyítő képzőkkel meg a rózsaszín árnyalatokkal együtt.”⁵

Az ebben az időben kibontakozó viták nem voltak mentesek a szélsőségektől. Az olyan feminista egyesületek, mint az 1968-ban alapított Férfi Nő Társaság (Man Vrouw Maatschappij), vagy az egy évvel később létrejött Dolle Mina, munkacsoportokat hoztak létre a gyerekirodalom tanulmányozására, a Kritikus Tanárok nevű csoportosulás pedig amellettszállt síkra, hogy az oktatást a „társadalmi tudatosítás” eszközévé kell tenni. Mégis: bármennyire radikálisak voltak is, ezek a szerveződések lényeges és alapvető, valamint vitaképes kérdéseket vetettek fel. A már említett Dolle Mina néhány tagja által alapított Gyerek- és Ifjúsági Irodalmi Munkacsoport például 1972 őszén a *Volkskrant* nevű napilapban jelentette meg *A négerék a legtöbb gyerekkönyvben még mindig szoknyát viselnek* című cikket. Ugyanők később nem győzték ostorozni a gyerekkönyvek „elavult társadalomképét”, azt, hogy ezek a művek a jobb körökből származó, ép és boldog családban élő

4 Anne de VRIES, *Wat beten goede kinderboeken? Opvattingen over kinderliteratuur in Nederland sinds 1880* [Mit nevezünk jó gyerekkönyvnek? Elképzelések a gyerekirodalomról Hollandiában 1880 óta], Em. Querido, Amsterdam, 1989. Lásd: https://www.dbnl.org/tekst/vrie089wath01_01/vrie089wath01_01_0005.php

5 Eric HULSENS, *Jeugd literatuurkritiek: een reflectie* [Az ifjúsági irodalom kritikája: egy reflexió], Kritak, Leuven, 1980, 12. Lásd: https://www.dbnl.org/tekst/huls004jeug01_01/huls004jeug01_01_0001.php.

gyerekekről és gyerekeknek szólnak, miközben a felnőttek tekintélye kikezdzhetetlen bennük. Ugyanakkor, jegyzi meg a munkacsoport, vannak témák, amelyek gyakorlatilag nem jelennek meg a gyerekkönyvekben: ilyen a halál, a válás, a homoszexualitás és a szellemi vagy testi fogyatékoság.

Konformista anarchista

„Ne feledjük: szegény gyerekeknek alkohol és nikotin nélkül kell átverekedniük magukat az életben, úgyhogy nekik is joguk van némi szórakozáshoz”⁶ – fogalmazta meg a mérsékeltbbek álláspontját Willem Wilmink 1978-ban. A népszerű író és költő ezzel arra hívta fel a figyelmet, hogy az irodalmat nem lehet kizárólag a társadalmi ügyek szolgálatába állítani, hiszen annak emellett, hogy szem előtt tartja a valóságot, élvezetesnek kell maradnia, kikapcsolódást biztosítva az olvasók számára.

Izgalmas, kusza idők: a korszak Kuijer mellett legjelentősebb figuráját, a bátor és szertelen Annie M. G. Schmidtet egyszerre támadták azért, mert „anarchista”, míg a radikális feministák azt vetették a szemére, hogy két halhatatlan hőse, Jip és Janeke (a Hollandiában kultikusnak számító mesekönyvsorozatnálunk a Pagony adja ki *Janó és Janka* címen) túlságosan is konformista, és a fennálló társadalmi rendet propagálja.⁷

Akárhogy is, az 1995-ben elhunyt Annie M. G. Schmidt a háború utáni holland gyerekirodalom máig meghatározó alakja. Másokkal együtt ő volt az, aki beemelte műveibe – először felnőtteknek szánt musicalekbe – a homoszexualitás, a nők szabadságjogainak kérdését, és egyéb tabukat. *Oti* című (magyarul a Pagonynál kiadott), kisebb gyerekeknek szánt könyvében a főhős kislány anyja nélkül nő fel, ráadásul apjával együtt folyamatosan menekülnie kell a hatóságok elől, mert a papának nincsenek papírai, hívja fel a figyelmet a holland ifjúsági irodalom történetét bemutató nagy munka bevezető tanulmánya.⁸ Ebből

6 Idézi Anne de VRIES, *I. m.*, 247.

7 Danja KOELEMAN, *De magie van Annie M.G. Schmidt: „Overdrijven was haar handelsmerk”* [Annie M. G. Schmidt varázslata: „A túlzás volt a védjegye”] Nu.nl 2020. május 15., <https://www.nu.nl/weekend/6051054/de-magie-van-annie-mg-schmidt-overdrijven-was-haar-handelsmerk.html>.

8 *Een land van waan en wijs. Geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur* [Bölcsék és bolondok hazája. A holland ifjúsági irodalom története], szerk. Rita GHESQUIERE – Vanessa JOOSEN – Helma van LIEROP, Atlas Contact, Amsterdam–Antwerpen, 2016, https://www.dbnl.org/tekst/ghes002land01_01/ghes002land01_01_0002.php.

az is kiderül, hogy a hatvanas–hetvenes években lejátszódó, tabudöntő fordulat után a holland gyerekirodalom viszonylag egyenletes fejlődésbe kezdett, és számos korábban kibeszélhetetlen probléma megtárgyalhatóvá lett. A nyolcvanas évekre a könyvek megjelenése is merészebbé vált, egyre többen kísérleteztek a stílussal és a kompozícióval.

Az utóbbi évek fejleménye, derül ki az *Ifjúsági irodalmunk az etnikai-kulturális diverzitás szempontjából* című tanulmánykötetből,⁹ a könyvekben megjelenő sokszínűség erősödése. „A holland ifjúsági irodalmat tanulmányozva azt látjuk, hogy az etnikai-kulturális diverzitás terén nagyon hasonlóak a kiadványok – írják a szerzők. – A holland ifjúsági könyvek nagy részében fehér szereplőket találunk, miközben a színes szereplők vagy hiányoznak, vagy nem jelentősek. Ezek a könyvek tehát, más szóval, a valóságnak csak egy szeletét tárják az olvasó elé, ami fontos következményekkel jár a fiatal olvasók fejlődésére, akik ön- és világképének alakulására többek között éppen az általuk olvasott könyvek vannak hatással.”¹⁰

Van még tennivaló Hollandiában is, vélik ezek szerint az ottani szakemberek, de sokszínűségben, súlyos kérdések felvetésében, a valóság bemutatásában az ottani és – mondjuk – a magyar gyerekirodalom szinte összehasonlíthatatlan.

Nem vadember

Győri Hannát, a sok holland gyerek- és ifjúsági irodalmat kiadó Pagony szerkesztőjét arról kérdeztük, milyennek látja az ország gyerekirodalmát magyar szemmel. A szakember elmondta: Hollandia azért különösen érdekes, mert annyira toleráns társadalom, hogy ott nem kell külön tematizálni és sulykolni, hogy minden ember egyenlő. „Nem arra fut ki egy-egy szereplő, hogy nézd csak, hát ő is ugyanolyan, mint mi, nem pedig valami vadember – magyarázza Győri Hanna. – Az egyes szereplők kulturális vagy bármilyen más identitásából fakadó esetleges szocializációs különbségek megjelennek a karakterükben, de nem mint probléma, hanem mint mindennapi valóság, mint adottság. Aztán ha épp ebből, a szereplő karakteréből adódik

9 Sara van den BOSSCHE – Anne KLOMBERT, *Jeugdliteratuur Door de Lens van Etnisch-Culturele Diversiteit* [Ifjúsági irodalmunk az etnikai-kulturális diverzitás szempontjából], Stichting Lezen, 2020, https://www.lezen.nl/sites/default/files/deel33_jeugdletteratuur_door_de_lens_van_etnisch-culturele_diversiteit.pdf

10 *Uo.*

probléma a cselekmény szerint, az is megjelenik, de nem a probléma-felmutatás van a fókuszban.¹¹

A szerkesztő példát is említ: Enne Koens *Ik ben Vincent en ik ben niet bang* [Vincent vagyok és nem félek] című regénye iskolai bántalmazásos történet, amely elsősorban a főszereplőre koncentrál, miközben a bántalmazó személyisége alig rajzolódik ki. Az viszont kiderül – a közegeből, a nevéből –, hogy bevándorló családból származik. „Ennek ellenére rasszizmusnak nyoma sincs a könyvben – mondja Győri Hanna. – Az ottani közeg annyira normális, hogy nyugodtan lehet rosszat is írni egy kisebbséghez tartozó emberről, simán lehet negatív szereplő, ettől még senki sem fogja azt gondolni, hogy azért negatív, mert bevándorló.”¹²

„Ez is – folytatja Győri Hanna – eltérő perspektíva a miénktől: ott a kisebbségiek, az ilyen-olyan társadalmi csoportokhoz tartozó szereplők a legtermészetesebb módon vannak jelen az irodalomban – éppúgy, ahogy az életben is.”¹³ A magyar szerzők egyelőre jobbra kerültek ezt a megközelítést, homoszexualitás, etnikai kisebbségek, szegénység, válás: ezek a témák ritkán bukkannak fel a könyveinkben.

Király és király

A *Meseország mindenkié* című kötetben a nemrég megjelent *Házasodik a királyfi* alcímében ezt olvassuk: „Linda de Haan és Stern Nijland leporcellója alapján megverselte, átdolgozta Csehy Zoltán”. Az eredeti mű tehát nem vers, hanem egy kisgyerekeknek szóló képeskönyv. A címe: *Koning en koning*, vagyis Király és király.

A gyönyörű rajzokkal illusztrált történet első kiadása 2000-ben jelent meg Hollandiában, tizenkét nyelvre fordították le, a szerzőpáros pedig azóta is járja a holland iskolákat, ahol igény szerint a másságról, az egyneműek szerelméről, toleranciáról beszélgetnek a diákokkal. A sztori egyszerű: volt egyszer egy királyfi, aki nem akart megházasodni. Csakhogy erről nyilván szó sem lehetett: ha egy királyfi király akar lenni, muszáj megházasodnia. Az idős királynő, aki már szívesen nyugdíjba vonulna, elkezd párt keresni a fiúnak, aki azonban egyetlen leányba sem szeret bele. Végül jön egy hercegkisasszony, akit elkísér

11 Forrás: személyes beszélgetés.

12 Forrás: személyes beszélgetés.

13 Forrás: személyes beszélgetés.

a fivére is, és lőn happy end: a két fiú azonnal szerelembe esik, majd legott meg is házasodnak.

A történet, derül ki a kiadvány weboldaláról,¹⁴ nem csak nálunk váltott ki felháborodást: az Egyesült Államokban, Angliában és Csehországban szintén vita alakult ki arról, hogy kisgyerekeknek szabad-e, lehet-e ilyen formában beszélni a szexuális diverzitásról. (Az eredeti képeskönyv ráadásul valóban csupán néhány éveseknek szól, a magyar átdolgozás viszont inkább az idősebb korosztálynak.) Ennek ellenére sem lett Hollandiában botránykönyv a *Koning en koning*. Ha megnézzük a szexuális másságról szóló kiadványokat, nem is csodálkozhatunk ezen: van belőlük bőven.

Elég ellátogatnunk a Gay&School címen elérhető weboldalra:¹⁵ itt olyan könyvlistákat is közzétesznek, amelyekben megjelenik a szexuális diverzitás. Előfordul, hogy ez az adott mű központi témája, máshol pusztán mellékszál. Vizsgont egészen kis kortól 18 éves korig találhatunk a kérdést tematizáló olvasmányokat. Vessünk egy pillantást például a képeskönyvek kínálatára: itt a *Koning en koning* mellett olyan címek szerepelnek, mint a *Toch moederdag voor Tommy* [Végül Tommy is ünnepli az anyák napját] (a sztori dióhéjban: Tommy nem sokkal anyák napja előtt megy először iskolába, ahol a tanítónő még nem tudja, hogy a fiúnak két apukája van, viszont aznap minden gyerek az anyukájának készít kedves kis ajándékot; mi lesz a megoldás?), a *Goos* [Goos] (egy mese, amely azt magyarázza el, milyen az, amikor egy fiú lánynak érzi magát, és fordítva), a *De vriend van Papa* [Papa barátja] (apa és anya elválnak, de végül mindketten találnak maguknak társat, egy-egy férfit), vagy a *De mama's van Sterre* [Sterre mamái].

De találnak érzékenyítő könyveket a kamaszok is. A 12 és 18 éves kor közöttieknek többek közt Andreas Burnier *Het jongensuur* [A fiúóra] című munkáját ajánlják. A regény a második világháború idején játszódik (1969-ben íródott), és nyíltan, egyúttal vidáman számol be leszbikus kapcsolatokról, illetve arról, milyen az, amikor egy nő igazából nem akar nő lenni. A 2012-ben megjelent *Warmwatervrees* [Melegvízfóbia] hőse egy lány, aki próbálja megtalálni a helyét az új középiskolájában, és fülig beleszeret az iskola legmenőbb csajába. A *Storm* [Vihar] pedig egy 12 éves szörfös fiú története, aki nyáron feledhetetlen napokat tölt a tengerparton egy másik szörfös fiúval.

14 Lásd a *Koning en koning* hivatalos weboldalát: <https://www.konigenkoning.nl/>.

15 Lásd a *Gay and School* hivatalos weboldalát: <https://www.gayandschool.nl>.

Kiemelt figyelem

Ha azt gondolnánk, hogy ez a sok könyv és a témával való aktív foglalkozás pusztán a tevékeny melegszervezetek ügye, tévedünk. A Gay and School könyvlistája maga is hivatkozik Hollandia kerettantervére, amelyben szintén szerepel a kérdés.

„Hollandiában a tanterv úgynevezett végcélokat határoz meg, ezentúl az iskolák szabadon választhatják meg, mikor és hogyan érik el azokat egy adott életkorig – mondja dr. Réthelyi Orsolya, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néderlandisztika Tanszékének vezetője. – A 2006 óta érvényben lévő, a társadalmi diverzitást ugyancsak kiemelt helyen kezelő kerettanterv 2012-es módosítása külön foglalkozik a szexuális diverzitással. Egy ehhez készített dokumentumban az oktatási minisztérium leírja, a tanárok hogyan teljesíthetik a végcélokban meghatározott szempontokat.”

Az anyagban többek közt az olvasható, hogy a módosítással az összes hollandiai, majd idővel karibi–hollandiai (ez a Karib-tengerben található három sziget, amelyek korábban Hollandia gyarmatai voltak, 2010 óta pedig speciális községei) működő iskola köteles lesz felvenni tananyagába a szexuális diverzitás szempontját. Hogy mi a kiegészítés oka? „A szexualitásra és a szexuális diverzitásra irányuló kiemelt figyelem az oktatásban nagyon lényeges a szexuális tudatosság, a szexuális egészség, a biztonságos iskolai környezet, a homoszexualitással, biszexualitással és genderidentitással szembeni tolerancia és tisztelet kialakulásának szempontjából – olvasható a dokumentumban. – Kutatásokból kimutatható, hogy a leszbikus, homoszexuális, biszexuális és/vagy transzgender (LHBT) fiatalok nem élveznek kellő biztonságot, toleranciát és elfogadást az iskolai környezetükben. [...] A felsőbb évfolyamokban az LHBT-gyerekek erőszakos atrocitásokat is elszenvednek. Ez sok esetben depressziós panaszokhoz, sőt akár szuicid gondolatokhoz vagy öngyilkossághoz vezet.”¹⁶

Dr. Réthelyi Orsolya felhívja a figyelmünket arra is, hogy a módosítás egyenesen a holland alkotmányra hivatkozik. „Azt írják, hogy a diverzitás az alkotmány első cikkében is megjelenik: mindenkit, aki Hollandiában él, megillet az egyenlő bánásmód. A vallása, meggyőző-

16 Jeroen BRON – Sigrid LOENEN – Martha HAVERKAMP – Eddie van VLIET, *Seksualiteit en seksuele diversiteit in de kerndoelen* (Szexualitás és szexuális diverzitás a tanterv célkitűzéseiben), SLO, Enschede, 2015, <https://www.rutgers.nl/sites/rutgersnl/files/PDF/seksualiteit-en-seksuele-diversiteit-in-de-kerndoelen.pdf>.

dése, politikai irányultsága, faja, neme vagy bármilyen más ok miatt senkit sem érhet diszkrimináció. Vagyis, mivel a diverzitás a holland társadalom fontos jellemzője és értéke, az mindenkit meg kell hogy illessen. Még találkozhatunk egy gyönyörű kifejezéssel a tanterv-kiegészítést magyarázó dokumentumban: az iskoláknak, olvasható a szövegben, »burgerschapsopdracht«-juk van. Ezt valahogy úgy fordíthatnánk, hogy az iskolák feladata többek közt a polgárrá nevelés, a társadalmi helyzet és feladatok megértetése. Fontos, hogy a törvény, a tanterv természetesen nem »propagálja« a szexuális diverzitást, hanem arra akarja megtanítani a gyerekeket, hogy egy olyan sokszínű és összetett társadalomban, mint a holland, mindenkinek tisztelnie kell mindenkit. Azt is, aki ramadánt ünnepel, azt is, aki karácsonyt vagy hanukát; tisztelni kell a származási különbségeket, és ugyanígy a szexuálisakat is.¹⁷

Ebben a cikkben nem feladatunk eldönteni (és képesítésünk sincs hozzá), kinek van igaza: annak-e, aki szerint bizonyos életkor alatt nem szabad megismertetni a gyerekeket a szexuális kisebbségekkel, például a homoszexualitással, vagy annak, aki nem lát ebben semmi veszélyeset és kivetnivalót. Az viszont nyilvánvaló, hogy Hollandia egyértelműen az utóbbi csoportba tartozik.

A szakirodalmat olvasva mindenesetre ráleltünk egy idézetre, amely talán a hollandok ezzel kapcsolatos hozzáállását is illusztrálja. A második világháború után komoly vita zajlott holland irodalmárok között arról, hogy káros-e, és ha igen, mennyire, ha a gyerekek lektúrt, kalandregényt, indiántörténeteket olvasnak. Nem rossz-e a minta, nem válnak-e maguk is erőszakossá, ha véres tettekkel és kegyetlenségekkel találkoznak a könyvek lapjain? Godfried Bomans azon a véleményen volt, hogy egyfelől egy gyereket megakadályozni abban, hogy kalandregényt olvasson, majdnem akkora képtelenség, mint rávenni arra, hogy ne vegyen levegőt. Vagyis: így is, úgy is hozzá fog jutni. De a döntő érv, vélte Bomans, nem is ez: „Olyan gyerekről még soha nem hallottunk, aki a vasúti vágányhoz kötözte, és késsel leszúrta volna a barátnőjét csak azért, mert ezt olvasta egy indiánkönyvben. Aki ilyet tesz, az nem normális. Más magyarázat nincs.”¹⁸

17 Forrás: személyes beszélgetés.

18 Idézi Anne de VRIES, *I. m.*, 247. Lásd: https://www.dbnl.org/tekst/vrie089wath01_01/vrie089wath01_01_0005.php.

Mauro Boselli – Claudio Villa

Tex: A könyörtelen

Fordította Ludmann Ágnes

Frike Comics
Budapest, 2020

Berényi Csaba

BOSSZÚ, HIDEGEN TÁLALVA

Az olasz képregények hazai helytartója, a Frike Comics idén szeptemberben jelentette meg a fumettik (az elnevezés a szövegbuboréokra utal) egyik legmeghatározóbb karakterének, Tex Willernek az első önálló magyarországi kötetét. A nagy múltú revolverhős klasszikus westernponyvákból táplálkozó kalandja valahol félúton van a hősökkel teli, mitizált vadnyugat és a komorabb hangvételű, izgalmas bűntörténetek között. Pont olyan felütés, amivel remek választás volt útjára bocsátani a Tex Willer-sorozatot.

A Bonelli Kiadó égisze alatt 1948-ban startoló, és főleg az olasz félszigeten, valamint jó néhány más európai országban máig töretlen népszerűségnek örvendő széria az amerikai képregények, illetve a klasszikus western akkor már javában dübörgő aranykorával párhuzamosan indult. A második világháborút követően a szuperhősök mellett igen kelendő sci-fi, horror, misztikus és mindenekelőtt vadnyugati történetekre adott olasz válasz lényegében ötvözi a western és a latexruhás hősök legjellemzőbb toposzait és archetípusait. Persze az emberfeletti héroszok és a régi vadnyugat világképe, karakterkészlete, narratív pa-

neljei és konfliktusai között mindig is erős kölcsönhatás és átfedés volt, de Tex figurája egyfajta európai ízű átmenetként mindkét kulturális előzményével igen sajátosan rezonál. A törvényen kívüli gazfickókat üldöző, szigorú erkölcsi kódex szerint élő és az elnyomottakat felszabadító ranger a klasszikus westernethosz rendpárti, normatív bajnoka, aki a civilizációt fenyegető romlottság ellen harcol. Gránitszilárdságú igazságérzete, valamint szinte a sebezhetetlenségig fokozott rátermettsége és a szupergonoszokat idéző nemezisei okán részben rokonítható Supermannel. Ugyanakkor magasztos eszméi és a gyilkolást szükséges rosszként alkalmazó módszere miatt alakjában egy emberfeletti ikon és egyfajta antihős keveredik. Az erkölcs kíméletlen, de minden körülmények között becsületes iránytűje így valahol Superman és a Megtorló között félúton pattan nyeregbe. A most megjelent, *Tex: A könyörtelen* című kötet mindezt gyönyörű arányérzékkel elegyíti magában, és egyszerre hordozza a romantikus Amerika-mítoszt dédelgető vadnyugati atavisztikus képét, valamint a revizionista westernekre jellemző brutalitást és földhözragadtságot.

A Frike Kiadó nagyon bölcsen egy 2020-ban megjelent, viszonylag friss kiadványt honosított, ami a Dampyrt is jegyző Maurizio Boselli munkáját dicséri. A könyörtelen ehhez mérten egy road movie-kat idéző, áramvonalas bosszútörténet, amelynek cselekménye egy rabszöktestét követő, sivatagon, elhagyatott missziós templomromokon és porlepte mexikói kisvárosokon átívelő hajsza körül forog. A tradicionális western derűs hangvételét már rögtön a kezdő képkocka ellensúlyozza. Két mogorva férfi épp bitófát ácsol Harry Logan számára, aki bandájával mindenre kapható, ami törvénytelen: rablás, gyilkosság, csempészés. A kalapálás zaját a helyi seriff és segédei hallgatják a közeli irodából, és rajtuk keresztül Boselli nagyon finoman, de megpendíti a halálbüntetés etikusságát firtató dilemmákat is. Pontosabban nem a halálbüntetés jogosságát kérdőjelezi meg, hanem a törvény által szenttelenül végrehajtott, valamint a bosszúból, élvezettel elkövetett emberölés közt tesz különbséget. A fiatal helyettes személyesen érintett Logan egyik gyilkosságában, így ő örömmel várja a másnapi kivégzést, míg az öreg seriff ebben nem elégtételt, csak szükségszerűséget lát. Boselli tehát már ekkor megfogalmazza a kötet alaptézisét: az igazság, illetve az igazságszolgáltatás soha nem lehet határ menti vagy útszéli. Épp ellenkezőleg, a vadnyugati peremvidéket a törvény és a rend kovácsolja civilizációvá, amiben a Tex-féle bűnvadászok még akár a sivatag kellős közepén is szinte kizárólag formális keretek között, ellenfeleiket párbaj útján, becsületes

módon intézik el. Tarantino klasszikusát idézve: A bosszú hidegen tálalva a legjobb.

A kötet első felében a szökés előkészítése szervezi a cselekményt, amelybe Boselli egy flashbacket beékelve meséli el, hogy Tex és hű társa, Kit Carson miként számolta fel a Logan-banda maradékát, miközben azok épp főnökük kiszabadítására igyekeztek. Ez a szegmens leginkább arra szolgál, hogy az író bemutassa Tex talpraesettségét, és habár a vizuálisan nagyon letisztult tűzpárbajok látványosak és kellő dinamikával bírnak, meglehetősen kiszámíthatók. Tex és fegyverhordozója ekkor tulajdonképpen még csak mellékszereplők, míg az epizód tényleges dramaturgiai ívét a másik két Logan fivér, a félig apacs Simon és a fél-mexikói Manuel által tervezett szöktetés és az óvatos információadagolás adja. Boselli rájátszik az olvasó cselekménybeli többlettudására, így az ebből kibontakozó suspense még fullasztóbbá teszi a vadnyugati éjszakát. A seriff és társai bármennyire számítanak a Logan fivérekre, azok mégis törbe csalják őket. Ez a fordulat egyúttal hangnembváltást is jelent, ugyanis Boselli a hosszan és alaposan felépített feszültséget hirtelen robbanó erőszakban és meglepően nyers szadizmusban futtatja ki. Az itt-ott megbúvó moralizálás ellenére a történet tónusa és alapfelállása, miszerint a jó fiúk közt felhőtlen bajtársiasság uralkodik és játszi könnyedséggel kapják el a banditákat, szinte kertelés nélkül ájult embereket tarkón lövő és foglyokat élve megnyúzós nihilizmusba toroklik. Persze Boselli írása távol áll bárminemű, igazán komolyan vett műfaji dekonstrukciótól vagy revizionizmustól, de az ilyen kiszámíthatatlanul komor, erőszakos húzásaival némiképp a spagettiwesternek kiábrándult és deheroizált Amerika-szemléletét is hagyja szóhoz jutni.

A sztorit Boselli ettől kezdve egy konvencionális bosszúnarratívára fűzi fel, de a csontig rágott sablonokból is abszolút előnyt kovácsol, és igyekszik kiaknázni az üldözők, valamint az üldözöttek közt feszülő tér- és időbeli távolság minden dramaturgiai feszültségét. Egyrészt az izgalmak jelentősen fokozódnak azáltal, hogy a képregény első feléhez képest hőseink körül látványosan fogyni kezd a levegő, miközben egyre súlyosabbá válik az egyszerre személyes és törvényes válaszlépés terhe is. Tex és Carson lépéshátrányba kerülnek a legalább egy nappal előtük járó Loganekhez képest. Szemben a túl kompetensnek ábrázolt első felbukkanásukkal, amikor leszámoltak Harry Logan bűntársaival, a forgatókönyv így jobban kidomborítja nyomkereső és bűnüldözői kvalitásaikat, valamint higgadt, előrelátó jellemüket. Másrészt Boselli arra használja fel ezt az időt, hogy a menekülő testvérek háttértörténetét,

egymáshoz fűződő, ellenérzésekkel és megbélyegzéssel teli kapcsolatát is megkapargassa egy kicsit. Nem mélyreható karakterrajzokra kell gondolni, sokkal inkább egy allegorikus, de annál cinikusabb réteggel gazdagítják az elbeszélést ezek a képsorok. A három fivér ugyanis más-más etnikumú anyától származik, az amerikai, a mexikói, valamint az indián temperamentum és mentalitás pedig idővel szétfeszíti a közöttük kezdetben meglévő kölcsönös bizalmat. A menekülés közben őket segítő apacsok Simon törzséből valók, azonban a másik két testvér fogcsikorgatva elfojtott megvetése a rézbőrűek iránt kézzel tapintható. Manuel anyját az őslakosok mészárolták le, ugyanakkor Harry épp ennek köszönhetően született meg, hiszen apjuk kényszerűségből másik nő után nézett. Egyikük felemelkedése a másik traumájában gyökerezik. Mint ha csak A Jó, a Rossz és a Csúf hármas karakterdinamikája köszönne vissza. Boselli ezzel szimbolikusan kiforgatja a népek olvasztótégelyeként megfestett Egyesült Államok valójában bűnben és vérben fogant eredetmitosztát, illetve a klasszikus western harmóniacentrikus, közösségi alapélményét is idézőjelbe teszi. A Logan fivérek hiába tesznek úgy, mintha egymást tisztelő és egymással törődő család lennének, ha közben elvitatják egymástól, hogy méltóak a Logan névre. A vér szava és a tisztesség üres lózungjai pusztán érdekszövetséget takarnak.

A képregény központi konfliktusát Boselli így nem az egyes karakterívek és motivációk szintjén, hanem az egymással szöges ellentétben álló közösségek értékrendjeit ütköztetve találja meg. A Logan-banda ténylegesen csak egy összeverődött banda, míg Tex és segítői a valódi egyensúlyra, becsületre és az ezeket szavatoló törvényre épülő erényes civilizációt reprezentálják. A sztori eközben olyan klasszikus toposzokat mozgat, mint az elnyomott várost felszabadító, messziről jött idegen hős, a hajlíthatatlan morál, valamint olyan archetípusok kerülnek elő *A könyörtelenben*, mint az aljas, értékrend nélküli vademberként ábrázolt őslakosok. Ez persze leginkább az apacsok reprezentációjára vonatkozik, de a sztereotip lealacsonyítást az olyan történet-, illetve karakterjegyek sem árnyalják érdemben, mint az, hogy Tex egyúttal a navahók megbecsült törzsfője. E szerint a posztkolonialista alapállás szerint ugyanis csak a fehér emberrel szövetségre lépő indián a jó indián. Egyébként a cselekmény ezen középső, éjszakai szegmense, amelyben az apacsok megrohamozzák a missziós romok között rejtőző Texet és Carsont, messze a kötet legvéresebb, ebből kifolyólag legizgalmasabb epizódja.

Claudio Villa rajzai ekkor kelnek életre igazán. Még a lassú lopakodás is kifejezetten mozgalmasnak hat, ahogy a durva, skiccszerű voná-

sokkal felvázolt épület és a rejtőzködő alakok beleolvadnak az árnyékokba. A szikár sivatagi, vagy épp a lepusztult városi látképek és totálók ritkán, de akkor kellő kidolgozottsággal jelennek meg a kötetben, viszont a történet vizuális koncepciójának ereje a ráncos, izzadó, tájszerű emberi arcok részletgazdagságában rejlik. A panelrendezés fegyelmezett, végig egy letisztult sémát követ, és ami a legfontosabb, mentes mindenféle stilisztikai zsonglörködéstől. Még a történet végi leszámolás is nagyon feszesen idézi meg Leone klasszikus párbajmontázsait.

A könyörtelen némileg túlírt és helyenként igencsak kiszámítható, de összességében lebilincselő és fordulatos története noha nagyrészt elnyűtt és ódivatú westernklisékből épít várat, ezt mégis nagyon stílusosan és szórakoztatóan, egyszerre régi és új hangon megszólalva teszi. A könnyed, ponyvaképregényekre jellemző kalandozást jó arányérzékkel vegyíti a komorabb hangvételű bosszúnarratívák eszköztárával, ezért a Frike Comics remek kivitelezésű, igényes kötete kiváló kezdet a remélhetőleg folytatódó Tex-kalandok hazai kiadásában.

Varga Bálint Bánk – Tuli Krisztián

Az utolsó előtti huszár – Hamm, bekaplak!

Hollóhegy Kiadó
Kaposvár, 2020

Nagy Balázs Péter

EGY MÉDIUM ASPEKTUSAI

A mai magyar és külföldi képregénydiskurzus preparadigmatikus helyzete sok egyéb mellett arra a főokra vezethető vissza, hogy a diskurzusalakítók különböző diszciplínák felől érkezve a comics studies öniden-

tifikáló kérdéseire területük preconcepcióival, terminusaival igyekeznek választ adni, valamint az elemzett képregényekbe projektálni diszciplínájuk lehetőségeit. Ez hasonló ahhoz a diagnosztikai közhelyhez, mely szerint egy eset kapcsán a neurológus az agyban, a kardiológus pedig a szívben keresi egy egyszerű lábujjtörés vagy megfázás okát. A képregény mint médium tehát multimediális jellegénél fogva interdiszciplináris megközelítésmódot igényel, és ezt természetesen más tudományterületek képviselői alakítják ki.

E rövid, de talán lényegre törő, a comics studies jelenlegi helyzetét összegző bevezetés a tárgyalt képregény szempontjából is hasznosnak bizonyul, mert *Az utolsó előtti huszár* sorozat *Hamm bekaplak!* című első részén kiválóan megfigyelhető mindaz, ami a képregénykutatás jelenlegi problémájaként tételeződik. Arra mutat rá (már-már revelatív erővel) ez a képregény, hogy az összes olyan diszciplína perspektívája, amellyel van metszéspontja (irodalom, képzőművészet, film), sikeresen egy adott elemzésbe integrálható. *Az utolsó előtti huszár* ugyanis egy ízig-vérig multimediális alkotás, amely az irodalom, a képzőművészet és a film szűzsé szintű elemeit (irodalomtudományi projekció!) harmonizálva áll össze egységes struktúrává. Jelen kritika olyan általános hermeneutikai közegben próbálja interpretálni ezt a képregényt, amely a fabula és szűzsé elemeit az irodalomtudomány, illetve a film- és képzőművészet diszciplínájába rendeli.

A történet szerint 1918 elején a Fekete mentések tizenkettes osztágát Temesvár közelébe vezénylik, hogy egy huszárszázad eltűnése után nyomozzanak. Az ügyet az alakulat egyik legkiválóbb és legtapasztaltabb tagja, Rózsavölgyi Áron, „Csillagszemű”, továbbá a zöldfülű János kapják. Csillagszemű végül úgy dönt, egymaga kel útra abba a faluba, ahol a természetfelettel (a kisgömböc egy horrorelemekkel átstilizált változatával) kell megküzdenie. Igaz, a harc a főszereplő diadalával végződik, a gömböc legyőzésekor ugyanakkor olyan információ kerül a birtokába, amely elliptikusan előrevetíti a globális problémát – és könnyen lehet, hogy meghatározhatja a képregénysorozat további történetét.

Mindenekelőtt fontos kiemelni a korszakot, amelyben a cselekmény zajlik, és azt, hogy miért is bizonyult remek döntésnek éppen ebbe a történelmi szituációba integrálni a boszorkány- és szörnyvadász osztág történetét. Jelenünkből visszatekintve, az I. világháború kortársi megítélése meglepően pozitív volt, legalábbis a harcok kezdetén. E helyen elég csak azokra a (bár nyilvánvalóan propagandisztikus) felvételekre utalni, amelyeken a frontra vonuló katonákat „euforikus” állapotban

búcsúztatják a tömegek. Mintha csak megfeledkeztek volna arról az állomásokon integetők, hogy minden háború (lokális és globális egyaránt) a transzcendens iszonyattartományának része. Akárhogyan is, a mámorosan frontra induló katonák danolászásának irrealitása és a harctér lángszórós, mustárgázos, járványos valósága között félúton, egy bizonyos szinten hihetővé válik a „tizenkettesek” működése. Ezzel az elméleti apparátussal már érthető lesz a képregény elején szereplő rövid, kontextualizáló leírás is, amely a reáliák világába ágyazza a történet fikcionalitását. Itt a litván függetlenség kikiáltásának és Thomas Woodrow Wilson béketervezetének ismertetése között kap helyet, hogy a „tizenkettesek” hároméves kiküldetés után visszatértek a Monarchia területére. Ez az aktus tökéletesen helyezi el a képregény olvashatóságának feltételeit, hiszen beleírja az osztagot az I. világháború tényszerű narratívájába, megkötve így a képregény befogadójával azt a paktumot, melynek alapján az ezt követő oldalak a valóság egy potenciális változataként is olvashatók. Éppen ezért érdemes és érdekes elemezni Varga Bálint Bánk és Tuli Krisztián művében azon szűzsészintű technikákat, amelyekkel a képregény artikulálja multimediális jellegét, hiszen e területen olyan viszonyokra lehet bukkanni, melyek komplex módon árnyalják a médium alkotóelemeit.

A tárgyalt képregény kapcsán az első és legszembetűnőbb a filmművészettel való közeli viszony. A képregény egész struktúrájában tetten érhető filmes technikák, a következőkben azt a két jelenetet említeném, amelyekben mindez a legartikuláltabban jelenik meg. Az első a nyitójelenet (2–3). Egy elhagyatott házba lép be a Temesvár közelében eltűnt huszárszázad egy tagja, valószínűleg túlélők után kutatva. Neszt hall a padlásról, és rettegetve bár, de felmegy, az ott lapuló kisgömböc pedig felfalja őt. E rövid jelenetben a panelek dinamikája a gyors snittek, a különböző típusú gépállások és a plánok technikáját imitálva játékba hozza egy sor horrorfilm nyitójelenetét. Ezután hirtelen vágással a képregény „operatőre” a következő jelenetre vált: Rózsavölgyi zsebóráját látjuk, amelyről leolvasható, hogy az imént látottakkal azonos időben vagyunk, mert a pórul járt katona, mielőtt felmenne a padlásra, még meglátja az arcát tükröződni egy óra számlapján. Tehát – a filmesztétika terminológiájával élve – egy szekvenciával van itt dolgunk.

A következő egy olyan jelenet, amelyhez explicit módon kölcsönöznek filmes eszközöket az alkotók, és amely ugyanebben a házban játszódik (15–17). Rózsavölgyi talál egy levelet, amely a korábban itt élt család szerencsétlenségéről számol be, és egyben megmagyarázza,

miként került oda a kisgömböc, és hogyan falta fel a ház népét (ezzel pedig nyilvánvalóvá válik az is, hogy a falu miért kihalt). Ezt a tizenegy panelből álló jelenetet a levél részleteinek inzertjei magyarázzák, az ötödik panelen (16) az éppen a sorokat olvasó Csillagszemű premier plánban láttatott arca mellett felsejlik a levélben említett boszorkány rémisztő alakja, aki a kisgömböcöt a családnak adta, „hálája jeléül”.

Hasonlóan inzertek jelennek meg a képregény utolsó jelenetében (39–40) is, melynek során Csillagszemű megosztja testvérével azt az aggasztó felfedezését, amely már a következő részek történetét vetíti előre. Az aranyszínű, körülbelül diónyi golyó ugyanis, amelyet Csillagszemű az ördöggömböc leölése után talált, a történetet időben megelőző entitás visszatérésére utal, akivel/amivel a Rózsavölgyi családnak egyszer már szembe kellett néznie (ezt támasztja alá az ördöggömböc-jelenetbe ékelt flashback [30], melyben az egy pillanatra eszméletét vesztő Csillagszemű újraéli gyermekora meghatározó tragédiáját, ezzel az entitással való találkozását, illetve édesanyja elvesztését).

A filmművészeti szüzséelemeken túl – amelyek a statikus panelek dinamikus történetmesélését segítik, mintegy montázsstruktúrába rendezve a képregényt – igen fontos kiemelni a főleg a vizualitás viszonyrendszerében létrejövő, kvázi intertextuális utalásokat. A fabula igen világosan (nép)mesei elemeket integrál ebbe a vizualitását tekintve sötét tónusú, komor horror–sci-fi történetbe. A karakterek, a lokális cselekményábrázolás, az akadálytalan átjárás földi és földöntúli szférákba mind-mind tipikusan mesei elemek. A kisgömböc/ördöggömböc alakja ráadásul a magyar népmesei hagyományokból táplálkozik (a fentebb említett aranygolyó vizuális megjelenítése pedig mintha a *Kőleves* című meséből merítene). Ugyanakkor a vizuális ábrázolás és a mesei, népmesei motívumok fabuláris és szüzsészintű elemei között – a vizualitás erősen popkulturális viszonyrendszere okán – valamiféle jó értelemben vett diszharmonikus működési mechanizmus artikulálja az elmozdulást egy olyan, tisztán szemiológiai struktúra felé, mely mindezen elemeket egységbe foglalva alkot konzekvens jelrendszert.

Ilyen, a vizualitásba integrált popkulturális hasonlóság például az ördöggömböc maga, amely a képregény egy adott pontján (18, 3. panel) megjelenésében óhatatlanul a *Star Wars* Jabbáját idézi meg az olvasóban. A 13. oldal 5. panelje pedig, amely a kihalt falu valamely házában ablakát, illetve az ablakban látható porcelánbabát mutatja (felerősítve a háttérben két felakasztott alak sötét sziluettjével), a 2014-es *Annabelle*

című film karakterét juttatja eszünkbe. De idevehető még a Fekete mentések szállítóeszköze is, melyet – grandiózusságát érzékeltetendő – szinte mindig nagytotálban láttat a képregény (5, 33, 39); futurisztikusan tekintélyt parancsoló megjelenése a sci-fi filmeket (például *A Kaptár – Utolsó fejezet*; *Mad Max*; *Túlélők viadala*) hozza játékba, egyfajta kapcsolódási mezőt határozva meg a befogadói horizontban.

Az iménti felsorolás is jelzi, hogy a képregény mint médium miként képes nem csupán egy narratív egységet, de szerzteágazó, látszólag idegen művészeti területek becsatornázásával komplex befogadói horizontot is létrehozni. *Az utolsó előtti huszár* is éppen e rétegzettség, multi-mediális jellege okán tartható számon a kritikai diskurzusban. Látható, hogy Varga Bálint Bánk és Tuli Krisztián műve más médiumok technikáit és formanyelvét sikeresen magába integrálva képes megtartani önálló médium voltát, ezzel teremtve meg egy olyan, egészen egyéni szemiológiai struktúrát, amelynek a társművészetekkel való szimbiotikus kapcsolata izgalmas kutatások terepe lehet a továbbiakban.

Fedina Lída

Fantasztikus!

KépregényKedvelők Klubja
Budapest, 2020

Gregor Lilla

LEGFELJEBB FANTASZTIKUM

Nehéz a helyén kezelni azt, amikor egy köteten belül, de a mű keretein kívül – például egy interjúban – a szerző saját alkotására reflektál. Elvégre számos olyan megállapítás jelenhet meg ilyenkor, amelyik nem

esik egybe a befogadó olvasatával. Rosszabb esetben olyan kijelentések is, amelyek be nem teljesülő befogadói elvárásokat támasztanak. A Fedina Lília szerzőségével megjelent *Fantasztikus!* című kiadvány esetén ilyen hiábavaló várakozást ébreszt a humorra, a szórakoztatásra, illetve az újszerűsége tett ígéret is.

Fedina Lília szerzősége egyébként önmagában különös téma, hiszen annak ellenére, hogy a címlapon és a hátsó borítón is az ő neve látható, a kötet közepén pedig egy vele készült interjú olvasható, a kiadvány öt képregénye közül csupán egyet (egy mindössze kétoldalast) írt ő maga. A többi mind Fedina korábbi műveiből készült adaptáció, amelyeknek Kiss Ferenc jegyzi a szövegét, paneljeiket pedig Podmaniczky Ferenc és Gergely László rajzolta. A képregényeket megszakító, illusztrációkkal tarkított tizenöt oldalas interjút akár Fedina Lília szakmai és önéletrajzának is lehetne nevezni, amelyben felsorolja, mi mindent alkotott életében, de arról sem hallgat, hogy a magánéletében milyen fordulat várható. Szó esik megjelent és díjazott művekről, de nem maradnak ki azon forgatókönyvek és regények sem, amelyeket a kiadók visszadobtak vagy a producerek nem fogadtak el. A *Fantasztikus!* az interjú mellett öt képregényt tartalmaz tehát, sorban a *Virokalipszis* és a *Natura-túra* című hosszabb Fedina-adaptációt, az *Amy nem megy* rövid, csattanós képregényt, majd ismét két adaptált művet, a *Bee12*-t és az *Egészen apró változást*.

A *Natura-túra* bevezető, csak néhány képpel illusztrált, prózai szakaszában – amely talán a leghosszabb egybefüggő, valóban Fedina tollából származó rész a kötetben – akadnak izgalmas megoldások. A szöveg eleje filmes intertextusokat mozgat: „... tudom, a fluxuskondenzátor! – vágta oda Martin Borough-nak bosszúsan Thomas Varp az IIKRI [...] igazgatója” (62), helyenként pedig a narráció is filmszerűvé válik: „a csorda már feltűnt a látótér szélén” (63). Pontatlanságok sajnos adódnak, például amikor az időgép-lift utasai elhagyják a középkort, az őket megtámadó lovag „pokolbéli tűzokádó sárkány”-ként ismeri fel a szerkezetet, amit sem a leírás, sem a képi ábrázolás nem tesz indokolttá, mivel a lift bármiféle tűz vagy füst nélkül távozik (64–65).

A jó képregényhez négy dolog szükséges: egy jó történet jó szöveggel és jó képekkel elmesélve, még hozzá úgy, hogy a szöveg és a rajzok jól együttműködjenek. Természetesen a „jó” kategóriája nagyon szubjektív, azonban a *Fantasztikus!* lapjain sem a nyelvi, sem a képi ábrázolás lehetőségei nincsenek kihasználva, sőt, nincsenek helyesen használva. A helyesírást, az írásjeleket, az idézőjeleket és a nyelvtani szerkezeteket

használatát a kötetben nem ritkán mintha a véletlen alakítaná. Gergely László rajzain a plakátokat mintha egy ügyetlen tízéves szerkesztette volna Paintben (15, 66), mégsem beszélhetünk általános hanyagságról. Az ájult doktornő orvosi köpenye ugyanis épp kellően kidolgozott ahhoz, hogy természetellenes eséssel teljesen, minden irányból kirajzolja a nő melleit (22). Nem, egy gombos orvosi köpeny nem simul rá milliméterpontosan a női testre, miközben a férfikabátok alávetik magukat a gravitációnak. Bár ki tudja, hiszen ez egy olyan alternatív univerzum, ahol egy orvos jellemzéséhez hozzátartozik szexuális orientációjának indokolatlan bejelentése (tévesen „nemi identitásként” címkézve) (17), és ahol egy KKK feliratos, fehér köpenyt viselő tudós bármiféle reflexió nélkül építhet magának egy afrikai ember külsejét imitáló android rabszolgát (92). (Amíg ez utóbbi jelenet fel nem tűnik, még talán figyelmen kívül lehet hagyni a művet kiadó KépregényKedvelők Klubjának problémás asszociációkat ébresztő „KKK” rövidítését, de ennek a fekete robotrabszolgálával való összekapcsolása megerősít abban, hogy nem véletlen egybeesésről van szó. Vagy ha igen, az baj. Ha pedig mégsem, az még nagyobb.)

Podmaniczky rajzai az említetteknel jóval kidolgozottabbak, illetve sokkal kevésbé idézik meg a képregényrajzolás azon (lassanként alábbhagyó) hagyományát, amely látványelemekként használja a nőket. Gergely László rajzainak sajnos még nem sikerült meghaladniuk azt az elképzelést, amely szerint a nők általában sokkal jobban szeretnek fehérenműiben vagy meztelenül mutatkozni, mint a férfiak hasonló helyzetben: például szex előtt és után, miközben üldözik őket, vagy épp telefonálás közben. „Erik egész éjszaka rosszul alszik. Álmában nemcsak megvadult hímek – azt még elviselné valahogy –, hanem habzó szájú nőstények vetik rá magukat, hogy egy darabot kiharapjanak belőle” (24). A meleg orvos – akinek a szexuális beállítottsága vicc tárgyát képezi nemcsak a szereplők, de a narrátor részéről is (22, 24–26) – álmának leírása alatti képkockán meglepő módon a „megvadult hímek” hiányoznak, csak három „habzó szájú nőstény”, azaz három tökéletes testű, pucér nő az illusztráció. Illusztráció, mert számos más szakaszhoz hasonlóan itt is elegendő volna magában a narráció vagy a kép. A *Natura-túra* című képregény narrátora például végigbeszél egy olyan láncreakció-szerű jelenetsort, amelyet a hozzá tartozó panelek a mediális adottságokat kihasználva, önmagukban hibátlanul (és a túlbeszélés nélkül valószínűleg sokkal viccesebben) be tudnának mutatni. „Elvéti a kopott kőlépcsőt... / ...és belezuhan Donald nyakába... / ...aki lábá-

val támaszt keresve rátapos a táncosnő kezére” (76). A képek és a szöveg együttműködésének gyakori hiánya egyébként is sok potenciális humorforrástól fosztja meg az olvasót.

Pedig a kiadvány lapjain a humor szándéka újra és újra visszatér, nemcsak a művek, de a szerzői interjú reflexiója alapján is. „Mindez persze szórakoztatva, mert én elsősorban azt akarom, hogy az olvasóim élvezzék az általam írt olvasmányokat” (54). A kötetbe válogatott művek nem ritkán a helyzetkomikumra építő csattanóra futnak ki, de míg egy tévés szitkom a hasonló poénok nagy dózisu adagolásával képes folyamatosan fenntartani a figyelmet, a *Fantasztikus!* darabjai történetként két, legfeljebb három humorosnak szánt jelenetet számlálnak, ezzel akár több tucat oldalon át érdektelenségben hagyják befogadójukat. Mármint azokat, akik számára aztán kielégülést nyújtanak az olyan viccek, mint például az, hogy egy fejbe vágott, vérző arcú nő a fájdalom kimutatása helyett a kiömlött italt sajnálja (37), vagy hogy két robot összeverekszik, amit a gazdáik így kommentálnak: „Ez embertelen!” „Hát persze, hiszen robotok!” (97).

A kötet képregényei mintha parodisztikus irányt is vennének olykor, azonban ezeket a kanyarokat sem könnyű lekövetni. Az első és leghosszabb, *Virokalipszis* című alkotás – amelyben a politikai korrektség helyenként eltúlzottan van jelen, másutt viszont teljesen hiányzik a történet szövetéből – olvasható az amerikai PC-kultúra túlkapasainak valamiféle paródiájaként. A radikális egyenjogúsági harc például helyzetkomikummal alakul, amikor a „Szabadságot az állatoknak!” mozgalom vezetője kienged a ketrecéből egy tigrist, mire az azonnal rátámad (31–32). Másutt viszont ízléstelen poénkodás tárgyává válik az erőltetetten bejelentett szexuális orientáció mind nyelvi, mind pedig képi szinten (24–26). (Ez egyébként feltehetően az adaptáció szükségszerű sűrítésének köszönhető, mert Fedina *Virokalipszis* című regényében alaposabban, árnyaltabban rajzolta meg a már említett Erik karakterét, ezáltal, illetve a cselekményvezetés révén homoszexualitása sokkal kevésbé tűnik túlhangsúlyozottnak, jobban az elbeszélésbe simul.) A legbiztosabban az jelzi a paródia szándékát, hogy amikor másra irányul a képregény fókusz – például hogy milyen gyorsan terjed a vírus, mennyire veszélyes az ellenanyag stb. –, a korrektségnek nyoma sincs. A történet középső része Dániában, Kanadában és Egyesült Államokban játszódik, egy ponton pedig Kongóba is ellátogatnak a szereplők. Az afrikai ország értelmisége látványosan töri a nyelvet. A rendőrfőnök például így nyilatkozik: „Lenni harc, ez biztos. Törzsi harc.

Gonosz démonok szállni meg őket, és egymást ölni meg” (20), a kórboncok pedig így: „Hoppáhoppá! Lenni nagy kavarodás! Puzzle speciel nem stimmelni!” (21) Gondolhatnánk, hogy a roncsolt nyelv az amerikai és a kongói beszélő közti kommunikációban az anyanyelvek különbségét igyekeznek szemléltetni. (Mi más? Egymással az amerikaiak sem magyarul beszélgetnek.) A következő oldalakon azonban a dán Annika tökéletes magyarsággal, hibátlan összetett mondatokat használva tárgyal az atlantai Martinnal (22).

Ezúttal is érdemes összevetni a képregényben megjelenteket az interjúban olvasható elképzelésekkel. Fedina a beszélgetésben kitér ugyanis arra is, hogy miért alkot a sci-fi műfajában: „izgalmas olyan környezetbe helyezni a hőst, ahol sokféle világban sokféle faj él együtt különféle szokásokkal” (60). Azt gondolom, a befogadók valóságában is jellemző ez a sokszínűség, és nemcsak a fajok tekintetében, hanem az emberek között szétnézve is. Furcsa, hogy azt a sokszínűséget, amit a sci-fi műfajához kapcsolva ünnepel, a szereplői között egyszer kinevet/kinevettet (Erik), másszor pedig finoman szólva is elmos (amerikaiak, dánok és kongóiak nyelvhasználata).

Apropó, elmosás. Az interjúban több olyan tárgyi tévedés szerepel, amelyek a szerzőt a valóságnál jobb fényben tüntetik fel. Kijelenti például, hogy egyetemista évei után (a nyolcvanas évek elején) „minden hasonló filmet megelőzve” írta meg a *Fantasztikus molekulák* című sorozatát, majd az 1966-ban készült *Fantasztikus utazás* című film alapötletéről beszél (46). Hasonlóan javít saját reputációján, amikor az egy korábbi könyvére kapott „lektúr” címkét úgy magyarázza, hogy „lektúr, azaz a tények irodalmi feldolgozása” (55). Az interjúban kiütözköző figyelmetlenség a képregények lapjain is rendszeresen feltűnik. A *Virokalipszis* egy képkockáján szereplő plakát oxigénpalackot emleget, míg alatta a rajzon egy gázmaszkos figura látszik (15). A *Natura-túra* táncosnője lezuhan egy szikláról, közben fellibben a szoknyája, jól láthatóan nincs rajta bugyi (76). Majd néhány panelen keresztül különböző ragadozók elől menekül, míg végül az ősemberek letépi róla a ruháját – ami alatt teljes fehérneműszettet visel (79).

Tagadhatatlanul izgalmas vállalkozás a világjárvány idején kiadni egy bolygómeretű vírushatásról szóló regény adaptációját, és a *Virokalipszis* dramaturgiája (az eredetmítoszok összekeverése, majd keretbe illesztése a történet végén megérkező másik emberi populációval) érdekes előre- és visszatekintést ad a bemutatott fiktív világra. Sajnos az ötleten és a dramaturgián túl azonban nehezen élvezhető a kiadvány

a kivitelezés hanyagsága, a benne található képregények cselekményeinek közhelyessége, az interjú zavaró és be nem teljesülő várakozásokat ébresztő reflexiója miatt, illetve annak köszönhetően, hogy mind a rajzok, mind a szövegek társadalmpolitikai szempontból rengeteg irányba sértők.

Surducu Maria – Benczédi Anna Júlia

Vízitündér

Fordította Víg Boglárka

Illustrart Kiadó
Kolozsvár, 2019

Áder Éva Zsuzsanna

VIDRABŐRBE BÚJT VARÁZSLAT

Kígyó, farkasok, mesés átalakulás, rontás, vajakolás, elátkozott erdő, a táj, amely minden vágyunkat ismeri. Mind mesekellék, ahogy a címben megjelenő vízitündér is a mesék világából lehet ismerős. A kolozsvári Surducu Maria és Benczédi Anna Júlia illusztrátor képregénye – a Merele de Aur (Aranyalma) sorozat első kötete – a népmesék és a román mitológia varázslatos világába kalauzolja az olvasót. A megelevenedő csodák az emberi kicsinyességgel kerülnek szembe a kötet lapjain. Az eredetileg webképregényként indított történet a franciaországi kiadást követően, kisebb bővítések után Víg Boglárka fordításában idén, az Illustrart Kiadó gondozásában magyar nyelven is megjelent.

A román mitológiában minden víznek saját tündére van, és az ő jóindulatukon múlik, hogy áradás vagy éppen aszály következik-e. Ezek az alakok a görög mitológia najádjaihoz hasonlatosak. Épp ez jelenik meg a francia fordítás címében is: *Naiade*, azaz sellő, najád. A képregény

angol nyelven *Rusalka* címen jelent meg, amely a szláv mondák hosszú hajú, fiatal, csinos vízi nimfáira utal, akik rendszerint meztelenül mutatkoznak, gyakran csak hajfonatuk takarja a testüket. A népi hiedelem szerint képesek állattá változni, és túl csodálatos énekükkel férfiakat csábítanak el. Amint az már a különböző fordítások címadásából is jól látható, minden nemzet talál saját népmese- vagy mondavilágában egy varázslatos lényt, amelyhez közelíteni tudja a képregényben megjelenített vízitündéreket.

A történet éjszaka, egy elvarázsolt erdőben kezdődik. Férfiak ülnek a tűz körül és aranyásásra készülnek, amint az a táborukhoz újonnan csatlakozó testvérpárhoz intézett szavaikból kiderül. A testvérpár egyik tagja, Fekete éjjeli sétára indul, ekkor pillantja meg a három vidrát, amelyek bőruket levette szépséges lánnyá változnak, majd megmártóznak a tó vizében. A három nővér közül az egyiküknek megtetszik az idegen, így elhatározza, hogy egy időre elhagyja testvéreit. A férfi ellopja a tündér vidrabőrét, mire az kétségbeesést színelve felfedi előtte magát. A Kedves nevű tündér ezután belép az emberek világába, varázsereje felhasználásával segít nekik felkutatni az aranyat, és – egészen annak aljas árulásáig – Feketéhez köti az életét.

A népmesékben nem ismeretlen a tündérek fürdőzésének meglesése, majd a tündér állatbőrének ellopása. A Benedek Elek által gyűjtött *Tündér Erzsébet* című magyar népmesében is megtalálható ez a mozzanat. A történet szerint Tündér Erzsébet galamb képében száll a földre, majd tollait lopja el tőle a mesében szereplő fiú. A mongol mitológiában is, de Kelet-Európában mindenfelé megtalálható hasonló elbeszélés vagy monda, így nem meglepő, hogy a romániai alkotók pont ezt a történetet dolgozták fel képregényükben.

A számos azonosság mellett azonban megfigyelhető több markáns eltérés is az említettek és a *Vízitündér* között. Míg előbbieket esetében többnyire a tündér vagy istennő állati bőrtől függ a varázserő, Surducán meséjében ettől független. A képregényben Kedves ugyan hangoztatja, hogy állati bőre nélkül oda a varázsereje, ám nővérei egyből felhívják a figyelmét, hogy „hazudni nem szép dolog”. További eltérésként kiemelendő, hogy míg a népmesék többségében jellemzően madáralakot öltenek a lányok, a *Vízitündér*ben vidraként jelennek meg. Ez valószínűleg a történet helyszínével magyarázható, hiszen a vidrák inkább kapcsolhatók a vízi környezethez és a megjelenített elvarázsolt hegyvidékhez, mint mondjuk a *Tündér Erzsébet*ben megjelenő galamb alakja.

Egyértelműen azonban egyetlen népmesét vagy mondát sem kapcsolhatunk ezen alkotáshoz. A *kilencedik.hu* portálnak adott interjúbán maga a szerző fejt ki, hogy „(a) meséknek nincs végleges formájuk – de minden egyes meséléssel változnak, és direkt úgy találták ki, hogy újra és újra elmesélik őket”. Ebből kifolyólag akár a skót selkie-khez is hasonlíthatnánk a vízitündéreket.

A világirodalom és a tündérmesék számos alkotása bővelkedik átváltozástörténetekben, melyek során a hős vagy hősnő új életszakaszba – jellemzően a felnőttkorba – érkezik. Habár Kedves átváltozása nem csupán egyszer történhet meg, hanem a vidrabőr tulajdonában végtelesszer ismételhető, a metamorfózis kétségkívül új életszakasz kezdetét jelöli nála is. Nemcsak a felnőttkorba lép így át, hanem a varázsvilágból is az emberek közé. Abba a számára ismeretlen világába, ahol eleinte csak rövid időt tölt, hogy aztán szembeszálljon saját nővéreivel, megtagadja eredetét és az emberekkel maradjon, egészen a történet végéig.

Kezdetben csak a folyóból szitálják az aranyat a szereplők, majd Kedves hozzájárulásával a hegyekből is elkezdik kitermelni. A kapzsiság markáns emberi tulajdonságként jelenik meg a történetben, amellyel erőteljesen szemben áll Kedves naiv ragaszkodása az általa választott férfihoz. A gyarló ember magának követeli az aranyat, így az erdős terület uralma alá hajtásába kezd, térnyerése pedig az állatok kiszorításával, az élőhelyek megbolygatásával jár együtt. Ezen egyensúly visszaállítása végett jelenik meg a farkas alakja. A történet szerint mindhárom tündér egy-egy hegyért felelős, és Kedves önként mond le az aranyásók javára sajátjának kincseiről, később azonban, amikor újabb szerencsevadászok érkeznek, szükség lenne a többi hegy feltárására is. Ez adja a mű igazi konfliktusát, hiszen a természet rendje újra felborulni látszik. A farkas beavatkozása azonban Kedves révén meghiúsul: a tündér szerelmétől elvakultan családját és annak népét védelmezi, így végérvényesen szakítani látszik tündér mivoltával.

Csakhogy az emberi természet gyarlósága nem ismer határokat. Ez megnyilvánul Fekete henccegésében is, aki a nép előtt leleplezi saját feleségének valódi énjét, továbbá olyan cselekedetekkel kérkedik, amelyek végrehajtásában Kedvesnek nála sokkal nagyobb szerepe volt. Ezt Kedves nem bírja már elviselni, ezért férje fejére olvassa az árust, majd elhagyja családját és visszatér a varázsvilághoz.

A képregény színvilága erősen befolyásolja a történet értelmezését: a kék, a zöld és a fekete az uralkodó árnyalatai, amelyek megadják a történet egyedi, de mégis realiztikus világképét, továbbá még inkább

közelítik a vízi világhoz az olvasót, ezzel is erősítve Kedves transzcendens szférával való kapcsolatát. Megfigyelhető továbbá az is, hogy az emberi világ jeleneteiben a színezés elszakad a vizek hideg kékjétől és zöldjétől, és ezen részek esetében (a napszaknak megfelelően) Benczédi Anna Júlia gyakran használ sötét, valamint világos árnyalatokat. Hasonlóan jellemző, hogy amint a hétköznapi világtól a varázsvilág felé közeledünk, a színek kifakulnak. Ez a jelenség azonban nemcsak a varázsvilág jelenvalóvá tételekor figyelhető meg, hanem akkor is, amikor az emberi kapzsiság túlságosan elburjánzani látszik. Az élénk, harsány színek egyáltalán nem jellemzőek az ábrázolásra, csupán a vér vöröse tűnik ki a képregény színekészletéből, ezzel is nyomatékosítva a farkas – mint mágikus lény – megsebesítésének fontosságát.

A kötet, habár explicit módon nem tagolódik fejezetekre, mégis él egyfajta tagolással. Minden új fejezet kezdetét egy teljes oldalt kitöltő képkocka jelöli, kivéve az utolsó egység kezdő- és zárórészeit. Az említett passzust egy oldalpár vezeti be, amelyen időbeli ugrást jelentő fényképeket láthatunk, a befejező jelenetet pedig egy oldalpár és egy teljes oldal zárja le. Előbbi idő- és térbeli ugrásra is módot ad, utóbbi esetében pedig a lapozás élménye adja meg a lehetőséget a két kocka közötti történet kitöltésére. A kötet további részeiben csak ritkább esetben integrálódnak nagyobb képkockába a panelek. Ez a megoldás gyakran a cselekmény párhuzamos zajlására hívja fel a figyelmet, méghozzá úgy, hogy a képkockák egymás mellett szerepelnek – ezzel is jelezve a szimultaneitást. Mindemellett a különböző szereplőkhöz kapcsolódó eseményeket eltérő színnel is jelölik az alkotók, ami a színek narratív funkciójára is rámutat. Érdeemes például megvizsgálni az utolsó egységet jelölő szépiafényképeket, hiszen ez a montázs szintén narratív váltásra hívja fel a figyelmet: itt kezdődik a konfliktus kifejtése.

A kötetben világosan elkülönül egymástól két betűtípus is. Az egyik az emberi nyelvre utal, míg a másik a varázsvilág sajátos szabályait jeleníti meg. Habár az elkülönítés a történet szempontjából kitűnő ötlet, a kivitelezés már hagy némi kivetnivalót. A varázsvilágot jelölő betűtípus nehezen olvasható, ez pedig kizökkenti az olvasót a történet dinamizmusából. Mindezen kellemetlenség ellenére a cél megvalósul, hiszen vizuálisan is elkülönül egymástól a két világ, ezzel is megteremtve a szembenállásukat. A karakterek megrajzolása során azonban bravúros megoldással él az illusztrátor: senki sem az, akinek látszik, mindenkinek több arca van, és mindez a körülmények függvényében változik. A főszereplő vízitündér alakja módosul a legtöbbet, hol vid-

raként jelenik meg, hol telepes asszonyként, hol pedig varázserejű nő alakjában.

A *Vízitündér* rövidsége ellenére – mindössze 64 oldal a kötet – több-évnvi eseményt ölel fel, gyönyörű kivitelezésben. A képregény magával ragadja az olvasót, hiszen nemcsak egy elvarázsolt világba kaphatunk általa betekintést, de az emberi természetről, valamint az embernek a természet ellen elkövetett vétkeiről is képet alkothatunk – ezzel a történet aktuálissá is válik, hiszen napjaink embere is mohón zsákmányolja ki bolygónk készleteit. A történetvezetés számos kérdést nyitva hagy, ez pedig nem véletlen, hiszen a hírek szerint a jövőben várható a folytatás, Benczédi Anna Júlia honlapján az illusztrációk közül néhány már meg is tekinthető. A második kötet középpontjába Kedves lánya, Ilona kerül, az eddigi képek alapján egy izgalmas, élénkebb színvilágú történet keretei között.

Vera Brosgol

Ánya kísértete

Fordította Márton Zsófia

Ciceró

Budapest, 2020

Demus Zsófia

EGY BARÁTSÁG HATÁRAI

A tinédzserekről szóló fejlődésregények, történetek nem tekinthetők új keletű zsánernek. Az elmúlt években azonban megfigyelhető egyfajta változás ebben a műfajban, nemcsak a szövegek, de a képregények, sorozatok, filmek szintjén is. A tendenciába illeszkedő alkotások képesek új karaktereket felmutatni, kilépnek a szerelem, barátság, család

hármásából, vagy új perspektívából, mélyebb problémákat fejtegetve ábrázolják azokat. A sorozatok között tapasztalható igazán nagy váltás, a népszerű *Sex Education* vagy a *The End of the F***ing World*, az *On my Block* vagy az *Euphoria* egészen új arcát mutatták be a tinédzserkornak. Ezek a sorozatok érezhetően nem a felnőttek számára készültek, hogy megérteni segítsék számukra a tini lelkeket, hanem a tinikről és a tiniknek szólnak. Ebben a tendenciában értelmezhető Vera Brosgol *Ánya kísértete* című 2011-es képregénye is.

Brosgol képregényét, amely eredetileg a First Second Booksnál jelent meg, Márton Zsófia fordításának köszönhetően idén már a magyar olvasók is a kezükbe vehetik, ami nemcsak azért szerencsés, mert egy újabb képregény jelent meg magyarul, hanem azért is, mert a zsáner ezáltal utat tör magának a képregények terén itthon is. A képregények esetében is rengeteg coming of age graphic novelt találunk, az *Ánya kísértete* pedig erős szálakkal kötődik ezekhez: a *This One Summert* színkezelésével, Laurie Halse Anderson *Speak* és Gene Luen Yang *American Born Chinese* című műveit pedig témájában idézi meg. Az *Ánya kísértete* számomra mégis inkább egy sorozattal hozható összefüggésbe; a *Never Have I Ever* egy fiatal indiai lányról szól, aki próbál boldogulni a középiskolában, keresi a nagy szerelmet, igyekszik a barátaival is fenntartani a kapcsolatot, mindezt úgy, hogy az édesapja halálát követő trauma hatására egy időre lebénul. Ha ez még nem lenne elég, az indiai kultúra elfogadásával/betartásával is szembe kell néznie. A sorozat – ahogyan a képregény is – reflektál a kulturális különbségekre, a hagyományokra, a nyelvre.

Az *Ánya kísértete* egy jól megkomponált, pörgős, egész estés graphic novel. Főszereplője Ánya, aki egyszerre próbál beleolvadni a tömegbe és kitűnni is belőle. A műben megjelennek a jól ismert tinifilmek toposzai, mind a főszereplő szerelmi élete, mind pedig barátságai, önkeresése, önmegvalósítása tekintetében. Ánya egy átlagos lány, aki próbál megfelelni valamilyen ideálnak, amit a társadalom, a családja, a környezete állít elé, leginkább azonban saját maga. Próbál kilépni, lázadni (cigizés, iskolából való lógás), amit Brosgol remekül összesűrit egyetlen oldalba (14). Története azonban akkor válik igazán érdekessé, amikor kilép a tinédzser-toposzrendszerből, és elkezd magát keresni (habár ez is egy kissé klisészerű). A történetbe viszonylag hamar beleszökken egy szellem alakja, aki kezdetben segít Ányának (iskolai feladatokban és a szerelmi élete tekintetében is), majd ez a különös barátság teljesen megváltozik, és rossz irányt vesz. A szelleműzés toposza azonban nem

a már ismert eszközökkel (elűzés, harc, varázslat) történik, hanem a kommunikáció segítségével. A szellem és Ánya kapcsolata metaszin-ten ábrázolja a kamaszkort és annak fő kérdéseit, buktatóit, ahogyan Ánya végre meg meri fogalmazni a problémáit, képes értük tenni, mind-
ezt a szellemmel folytatott „harca”, beszélgetése szimbolizálja a képre-
gény végén. A lány végül a kommunikáció erejével lesz úrrá problémáin:
a szellem a külső látásmód megteremtésében segít neki, aminek meg-
találásával Ánya képes „megoldani” a problémáit. Ezzel Brosgol remek
kapaszzkodót kínál a befogadóknak, és újító megoldással is él.

Bár a képregényben megjelennek a young adult műfajra jellemző
beállítások, helyzetek, helyszínek, mégsem a buta, amerikai tinifilmek-
kel találjuk szembe magunkat. Nincsenek előtérbe helyezve a sportolók,
nincsenek szurkolólányok vagy egyéb szubkultúrát képviselők – Brosgol
képregényében csak gyerekek vannak. Ugyan előfordul, hogy bántják
a helyi okostojást, de az ügyeletes jó csaj sem egy elszállt, beképzelt va-
laki, ahogy azt megszokhattuk, sőt láthatjuk az ő gyenge pontját is. Ez
már nem az az amerikai gimi, amit a filmekből megszokhattunk, ez már
egy másik hely. Brosgol karakterei egytől egyig szerethető figurák, jó és
rossz oldalukat egyaránt láthatjuk: önzők, esendők, de képesek belátni
a hibáikat. És újrakezdeni.

Ánya családja Oroszországból települt át az Egyesült Államokba,
ezért eleve megkülönböztetett státuszba kerülnek, a főszereplőnek
a tinédzserkor kihívásai mellett ezzel is meg kell küzdenie. Érezhető
a szülői nyomás is: anyja egyedül neveli Ányát, öccsével együtt hárman
élnék egy fedél alatt. Egy tini számára, akinek a teste elfogadása éppen
elég nagy kihívás, az anyja megjegyzése csak olaj a tűzre: „Odahaza
Oroszországban a háj a vagon jele!” (5) A lány vallásos családban él, az
ortodox gyülekezet tagjai, de már jó ideje nem vesz részt a szertartások-
kon. Ez is a lázadás része. Sokat tesz azért, hogy ne tűnjön ki egy ame-
rikai iskolában, menő ruhákat hord, cigizik, nincs akcentusa, bár a nevét
továbbra sem tudják pontosan kiejteni a társai. Brosgol történetfelépítése
pont ezt a lázadást helyezi új fénytörésbe azzal, hogy Ányát egy gödör-
be hajítja, így csavar egyet főszereplője sorsán. Ánya karakterfejlődése
rendkívül látványos: kezdetben egy önző tinilányt láthatunk, aki fele-
sel, senkivel sem törődik, a történet végén viszont – a szellem hatására
– belátja tévedéseit, és sikerül megbékélnie az identitása generálta ket-
tőséggel is. Mindez már Gyimával, a másik orosz diákkal folytatott
beszélgetésében is felfedezhető, akinek tanácsot ad: „Gáz, ha csak annyi
a célod az életben, hogy lenyűgözz egy rakás beképzelt tinit” (153).

A főszereplő karaktere mellett a család többi tagja nem annyira hangsúlyos. Ánya anyukája állampolgársági vizsgára készül, de még mindig érződik rajta, hogy hiányzik neki a hazája. Öccse, azonkívül, hogy néha elássa Ánya ékszereit, szereti az orosz szokásokat, szívesen megy templomba, és élvezettel eszi a szirnyikit (orosz túrólepény) is. A suliban Ánya sokszor lóg együtt Siobhannal, kapcsolatuk mégsem érződik igazán mély barátságnak. Ennek ellenére Siobhan egyfajta rezonőrként funkcionál a történetben, sokszor rátapint a lényegre: „Haver. Mintha egy rossz tinifilm főszereplője lennél” (88) – mondja például egy alkalommal Ányának. A tinifilm másik főszereplője Sean lehetne, a kosárcsapat játékosa, a jó csaj Elizabeth barátja, és Ánya „szerelme”. Ez a buborék azonban hamar kipukkan egy házibuli során, amikor kiderül, hogy Sean Elizabeth mellett más lányokkal is kavar. Ebben a képregényben nincs kidolgozva a szerelmi szál, és amit bemutat, az sem egy átlagos tinifilmes kapcsolatról szól. Fontosabb szerepet kap a „barátság” ábrázolása, ami két szinten jelenik meg; egyfelől Ánya Siobhannal való barátságára mondhatjuk, hogy a realitást képviseli, azt a barátságot, melyet eddig nem becsült meg; másfelől Emilyvel, a szellemmel való barátsága egyfajta kapocs a túlvilággal, metaszinten pedig a ki nem mondott gondolatok gyűjtőhelye. Ez a két szint inkább csak megkülönböztetésre szolgál, semmilyen módon nincsenek elválasztva, hangsúlyozva a képregényben, azért sem, mert Ányának nincs kimondottan szüksége senkire, jól elvan egyedül, nehezen nyílik meg mások előtt. Emilyvel sem alakul ki szoros kapcsolata, mintha Ánya számára mindennapi dolog lenne, hogy az egyik barátja egy szellem (79).

Már kapcsolatuk elején leszögezi, hogy nem fogja kinyomozni, hogyan halt meg, nem az ő stílusa (38). Később mégis ehhez kell majd folyamodnia. Emily mindenáron segíteni szeretne neki, és csak fokozatosan derül ki, hogy mi is végső célja. A képregény rendkívül jól építkezik, éppen ezért lesz olyan hatásos a zárás és a feloldás is. A rózsaszín tinibuborék kipukkan, hogy aztán egy elgondolkodtató kamasz nézzen szembe felnőtt tükörképével.

Brosgol végig a kamaszkori problémák és a megoldásuk jelentette kettősségen egyensúlyoz. Kissé kicsavart, ahogyan a szellem mindebben szerepet vállal, nem egyértelmű, mi a célja, mi a motivációja. Meg akarja óvni Ányát attól, hogy hibát kövessen el, segíteni akar a lánynak, vagy csak élvezi, hogy újra élhet? Saját álmait akarja ráerőltetni Ányára, amelyek nem teljesültek annak idején? De mi is volt az ő álma: szerelem vagy bosszú? Egy flashback jelenetből nagyjából fény derül Emily

múltjára, de motivációja így sem elég világos. Ányán „keresztül” szeretett volna „élni”, de kissé ködös, hogy miért akarta olyan görcsösen Sean felé terelni őt. Netán a saját szerelmi életét próbálta rávetíteni Ánya életére? Ez talán a saját múltjára reflektál, de ez a szál nem teljesen kiforrott. Helyre akar hozni mindent, és „megadni [Ányának] az életet, ami-re vágyott” (167) – mondja egy helyen Emily, de „amire vágyik, az nem is létezik” (213). A cselekményben tehát vannak buktatók, főleg a szellem története és motivációja nem eléggé lezárt, nem elég hangsúlyos.

A graphic novel műfaja és annak formai jegyei első olvasatra nem tűnnek megfelelőnek ehhez a történethez, jobban illett volna hozzá egy lazán strukturált sorozatmegoldás, rövidebb részekkel, hogy még többet megtudjunk Ányáról, a problémáiról és az élete folytatásáról. Így a fontosabb témák (testképzavar, elfogadás, kulturális különbségek) még több szerepet kaphattak volna. Másrészről talán vontatottá vált volna a szellemmel való kapcsolata. Második olvasatra meggyőztem magam, hogy ez a forma ideális, a képregény pörgős és komplex, bár néhol kissé gyors ütemben halad, talán kapkod is – ennek oka részben a hagyományos panelelrendezés, nincsenek nagyon kirívó oldalak vagy kidolgozott rajzok, nincs sok szöveg. A képregénynek jót tett volna a fejezetekre osztás, ez kissé strukturálta volna a kötetet, időt hagyott volna egy-egy téma befogadásához (főleg, ha részletesebb lett volna), de végeredményben a figyelmet végig leköti ez a több mint 200 oldalas mű.

Fontos még Brosgol színkezeléséről is néhány szót ejteni: a lila összes árnyalata megjelenik a képregényben, mely egyszerre frusztráló és nyugtató hatású. Számos jelentése van a lilának (a királyság színe, hatalmat, luxust sugároz, de nőies és romantikus is, valamint egyensúlyt is jelképez), ezeket a kötet ki is használja, főleg a szellem jelenlétének hangsúlyozására. Emily kontúrja kezdetben nagyon halvány, a történet végére viszont egyre erősebbé válik, majd végleg elszáll, és talán megnyugvást talál.

Vera Brosgol képregénye egy klisékkel átítatott, agyonhasznált eszközökkel telezsúfolt zsánerhez próbál csatlakozni a maga humoros és könnyed módján; mégis képes egy új perspektívát mutatni a tinik nem mindennapi életéről. Az *Ánya kísértete* a legjobb átmenetet képezi a tinifilmektől a szellemhistóriákon át a morális problémáig, igazán beleváló tükörképet mutat.

José Muñoz – Carlos Sampayo

Billie Holiday

Fordította Bayer Antal

Nero Blanco Comix
Budapest, 2020

Pinczési Botond

FEKETE, FEHÉR

Kétségtelen, hogy a 20. század első felének kulturális életében a dzsessz volt az egyik leginspiratívabb tényező. Kiváltképp az Egyesült Államokban, ahol nemcsak a zenei, de az irodalmi (beatnemzedék), képzőművészeti és a kialakulóban lévő hollywoodi művészvilágra is nagy hatást gyakorolt. Innen nézve talán nem is olyan meglepő, hogy egy ikonikus blues- és dzsesszénekesnő életéről szóló történet épp a képregény médiumában manifesztálódik, amely a maga szövegiségében, képiségében és (amennyiben elfogadjuk azt a hermeneutikai hagyományt, mely szerint minden írást legalább annyira hallunk is, mint látunk, akkor) zeneiségében egyaránt képes értelemképző teljesítményre. Azonban a Muñoz–Sampayo szerzőpáros alkotása jóval túlmutat az ismeretterjesztő jellegen. Mondhatni éppen az ismeretterjesztést, egy koherens, valóságos élet elmondhatóságát problematizálja. A következőkben ezt a dilemmát próbáljuk felvázolni a két elbeszélői szöveg elemzése révén.

A történet egyrészt egy újságírói hang által bontakozik ki. A történet szerint a szerzőnek memoárt kell írnia egy New York-i magazin számára. Az újságíró arra hívja fel a figyelmet, hogy a lap olvasói a „burkolt tálaláshoz” (10) vannak hozzászokva, valamint Billie Holiday kapcsán megjegyzi, hogy „A bulvársajtó életének ezekre a vetületeire helyezi a hangsúlyt, nem pedig a zenéjére” (10). Bár nincs egyértelmű jel arra nézvést, hogy milyen típusú magazinnak készül a cikk, minden-

esetre az információgyűjtés során – amely mentén Billie Holiday életének eseményei jelenetездődnek – a droghasználat, a prostitúció, a verbális és testi erőszak világába nyerünk betekintést, így az olvasó újból „csak” a Holiday-mítosz életeseményeivel szembesülhet. A mítoszt tehát nem lehet kivonni a művek értelmezése alól, a tragikus életrajz nemigen engedi megszólalni a képregényben a zenét. Ráadásul a burkolt tálalás valóban tetten érhető, mivel Muñoz és Sampayo kötete nem újságcikként olvasható, hanem az íródás folyamatából mesél, ezért az átfogalmazás, csúsztatás, burkolás tapasztalatában részesít („Az első szenvedély gyorsan hozta maga után a többi”; [12] „élete utolsó éveiben hangjában megmutatkozott az alkohol romboló hatása.” [12]), amit még a szövegkép kettős jelölési rendszere is tovább bonyolít. Tehát az újságírói szólalm egyrészt magáért az elbeszélésért, másrészt a történet fogyaszthatóvá, eladhatóvá, storyként működővé tételéért, harmadrészt a jelenetekre adott – helyenként szájbarágós – reakciókért is felelős.

Ezzel szemben a másik elbeszélői hang Billie Holiday túlvilágról való visszaemlékezését rögzíti. A képregény eleje inverz invokációként működik, ahol a múzsa megszólítása annak megszólalásával esik egybe, vagyis az előadó önmagát szólítja fel a történet megéneklésére, mely mitizáló gesztus Billie Holidayt azok közé emeli, akik a földi életük hőstetteivel gondoskodtak halhatatlanságukról. Azonban erre rácaffolva lép be a már elemzett újságírói hang, méghozzá a következőképpen: „Billie Holiday... miért ilyen későn szóltak? Én meg még azt sem tudom, hogy ki az” (7). A narrációban tehát a két szólalm ütköztetése által keletkezik feszültség, hiszen bár Billie Holiday a dzsessz megkerülhetetlen művészeként reprezentálódik egyfelől, napjaink dzsesszvilágát azonban (így a Holiday-féle zenét is) hanyatló szubkultúráként viszi színre a képregény. Ráadásul a műben a hanyatlás nem csak arra vonatkozik, hogy a dzsessz vesztett a népszerűségéből. A történet ugyanis olyan összefüggéstelen jelenetekre fragmentálódik (ezáltal nincs semmiféle fejlődésíve), amely a műfajt éltető fogyasztók amorálisáról, bűnösségéről tanúskodik, tehát Billie Holiday művészete, sőt élete annak esik áldozatul, hogy az őt körülvevő Amerika alkalmatlan egy fekete bőrű nő alkotásait az esztétikai tapasztalat befogadói horizontjában részesíteni, a művészt és művészetét megbecsülni. Az amorális korrajzra ráerősít, hogy a képregény a kor filmes világára jellemző módon a noir stílusában mesél. A dohányfüsttől homályos szobák, a sikátorüvöltések, a ballonkabátba bújtatott Colt, a kalapok alól kikandikáló szúrós tekintetek bűnnel teli, maszkulin világa ez. Ha a képregényt

a noir felől olvassuk, akkor egy gyilkosság utáni nyomozást mesél el, ahogy az újságíró ezt ki is nyilvánítja: „Áldozatul esett... Hogy is halt meg?” (12) Így tulajdonképpen minden jelenet egy olyan számvetés, amelyben a főhősnőt körülvevő világ megpróbáltatásai nevezhetők meg a halál okaként. Ekképpen egy fekete-fehér logikát követő betekintést kapunk az énekesnő életébe, ahol Billie Holiday mint csak énekelni akaró művész, mint jószívű nő, mint megerőszkolt prostituált, mint a rendőri razzia rendszeres áldozata, mint meghurcolt színes bőrű jelenik meg, aki a kor és a társadalom áldozata lett. Bár ez az olvasat nagyon leegyszerűsítő képet adhat (ami nagyjából lefedi a képregény narratológiai teljesítményét), a grafika, a nyelvezet és a zenei elemek interferenciája valamelyest árnyalja a történetet.

Az egyik jelenetben például Billie Holiday egy öngyilkossági kísérlet és egy pénzért végrehajtott nemi aktus után a heroinhoz nyúl. Ebben a részben kérdésként merülhet fel, hogy a nyelv figurális teljesítménye mennyiben működhet valóban figurálisan egy képregény esetében, és ha igen, akkor milyen módosítást hajt végre a narráción? Továbbá, hogy mindez milyen életvilágbéli tételekkel szolgálhat? A narkotikum megnevezésének beszédaktusában egy eufemizmussal él a szöveg („Nagyon hamar megismerkedett a fehér halál adta gyönyörrel...” [11]), míg a képen egy megfeszített könyökhajlat felé közeledő fecskendő láthatunk. Ez esetben a szer nem pontos megnevezése nem implikálja a referencia valamiféle elhomályosítását, hiszen az nagyon is megjelenik a képen, így a kontextus megfosztja a beszédaktust annak eufemizáló jellegétől. A kép és a szöveg ebben az esetben egyrészt arról ad számot, hogy az elbeszélő ismeri azt a névcserén alapuló, a kábítószeres alakját, valamilyen hatását kiemelő droggkultúra nyelvét, amibe éppen bevezet, tehát egy hitelesítő gesztussal él. Másrészt egy életről való visszaemlékezés esetében az, hogy a nyelv teljesítőképessége a referencializálásra korlátozódik, azzal a narratív következménnyel jár, hogy az emlékezés nem képes a „valóságábrázolásoktól” elszakadni, például a heroin okozta látomás, egy másik életről való álmodozás vagy akár a zene tapasztalatában részesíteni a befogadót. Harmadrészt ne feledjük, hogy itt egy önmaga halálának körülményeiről számot adni képes szöveget olvassunk, így az elemzett részlet előretalásként hat, hiszen a történet végén, az életmentésre irányuló kórházi beavatkozás során a következő hangzik el: „Hogy néznek ki a vénái!” (47) Ez pedig egyfajta értelmezési lehetőséget kínál fel a halál okára. Különösen szignifikáns, hogy a „fehér halál” kifejezés egyszerre konnotálja a drogot gyilkosságra alkalmas

szerként, és nevezi meg a heroin por állagú színe által a fehér bőrű embertársakat gyilkosként. Utóbbit a grafikus megalkotottság is színre viszi a képregényben, hiszen a fekete-fehér grafika nemcsak a noir stílus megidézésében érdekelt, hanem a rasszista hangsúlyokat is felerősíti. A képregény beszédaktusairól általában elmondható, hogy a fehérek gyakran illetik sértő, rasszra utaló jelölésekkel a tőlük eltérő bőrszínű embertársaikat, a feketék esetében például gyakran élnek a „néger”, „nigger” megnevezésekkel. Fontos megjegyeznünk, hogy a névtől mint az individualitás jelölőjétől való megfosztottság mechanizmusa gyakran nehezen felismerhetővé teszi a karaktereket, ráadásul mintha Jose Muñoz rajzoló is törekedett volna a mellékszereplők beazonosíthatóságának megnehezítésére, ezzel bevonva a bőrszín alapú megkülönböztetés stratégiájába az olvasót. Igaz, ez a kettős elbeszélői szólam és a jelenetezéstechnika miatt inkább zavaróan hat. Például napjaink idősikjában az újságíró egyik idős munkatársa nagyon hasonlóan van megrajzolva, mint a Billie Holidayt prostituáltként futtató Rufus nevezetű figura, kettejük azonosságára való utalást azonban nemigen találni, ha csak azt nem számítjuk annak, hogy előbbi ismeri, dúdolja az énekesnő dalait.

A dalokat kizárólag ilyesfajta, tehát szituációteremtő módon használja a képregény, így tovább erősítve az életrajzi vonalat a zene-élmény tényleges közvetítése helyett. A legszemléletesebb példa erre Billie Holiday és Lester Young színre vitt közös koncertje. Az ő együttműködésüket a zenetörténet kétségkívül nagy hatásúként tartja számon, hiszen ezáltal Holiday nemcsak az első nő, de az első dzsesszénekes lett, akinek a zenéjében különösen nagy hangsúlyt kapott a „cool” tenorsaxofon, ami a későbbiekben észrevehetően befolyásolta a műfaj hangzásvilágát. A képregényben viszont mindez nem jelenik meg, hiszen Lester a címszereplő egyetlen barátjaként artikulálódik, akit szintén tönkretesz a diszkriminatív társadalmi működés a bőrszíne és az állítólagos homoszexualitása miatt. Holiday és Lester utolsó közös fellépése után a férfi meghal, ezt követően pedig a képregényben Holiday kinézete is megváltozik, az arca például felpuffad. Ezután már csak egyetlen dalt énekel halott barátjának, majd a kórházi ágyában látjuk. Így – a nyomozási történetbe beágyazva – Lester halála szintén megnevezhető az énekesnő halálának egyik okaként.

Összességében elmondható, hogy a *Billie Holiday* a művész azon életeseményeit mutatja be, amelyek felélesztik a befogadás beleélő jelleget, és túlzóan rájátszanak az olvasó empátia- és toleranciaképességére.

Bár izgalmas kísérletnek ígérkezik a kettős narrátori diszpozíció, hiszen komolyan problematizálja egy élet elmondhatóságát, a képregény mégis mintha abban lenne inkább érdekelt, hogy a Holiday-zenék életrajz felőli megértését segítse a korrajz és az énekesnő szenvedéstörténetének ismertetése által. Azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy a klasszikussá vált művek klasszikus mivolta a relevancia időtlen megtartásában rejlik, ilyenformán Billie Holiday zenéi nemigen szorulnak magyarázatra, ráadásul a napjaink Amerikájában zajló közéleti események még mindig relevánssá, aktuálissá teszik például a *Strange Fruit* című dalt, még ha ez utóbbi figyelembevétele nem is kérhető számon egy eredetileg 1991-ben megjelent képregény esetében. Így a mű egyértelműen legszuggesztívabb pontja a képregény végén található úgynevezett *Jazz Sessions*, amely szövegdoboz nélküli grafikák a „halhatatlanok” zenéinek közvetítésére tett atmoszférikus kísérletekként olvastatják magukat. José Muñoz és Carlos Sampayo alkotása mindenképpen kedvcsinálóként hat a zenék meghallgatásához, azonban egyáltalán nem biztos, hogy többet tudunk meg ebből a képregényből az elnyomásról, a rasszizmusról, a barátságról, a szerelemről, az ember(i)ségről, mint Billie Holiday dalainak meghallgatását követően.

REPERTÓRIUM

2020. szeptember–október

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2020. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetiben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Agria, 2020. 3.	Kortárs, 2020. 9., 10.
Alföld, 2020. 9., 10.	Korunk (Kolozsvár), 2020. 9., 10.
Élet és Irodalom, 2020. szeptember 4.,
szeptember 11., szeptember 18.,
szeptember 25., október 2., október 9.,
október 16., október 22., október 30.	Látó (Marosvásárhely), 2020. 8–9.
Életünk, 2020. 8., 9.	Liget, 2020. 9., 10.
Eső, 2020. 2.	Magyar Műhely, 2020. 3.
Forrás, 2020. 9., 10.	Magyar Napló, 2020. 9., 10.
Helikon (Kolozsvár), 2020. szeptem-
ber 10., szeptember 25., október 10.	Mozgó Világ, 2020. 9., 10.
Híd (Újvidék), 2020. 5.	Műhely, 2020. 2.
Hitel, 2020. 9., 10.	Pannon Tükör, 2020. 4.
Irodalmi Jelen, 2020. 9., 10.	Partium, 2020. 2., 3.
Irodalmi Szemle (Pozsony), 2020.
7–8., 9.	Székelyföld (Csíkszereda), 2020. 9.
Jelenkor, 2020. 9., 10.	Szépirodalmi Figyelő, 2020. 2., 3.,
4., 5.
	Tiszatáj, 2020. 9.
	Új Forrás, 2020. 8., 9
	Várad (Nagyvárad), 2020. 9.
	Vigilia, 2020. 9., 10.

Vers

1. ACZÉL Géza: *(színo)líra. torzszószótár.* aszkéta. aszott. asszimilál. = Jelenkor, 10/1024–1025. p.
2. ÁFRA János: *Mi*. = Új Forrás, 8/38. p.
3. AKNAY Tibor: *Béke*. = Agria, 3/69. p.
4. AKNAY Tibor: *Bodzabokor a kert alatt*. = Agria, 3/69. p.
5. AKNAY Tibor: *Dalszöveg*. = Agria, 3/69. p.
6. AKNAY Tibor: *Fénykép*. = Agria, 3/68. p.
7. AKNAY Tibor: *Ha előled futok*. = Agria, 3/68. p.
8. AKNAY Tibor: *Időkoldus*. = Agria, 3/68. p.
9. AKNAY Tibor: *Mint édes szőlőlé*. = Agria, 3/69. p.
10. AKNAY Tibor: *Mintba*. = Agria, 3/68. p.
11. AKNAY Tibor: *Öregek*. = Agria, 3/67. p.
12. AKNAY Tibor: *Volt egy ember*. = Agria, 3/67. p.
13. ALBERT Lőrinc Márton: *Királyság*. = Agria, 3/124. p.
14. ALBERT Lőrinc Márton: *A kiskutya verset tanul*. = Agria, 3/124. p.
15. ALBERT Lőrinc Márton: *Létspirál*. = Agria, 3/125. p.
16. ALBERT Lőrinc Márton: *Pándémon*. = Agria, 3/124. p.
17. ALBERT Lőrinc Márton: *Tűzparancs*. = Agria, 3/125. p.
18. ALBERT Lőrinc Márton: *A Vörös Sárkány és a Koronás Hal*. = Agria, 3/124. p.
19. ANDRÁS Tamara: *körbeér*. = Új Forrás, 9/37–38. p.
20. ANGA Mária: *Manapság...* = Agria, 3/13. p.
21. ANGA Mária: *Vége lehetne már*. = Agria, 3/13. p.
22. ANGYAL Gyula: *Egy angyal szalad a Rák-térítőn*. = Irodalmi Jelen, 9/22–23. p.
23. ANTAL Attila: *Kavafisz augusztusvég*. = Agria, 3/32. p.
24. ANTAL Attila: *Remetévé lett goliard monológja*. = Agria, 3/32. p.
25. ARTZT Tímea: *A nimfa párbeszédet kezd*. Visszhang helyett. Apa (rész-egész metonímia). Hitvallomás. Fügét mutatni. Kései sirató. Ritkás. Az égi és földi szerelemről. = Kortárs, 10/16–17. p.
26. BAGDAL Zoltán: *2. merkúr*. = Tiszatáj, 9/19–20. p.
27. BAGDAL Zoltán: *vallomás egy járókelőhöz*. = Tiszatáj, 9/20. p.
28. BÁGER Gusztáv: *Eucharisztia-örökség*. = Hitel, 9/12–13. p.
29. BAGI István: *Folyton sír a szent fa*. = Agria, 3/231. p.
30. BAGI István: *Pajkos étvágy*. = Agria, 3/231. p.
31. BAGI István: *Tavas az ablakban*. = Agria, 3/231. p.
32. BÁGYONI SZABÓ István: *ArcoK egy Bajza u-i tükörből*. = Partium, 3/80. p.
33. BÁGYONI SZABÓ István: *Pannoniai János elveszett verslevele istenéhez*. = Partium, 3/78. p.
34. BÁGYONI SZABÓ István: *Űgy őrizlek*. = Partium, 3/79. p.
35. BAKA István: *Döbling*. = Eső, 2/93–98. p.
36. BALAJTHY Ferenc: *Angyalkertben*. = Agria, 3/167. p.
37. BALAJTHY Ferenc: *Elfajzott mű(remek)*. (Letöltés facebookról). = Agria, 3/167. p.
38. BALAJTHY Ferenc: *Fél-(tér)-fél*. (Nótafa rügyek). = Agria, 3/167. p.
39. BALAJTHY Ferenc: *(VV) – Veled valabol...* = Agria, 3/168. p.
40. BÁNKÓVI Dorottya: *Átjáró*. = Kortárs, 9/30. p.
41. BÁRDOS BÓDI László: *Harminchárom haiku*. = Agria, 3/159–161. p.
42. BARICZ Lajos: *Mint fénix madár*. = Agria, 3/186. p.
43. BARICZ Lajos: *Olyan helyről álmodom*. = Agria, 3/187. p.
44. BARICZ Lajos: *A reményesség dala*. = Agria, 3/187. p.
45. BARICZ Lajos: *Sejtjeinkben él*. = Agria, 3/186. p.
46. BARICS Sándor: *Csalafurdi versek, 2013*. = Magyar Műhely, 3/17–21. p.
47. BARICS Sándor: *Platón volt és lesz*. = Magyar Műhely, 3/1. p.
48. BARNA T. Attila: *Fenevad*. = Partium, 3/33. p.
49. BARTHA György: *Az árvaság első három napja*. = Székelyföld, 9/16–19. p.
50. BARTHA György: *Szülőföld*. = Székelyföld, 9/19–20. p.
51. BÁTHORI Csaba: *Elégia*. = Magyar Napló, 9/10. p.
52. BÁTHORI Csaba: *Eseménytelenség*. = Alföld, 10/35–36. p.
53. BÁTHORI Csaba: *Hosszútávfutás*. = Vigilia, 9/668. p.
54. BÁTHORI Csaba: *Kozmikus búr*. = Forrás, 9/15. p.
55. BÁTHORI Csaba: *Mínusz egy ragyogás*. = Forrás, 9/14. p.

56. BÁTHORI Csaba: *Mosolyt cipeltem.* = Forrás, 9/13. p.
57. BÁTHORI Csaba: *A nagy legenda.* = Forrás, 9/13–14. p.
58. BÁTHORI Csaba: *Piaci kettős.* = Alföld, 10/32–35. p.
59. BÁTHORI Csaba: *Vak szívemben.* = Forrás, 9/14–15. p.
60. BECK Zoltán: *mesélés.* = Pannon Tükör, 4/41–42. p.
61. BENEDEK Miklós: *Magasba emelkedtek.* = Műhely, 2/20. p.
62. BENEDEK Miklós: *Utat törtek.* = Műhely, 2/20. p.
63. BENKE László: *Holdtölte a kertemben.* = Hítel, 9/49. p.
64. BENKE László: *Sötétből a fénybe.* = Hítel, 9/50. p.
65. BENKŐ Attila: *Gellért tér, 1956.* = Élet és Irodalom, október 2. 14. p.
66. BENKŐ Attila: *Kék golyó.* = Élet és Irodalom, október 2. 14. p.
67. BENKŐ Attila: *Nincs levél.* = Élet és Irodalom, október 2. 14. p.
68. BENKŐ Attila: *Sétálni kell.* = Élet és Irodalom, október 2. 14. p.
69. BERETI Gábor: *59 nyarán.* = Agria, 3/220. p.
70. BERETI Gábor: *Búcsú a réttől.* = Agria, 3/220. p.
71. BERETI Gábor: *Csakhogy meghallja.* = Hítel, 9/74. p.
72. BERETI Gábor: *Irreverzibilis.* = Agria, 3/221. p.
73. BERETI Gábor: *mindvégig tudta.* = Hítel, 9/73. p.
74. BÉRI Géza: *Dunai ének.* = Székelyföld, 9/69–70. p.
75. BÉRI Géza: *Életfogytiglan.* = Székelyföld, 9/69. p.
76. BÉRI Géza: *Hiába.* = Székelyföld, 9/71–72. p.
77. BÉRI Géza: *Magam ura.* = Székelyföld, 9/72. p.
78. BÉRI Géza: *Vacsoravendég.* = Székelyföld, 9/70–71. p.
79. BERTÓK László: *A pillanat fölött.* (Firkák a szalmazádra). Ki kéne mondani. Előbb még. Ott vagy? Ami számít. Hol a vége? Éppen olyan. Bizakodó. Minden érzék. Ítélet. = Jelenkor, 10/1017–1018. p.
80. BÍRÓ József: *XXI. század.* = Agria, 3/245. p.
81. BÍRÓ József: *Ad astra per aspera.* = Műhely, 2/29. p.
82. BÍRÓ József: *Alfred Hitchcock ... - , bogy.* = Irodalmi Szemle, 9/86. p.
83. BÍRÓ József: *Horea út 48.* = Partium, 3/5. p.
84. BÍRÓ József: *Man Ray ... - , bogy.* = Irodalmi Szemle, 9/87. p.
85. BÍRÓ József: *Maria Callas ... - , bogy.* = Irodalmi Szemle, 9/86. p.
86. BÍRÓ József: *Pillanatkép.* = Partium, 2/5. p.
87. BÍRÓ József: *Pozsony után.* = Műhely, 2/29. p.
88. BÍRÓ József: *Szól a jazz.* = Műhely, 2/28. p.
89. BÍRÓ József: *Thomas Stearns Eliot ... - , bogy.* = Irodalmi Szemle, 9/87. p.
90. BÍRÓ József: *Útban oda.* = Agria, 3/245. p.
91. BÍRÓ József: *Végig – Barátság.* = Műhely, 2/28. p.
92. BÍRÓ József: *Woodstock Music & Art Fair (1969).* = Agria, 3/244. p.
93. BODA Edit: *Nővények Hamlet kertjéből.* Moszat. Hortenzia. = Helikon, október 10. 4. p.
94. BOGDÁN László: *Kávészó, este.* Van Gogh festménye, belülről. = Székelyföld, 9/6–11. p.
95. BORSIK Miklós: *Átokkalendárium.* I–XII. VIII. VI. = Élet és Irodalom, szeptember 11. 17. p.
96. BOTÁR Emőke: *Anyám verse.* = Székelyföld, 9/14–15. p.
97. BOTH Balázs: *Derkovits Gyula: Éberek telén (1930).* = Műhely, 2/36. p.
98. BOTH Balázs: *Gulácsi Lajos: Régi instrumentumon játszó hölgy (1910 k.).* = Műhely, 2/35. p.
99. BOTH Balázs: *Hommage á Georg Trakl.* = Műhely, 2/35. p.
100. BOTH Balázs: *Jeszzenyini futamok.* = Magyar Napló, 9/17. p.
101. BOTH Balázs: *Mednyánszki László: Téli erdő.* = Műhely, 2/36. p.
102. BOTH Balázs: *Tizenhatos sor a Dalos-hegyen.* = Magyar Napló, 9/17. p.
103. BOTOS Ferenc: *FÁK.* (haikuk). = Műhely, 2/26. p.
104. BOZÓ Zsuzsanna: *11 haiku.* = Agria, 3/206. p.
105. BOZSIK Péter: *Irkalap.* = Élet és Irodalom, október 16. 17. p.
106. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Csillag-tekinteted.* = Irodalmi Jelen, 9/3. p.
107. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *El nem küldött level, Bogdán Lászlónak.* = Irodalmi Jelen, 10/3–4. p.
108. BUDA Ferenc: *Gyertyám füstöl.* = Forrás, 10/20. p.
109. BUDA Ferenc: *Jöbet a kés.* = Forrás, 10/21. p.

110. BUDA Ferenc: *Kómorzsalék*. (Verstöredékek). = Forrás, 9/3. p.
111. BÚZÁS Huba: *Aureóla anyám fölött*. = Agria, 3/129. p.
112. BÚZÁS Huba: *Barát volt*. = Agria, 3/129. p.
113. BÚZÁS Huba: *A keszthelyi mauzóleumnál*. = Agria, 3/128. p.
114. CIROK SZABÓ István: *Amíg keresem*. = Tiszatáj, 9/5–6. p.
115. CZEGŐ Zoltán: *Kalapos*. = Székelyföld, 9/52–53. p.
116. CZILLI Aranka Ágota: *Átalakulás*. = Irodalmi Jelen, 10/30. p.
117. CZILLI Aranka Ágota: *Zsoltár*. = Irodalmi Jelen, 10/29. p.
118. CZIGÁNY György: *Kegyelem*. = Magyar Napló, 9/4. p.
119. CZIGÁNY György: *Parton, kéreppárral*. = Magyar Napló, 9/4. p.
120. CSÁK Gyöngyi: *Infúzió közben*. = Partium, 2/33. p.
121. CSÁK Gyöngyi: *Kórházban*. = Partium, 2/33. p.
122. CSÁK Gyöngyi: *Szerelméhez*. = Partium, 2/34. p.
123. CSÁK Gyöngyi: *Szertartás*. = Partium, 2/34. p.
124. CSÁK Gyöngyi: *Az utolsó napon*. = Partium, 2/34. p.
125. CSÁKY Anna: *A csönd*. = Agria, 3/34. p.
126. CSÁKY Anna: *Október*. = Agria, 3/33. p.
127. CSÁKY Anna: *Őszi paletta*. Sajkod. = Agria, 3/33. p.
128. CSÁKY Anna: *Toronnyá csavarva*. = Agria, 3/33. p.
129. CSÁKY György: *Az alkony virágai*. = Agria, 3/235. p.
130. CSÁKY György: *Kertben*. = Agria, 3/235. p.
131. CSÁKY György: *Nosztalgia*. = Agria, 3/235. p.
132. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *Emléknyomon járok*. = Agria, 3/213. p.
133. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *Halványuló színek*. = Agria, 3/214. p.
134. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *Kegyelem*. = Agria, 3/214. p.
135. CSELÉNYI Béla: *Bari Károly versei alá*. = Új Forrás, 8/26. p.
136. CSONGOR Andrea: *Bánatunk dédanyámmal*. = Liget, 9/73–74. p.
137. CSONTOS Márta: *Agymosás*. = Agria, 3/19. p.
138. CSONTOS Márta: *Arcrongálás*. = Partium, 3/37. p.
139. CSONTOS Márta: *Égi játéktér*. = Agria, 3/20. p.
140. CSONTOS Márta: *Furcsa nyár*. = Agria, 3/19. p.
141. CSONTOS Márta: *Egy ismeretlen festőnek*. = Várad, 9/21. p.
142. CSONTOS Márta: *A kávé világnapja*. = Vigilia, 10/765. p.
143. CSONTOS Márta: *Lucian Blaga árnyékban marad*. = Partium, 3/37. p.
144. CSONTOS Márta: *Egy magányos kerek kút monológja*. = Várad, 9/20. p.
145. CSONTOS Márta: *A stratégia ünnepéye*. = Agria, 3/20. p.
146. CSONTOS Márta: *Szabó Lőrinc tanácstalan*. = Partium, 3/38. p.
147. CSORBA Csaba: *Ami belül van*. = Vigilia, 9/680. p.
148. CSORBA Csaba: *Közeltések*. Nem. Úgy. Lát. = Vigilia, 9/681. p.
149. CSORBA Csaba: *Terra incognita*. = Vigilia, 9/680–681. p.
150. CSORBA Piroska: *Ez a pad asztalom és ágyam*. = Partium, 2/17. p.
151. CSORBA Piroska: *Takarodó*. = Partium, 2/18. p.
152. CSORBA Piroska: *Az utazás kezdete*. = Partium, 2/17. p.
153. DARVASI László: *Vidám vers az égről, Kántor Péternek*. = Élet és Irodalom, október 22. 17. p.
154. DEBRECZENY György: *csillaghavazás*. = Műhely, 2/32. p.
155. DEBRECZENY György: *itt volt az tróasztalod*. = Műhely, 2/30. p.
156. DEBRECZENY György: *kabát kalap nélkül*. = Várad, 9/11–13. p.
157. DEBRECZENY György: *kigombolt kabátnak olvastam először*. = Partium, 3/17–23. p.
158. DEBRECZENY György: *a virágcsokor megbicsaklik*. = Műhely, 2/31. p.
159. DEMÉNY Péter: *Préselt lemezek*. = Alföld, 9/32. p.
160. DEMETER József: *Homokszemesen*. = Agria, 3/170–171. p.
161. DEMETER József: *Minő*. = Agria, 3/169. p.
162. DEMETER József: *Űr-zár*. = Agria, 3/172. p.
163. DEMETER József: *Üzenet*. = Agria, 3/172. p.
164. DEMETER József: *Vágy*. = Agria, 3/169. p.
165. DERES Kornélia: *Fél-balak királya*. = Jelenkor, 9/920–921. p.
166. DERES Kornélia: *Gyévocsák*. = Alföld, 10/14–15. p.

167. DERES Kornélia: *Kényszerfények*. = Jelenkor, 9/921. p.
168. DERES Kornélia: *Kényszer Kanzlerin*. = Alföld, 10/14. p.
169. DERES Kornélia: *Negyvenes nők az életben*. = Jelenkor, 9/920. p.
170. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *fák Daphnének*. = Jelenkor, 10/1071–1072. p.
171. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *létező mennyország*. = Helikon, szeptember 10. 14. p.
172. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *mese, 2020*. = Helikon, szeptember 10. 14. p.
173. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *rádiókütyörések*. = Helikon, szeptember 10. 14. p.
174. DOMJÁN Gábor: *Családi levelezés*. = Jelenkor, 10/1068–1069. p.
175. DOMJÁN Gábor: *Kitchner, Pilgrims*. = Jelenkor, 10/1069. p.
176. DÖBRENTÉI Kornél: *Levél*. = Életünk, 9/70–71. p.
177. DÖME Barbara: *Bolond futam*. szerelmes sms-ek egy felfedezetlen férfíhoz. tágítsuk ki a szürke teret. reggelig szeretsz. meghalunk egy táguló világban. = Irodalmi Jelen, 9/44–45. p.
178. EGYEDI Péter: *...mindenáron*. = Pannon Tükör, 4/43. p.
179. ERDŐDI Gábor: *Keringés*. = Agria, 3/242. p.
180. ERDŐDI Gábor: *Madarak farsangja*. = Agria, 3/242. p.
181. ERDŐDI Gábor: *Rezignáció*. = Agria, 3/242. p.
182. ERDŐDI Gábor: *Rozália*. = Agria, 3/243. p.
183. ERDŐDI Gábor: *Zöld és láthatatlan*. = Agria, 3/242. p.
184. ESZENYI Fanni: *Szalagcímek*. = Új Forrás, 8/91. p.
185. FARKAS Árpád: *Egy állomáson*. = Kortárs, 10/4. p.
186. FARKAS Árpád: *Babitsolás*. = Jelenkor, 9/925–926. p.
187. FARKAS Árpád: *Damjanich köpenye*. = Forrás, 10/14–15. p.
188. FARKAS Árpád: *Egy hársfalevélen*. = Jelenkor, 9/925. p.
189. FARKAS Árpád: *Hideg*. = Kortárs, 10/4. p.
190. FARKAS Árpád: *História*. = Tiszatáj, 9/4. p.
191. FARKAS Árpád: *Májusok*. = Forrás, 10/16. p.
192. FARKAS Árpád: *Nomád*. = Forrás, 10/15–16. p.
193. FARKAS Árpád: *Nyitott égbolt*. = Kortárs, 10/3. p.
194. FARKAS Árpád: *Szól a kokas...* = Forrás, 10/13. p.
195. FARKAS Árpád: *Törvény*. = Kortárs, 10/5. p.
196. FARKAS Árpád: *Ürügyek fogytán*. = Kortárs, 10/3–4. p.
197. FARKAS Árpád: *Vadászat*. = Forrás, 10/15. p.
198. FARKAS Árpád: *Vándor*. = Tiszatáj, 9/3. p.
199. FARKAS Árpád: *Várad felé*. = Forrás, 10/14. p.
200. FARKAS Árpád: *A vénék*. = Forrás, 10/17. p.
201. FARKAS Árpád: *Virágzápor*. = Forrás, 10/17. p.
202. FARKAS Árpád: *Weöres Sándornak*. = Jelenkor, 9/926. p.
203. FARKAS Gábor: *Ékelődik*. = Partium, 2/27. p.
204. FARKAS Gábor: *Az eltévedt utas*. = Partium, 2/28. p.
205. FARKAS Gábor: *Nagyapa*. = Partium, 2/27. p.
206. FÁTYOL Zoltán: *Elátkozott hely*. = Vigilia, 10/757–758. p.
207. FÁTYOL Zoltán: *tizedik monológ*. Hommage á Hamvas Béla. = Vigilia, 10/756–757. p.
208. FÁTYOL Zoltán: *Végtelenített jelenet*. Vámpércs közepén. = Vigilia, 10/756. p.
209. FAZEKAS József: *Dilemma*. = Agria, 3/22. p.
210. FAZEKAS József: *Eső után*. = Agria, 3/22. p.
211. FAZEKAS József: *Lassan elmúlnak*. (állatainkért). = Agria, 3/21. p.
212. FAZEKAS József: *A versek a díjak*. = Agria, 3/21. p.
213. FECSKE Csaba: *Évszakok*. = Partium, 2/13. p.
214. FECSKE Csaba: *Félgombolt kabát*. = Partium, 3/9–10. p.
215. FECSKE Csaba: *Egy gyermek szeme*. = Agria, 3/17. p.
216. FECSKE Csaba: *Közös gyász*. = Liget, 9/128–129. p.
217. FECSKE Csaba: *Legenda a katonáról*. = Partium, 2/14. p.
218. FECSKE Csaba: *Legfőképp neki*. = Liget, 10/43–44. p.
219. FECSKE Csaba: *Míg bele nem halnak*. = Agria, 3/17. p.
220. FECSKE Csaba: *Neve a hiánynak*. = Magyar Napló, 10/29. p.
221. FECSKE Csaba: *Perspektíva*. = Agria, 3/18. p.

222. FECSKE Csaba: *Tele sötéttel.* = Agria, 3/17. p.
223. FECSKE Csaba: *Végkép.* = Partium, 2/13. p.
224. FEHÉR Imola: *Felszínes.* = Élet és Irodalom, október 2. 17. p.
225. FEHÉR Imola: *Harmadnapon.* = Élet és Irodalom, október 2. 17. p.
226. FEHÉR Imola: *Havi ügyek.* = Élet és Irodalom, október 2. 17. p.
227. FEHÉR Imola: *Méreg.* = Élet és Irodalom, október 2. 17. p.
228. FEHÉR Imola: *Orrvérzésig.* = Élet és Irodalom, október 2. 17. p.
229. FEHÉR Imola: *Vérkép.* = Élet és Irodalom, október 2. 17. p.
230. FEHÉR Imola: *Vérvétel.* = Élet és Irodalom, október 2. 17. p.
231. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Pessoa-triptichon.* = Agria, 3/40. p.
232. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Pessoa-triptichon.* = Partium, 2/41. p.
233. FELLINGER Károly: *Akcentus.* = Műhely, 2/27. p.
234. FELLINGER Károly: *Bódvavendégi.* = Agria, 3/60. p.
235. FELLINGER Károly: *Csuklás.* = Helikon, október 10. 15. p.
236. FELLINGER Károly: *Diszletek biján.* = Műhely, 2/27. p.
237. FELLINGER Károly: *Gólyafalu lett Buzita.* = Agria, 3/57. p.
238. FELLINGER Károly: *Gyónás.* = Irodalmi Szemle, 7–8/99. p.
239. FELLINGER Károly: *Hagyaték.* = Helikon, október 10. 15. p.
240. FELLINGER Károly: *Jánok.* = Agria, 3/59. p.
241. FELLINGER Károly: *Jó idő van odakinn.* = Helikon, október 10. 15. p.
242. FELLINGER Károly: *Kardvirágok.* = Agria, 3/61. p.
243. FELLINGER Károly: *Kassa.* = Agria, 3/61. p.
244. FELLINGER Károly: *Kenyhec.* = Agria, 3/58. p.
245. FELLINGER Károly: *Kiszabott elégtétel.* = Helikon, október 10. 15. p.
246. FELLINGER Károly: *A könyvek.* = Helikon, október 10. 15. p.
247. FELLINGER Károly: *Lapszél.* = Helikon, október 10. 15. p.
248. FELLINGER Károly: *Magyarbödön.* = Agria, 3/57. p.
249. FELLINGER Károly: *Méhészudvarnoki népek.* = Agria, 3/60. p.
250. FELLINGER Károly: *Nagyidán.* = Agria, 3/57. p.
251. FELLINGER Károly: *Népvisélet.* = Helikon, október 10. 15. p.
252. FELLINGER Károly: *Nőtincs.* = Agria, 3/61. p.
253. FELLINGER Károly: *Olyan.* = Helikon, október 10. 15. p.
254. FELLINGER Károly: *Ős Abatjiszinnán.* = Agria, 3/57. p.
255. FELLINGER Károly: *Perény, Him, Felsőlánc.* = Agria, 3/58. p.
256. FELLINGER Károly: *Reste, Alsólánc.* = Agria, 3/59. p.
257. FELLINGER Károly: *Soba többé.* = Irodalmi Szemle, 7–8/99. p.
258. FELLINGER Károly: *Somodi.* = Agria, 3/59. p.
259. FELLINGER Károly: *Stósz.* = Agria, 3/61. p.
260. FELLINGER Károly: *Szádelő.* = Agria, 3/58. p.
261. FELLINGER Károly: *Szepsi.* = Agria, 3/57. p.
262. FELLINGER Károly: *Torna.* = Agria, 3/58. p.
263. FELLINGER Károly: *Tornaborvátii.* = Agria, 3/60. p.
264. FELLINGER Károly: *Tornaújfaluban.* = Agria, 3/60. p.
265. FELLINGER Károly: *Zsarnó, Péder.* = Agria, 3/57. p.
266. FENYVESI Félix Lajos: *Június negyedikén.* = Életünk, 9/54–55. p.
267. FENYVESI Félix Lajos: *Végszó.* = Életünk, 9/55. p.
268. FENYVESI Ottó: *Automatikusan Domonkos Istvánról aki nyolcvanéves.* = Életünk, 8/47–48. p.
269. FENYVESI Ottó: *Posztmodern folklór.* Kucac. Mufurc, a napszámos. Povazsánszki Elemér, a dinnyés. Erzsike, a tanítónéni. Lucifer. Miska bácsi szaxofonja. = Hitel, 10/20–23. p.
270. FENYVESI Ottó: *Tequilla naplemente.* = Műhely, 2/33–34. p.
271. FERENCZ Győző: *Nem mennek el.* = Vigilia, 9/667–668. p.
272. FERENTZ Anna Kata: *Hárman otthon.* = Székelyföld, 9/45. p.
273. FERENTZ Anna Kata: *Kalitka.* = Székelyföld, 9/44. p.
274. FERENTZ Anna Kata: *Mindíg.* = Székelyföld, 9/45. p.
275. FERENTZ Anna Kata: *Slussz.* = Székelyföld, 9/46. p.
276. FILIP Tamás: *Döblingi éjszakák.* = Eső, 2/103–105. p.
277. FINTA Éva: *Baglyok.* = Agria, 3/16. p.
278. FINTA Éva: *Belső kert.* = Magyar Napló, 9/33. p.

279. FINTA Éva: *Feketerigó*. = Agria, 3/15. p.
280. FINTA Éva: *A galamb*. = Partium, 3/7. p.
281. FINTA Éva: *Határaitam szenvedem*. = Partium, 3/6. p.
282. FINTA Éva: *Időtlen*. = Magyar Napló, 9/33. p.
283. FINTA Éva: *Minden van*. = Agria, 3/15. p.
284. FINTA Éva: *Pár-baj*. = Agria, 3/14. p.
285. FINTA Éva: *Sólyom*. = Agria, 3/15. p.
286. FINTA Éva: *Tengerpart*. = Agria, 3/14. p.
287. FINTA Éva: *Tizenhárom*. = Partium, 3/8. p.
288. FÜZESI Magda: *Zárszámadás*. = Magyar Napló, 10/32–33. p.
289. GÁL Ferenc: *Ház körüli munkák*. 58., 65. = Új Forrás, 8/34–35. p.
290. GÁL Ferenc: *Ház körüli munkák*. 62., 67. = Alföld, 10/3–4. p.
291. GALA Edit: *Ideje van*. = Híd, 5/54–55. p.
292. GALA Edit: *Predestináció*. = Híd, 5/53–54. p.
293. GARACZI László: *Weszteg*. = Jelenkor, 9/890–892. p.
294. GÉCZI János: *A fegyverkovács befejezetlen balladája*. = Élet és Irodalom, szeptember 18. 17. p.
295. GÉCZI János: *A kettős metafora*. = Alföld, 10/7. p.
296. GÉCZI János: *Metamorphoseos*. = Élet és Irodalom, szeptember 18. 17. p.
297. GÉCZI János: *Az öregekről*. = Alföld, 10/6–7. p.
298. G[ÉHER]. István László: *Angyalgyökér*. = Jelenkor, 10/1028. p.
299. G[ÉHER]. István László: *A gyónás köve*. = Vigilia, 10/758–759. p.
300. G[ÉHER]. István László: *Erre még Zrínyi is csettintene*. = Új Forrás, 8/36. p.
301. G[ÉHER]. István László: *Kétféle alvás*. = Irodalmi Jelen, 10/10. p.
302. G[ÉHER]. István László: *A leander*. = Irodalmi Jelen, 10/9. p.
303. G[ÉHER]. István László: *Más város kell*. = Vigilia, 10/759. p.
304. G[ÉHER]. István László: *Nő a parkban*. = Jelenkor, 10/1028. p.
305. G[ÉHER]. István László: *A rózsa*. = Mozgó Világ, 10/38. p.
306. G[ÉHER]. István László: *A szítakötő*. = Mozgó Világ, 10/38. p.
307. G[ÉHER]. István László: *Az üvegszemű babák*. = Irodalmi Jelen, 10/8. p.
308. G[ÉHER]. István László: *Az üvegszemű babák*. = Új Forrás, 8/37. p.
309. GOTHÁR Tamás: *A bányaváros kutyái*. = Helikon, szeptember 10. 13. p.
310. GOTHÁR Tamás: *a főszakács*. = Helikon, szeptember 10. 13. p.
311. GOTHÁR Tamás: *tompulás*. = Helikon, szeptember 10. 13. p.
312. GÖKHAN, Ayhan: *Téresziaszkabin*. = Látó, 8–9/102–128. p.
313. GÖMÖRI György: *1599: estebéd a Hargitán*. = Forrás, 9/22. p.
314. GÖMÖRI György: *Búcsülevél*. = Forrás, 9/23. p.
315. GÖMÖRI György: *K. R. német orvos Szenci Molnárt köszöntő versének olvasásakor*. = Vigilia, 9/693. p.
316. GÖMÖRI György: *Korona vagy kard*. (Árpád-házi jelenet). = Vigilia, 9/693. p.
317. GÖMÖRI György: *Marie és Mari*. (javított változat). = Forrás, 9/23. p.
318. GÖMÖRI György: *A százbuszonót éves olló*. = Forrás, 9/22. p.
319. GYIMESI László: *Idegenvezetés*. = Pannon Tükör, 4/16. p.
320. HADNAGY József: *Trianoni csomó*. = Agria, 3/185. p.
321. HALMOSI Sándor: *Csontváry*. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 17. p.
322. HALMOSI Sándor: *Hogy ne örülj meg*. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 17. p.
323. HALMOSI Sándor: *Kísértés*. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 17. p.
324. HALMOSI Sándor: *Semmiért egészen*. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 17. p.
325. HANDI Péter: *Sorok zsebből*. (Cella-napok). = Liget, 9/75–77. p.
326. HARTAY Csaba: *A boldogság ércei*. = Élet és Irodalom, szeptember 25. 17. p.
327. HARTAY Csaba: *Fekete terem*. = Élet és Irodalom, szeptember 25. 17. p.
328. HARTAY Csaba: *Hazakisérni öt*. = Élet és Irodalom, szeptember 25. 17. p.
329. HORVÁTH Benji: *Erdélyi gifek 1. Vaszilij Bogdanov az üveg mögül*. = Helikon, szeptember 10. 1. p.
330. HORVÁTH Benji: *Kiegészül*. = Helikon, október 10. 23. p.
331. HORVÁTH Éve: *földet érés*. = Forrás, 9/24. p.
332. HORVÁTH Éve: *A lélek delutánja*. = Forrás, 9/25. p.
333. HORVÁTH Éve: *ősi kaszinó*. = Forrás, 9/25. p.
334. HORVÁTH Florencia: *szentély*. = Pannon Tükör, 4/27. p.
335. HORVÁTH Veronika: *Boldogok a balak?* = Műhely, 2/15. p.
336. HORVÁTH Veronika: *Fölfogni a végtelent*. = Műhely, 2/15. p.

337. HORVÁTH Veronika: *Omlásveszély*. = Műhely, 2/16. p.
338. Izsó Zita: *Carberus*. = Eső, 2/108–109. p.
339. JAHODA Sándor: *fizetség*. = Partium, 2/35. p.
340. JAHODA Sándor: *a napos oldal*. = Partium, 2/35. p.
341. JÁMBOR Ildikó: *Kegyelem*. = Agria, 3/209. p.
342. JÁMBOR Ildikó: *Vásárba vágyom mostanában*. = Agria, 3/208–209. p.
343. JÁSZ Attila: *Ez csak filmzene, ugye?* Eleni Karainrou. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 17. p.
344. JÁSZ Attila: *Remélem, van ott valaki*. Anthony and the Jhonsons. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 17. p.
345. JÁSZ Attila: *Talán*. Fausztina nővér kiegészítő naplóját. = Vigília, 9/679–680. p.
346. JÁSZ Attila: *Tisztán torz*. Trio Mediaeval with Arve Henriksen. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 17. p.
347. JÁSZ Attila: *Valami történet*. = Új Forrás, 8/27. p.
348. JENEI Gyula: *Járványnapló*. (Jegyzetversek). Negyvenegyedik nap (04.20.) Negyvenharmadik nap (04.22.) = Tiszatáj, 9/17–18. p.
349. JENEI Gyula: *Járványnapló*. jegyzetversek. Negyvennyolcadik nap (04.27.) Ötvenegyedik nap (04.30.) Ötvenötödik nap (05.04.) = Forrás, 10/26–27. p.
350. JENEI Gyula: *Járványnapló*. jegyzetversek. Tizenhetedik nap (03.27.) Tizennyolcadik nap (03.28.) Huszonharmadik nap (04.02.) = Élet és Irodalom, szeptember 18. 17. p.
351. JENEI Gyula: *Szél, por, mag, eső*. = Vigília, 10/749. p.
352. JÓNA Dávid: *Gyáván emlékezni*. = Partium, 2/40. p.
353. KAISER László: *Életet okolva*. = Partium, 2/19. p.
354. KAISER László: *Esti sörömet nem hagyom*. = Partium, 2/20. p.
355. KAISER László: *Nem költözöm, nem maradok*. = Partium, 2/19. p.
356. KAISER László: *Néma ima*. = Partium, 2/21. p.
357. KAISER László: *Számadással*. = Partium, 2/21. p.
358. KALI Ágnes: *Poszeidon*. = Pannon Tükör, 4/19. p.
359. KALI Ágnes: *Szalmaözvegy*. = Pannon Tükör, 4/19–20. p.
360. KÁLITZ SAJTOS József: *Félbevágott lobo-gónk*. = Agria, 3/35. p.
361. KÁLITZ SAJTOS József: *Gondenybitő szellő*. = Agria, 3/35. p.
362. KÁLITZ SAJTOS József: *Őszeleji dal*. = Agria, 3/35. p.
363. KÁLLAY KOTÁSZ Zoltán: *A Buddha-fürdés idén elmarad*. = Liget, 9/78–79. p.
364. KARÁCSONYI Zsolt: *Őszi levél*. = Székelyföld, 9/5. p.
365. KARÁCSONYI Zsolt: *Pajzánul konkrét vers. Levél a Radonnak*. = Székelyföld, 9/5. p.
366. KARÁCSONYI Zsolt: *Száz sor magány*. = Helikon, szeptember 10. 5. p.
367. KÁRPÁTI Dódi: *Álom/Dream*. = Pannon Tükör, 4/18. p.
368. KÁRPÁTI Dódi: *Életajándék*. = Pannon Tükör, 4/48. p.
369. KATONA Ágota: *Helyváltozók*. = Irodalmi Szemle, 7–8/8–9. p.
370. KATONA Ágota: *Hermész, egyensúly*. = Irodalmi Szemle, 7–8/6–7. p.
371. KATONA Ágota: *Térkezelés*. = Irodalmi Szemle, 7–8/10. p.
372. KÉGL Ildikó: *acélszürke félelem*. = Agria, 3/36. p.
373. KÉGL Ildikó: *megállít a jelen*. = Agria, 3/36. p.
374. KÉGL Ildikó: *meghalt anyák bundája*. = Agria, 3/37. p.
375. KÉGL Ildikó: *az önkéntes karantén tizenbetedik napján*. = Agria, 3/36. p.
376. KÉGL Ildikó: *országban*. = Agria, 3/37. p.
377. KELLERWESSEL Klaus: *szerda déli táj*. szemüveggel. szemüveg nélkül. et resurrexit. anya. = Pannon Tükör, 4/33. p.
378. KEMÉNY István: *A világ túlvégén*. = Pannon Tükör, 4/40. p.
379. KERBER Balázs: *Csak az*. = Élet és Irodalom, szeptember 11. 17. p.
380. KERBER Balázs: *Különbén*. = Élet és Irodalom, szeptember 11. 17. p.
381. KIRÁLY Csenge Katica: *Engedd el együtt*. = Agria, 3/222. p.
382. KIRÁLY Csenge Katica: *A magasban*. = Agria, 3/222. p.
383. KISS Judit Ágnes: *A vén fegyverkovácsné hazafelé tart a terápias ülésről*. = Mozgó Világ, 10/36–37. p.
384. Kis Pál István: *Madárlétezés*. = Agria, 3/39. p.
385. Kis Pál István: *Senex et tilia*. = Agria, 3/38. p.
386. KISS László: *A bokrok, a fák*. = Kortárs, 10/12. p.

387. KOC SIS Csaba: *Déliidőben*. = Partium, 2/123. p.
388. KOC SIS Csaba: *Február*. = Partium, 2/124. p.
389. KOC SIS Csaba: *Hencidától Boncidíg* = Partium, 2/123. p.
390. KOC SIS Csaba: *Télen, nyáron apámmal*. = Partium, 2/124. p.
391. KOLLÁR-KLEMENCZ László: *Ha üdülni megyek*. = Pannon Tükör, 4/46. p.
392. KONCZEK József: *Kata-nóta*. = Agria, 3/270. p.
393. KONCZEK József: *Öreg Jóska balászt játszik*. = Agria, 3/269. p.
394. KONCZEK József: *Régi muzsika*. = Agria, 3/269. p.
395. KORMÁNYOS Ákos: *Bódulás*. = Tiszatáj, 9/21. p.
396. KORMÁNYOS Ákos: *Göröcsösen*. = Tiszatáj, 9/21. p.
397. KORMÁNYOS Ákos: *Ügyfelfogadás*. = Tiszatáj, 9/21. p.
398. KÓSA Eszter: *Zárwatermő*. = Új Forrás, 8/89–90. p.
399. KOVÁCS András Ferenc: *Nyári szerencsélenség*. (Egy régi töredékből). = Jelenkor, 9/889. p.
400. KOVÁCS Daniella: *Átkozott vesszőfutás*. = Agria, 3/201. p.
401. KOVÁCS Daniella: *Ébresztő*. = Agria, 3/199. p.
402. KOVÁCS Daniella: *Az ékes szó ravatalánál*. = Agria, 3/200. p.
403. KOVÁCS Daniella: *Halkuló zsolozsma*. = Agria, 3/200. p.
404. KOVÁCS Katalin: *Éjjeli vadászat*. = Műhely, 2/37. p.
405. KOVÁCS Katalin: *Tavirózsák*. = Műhely, 2/38. p.
406. KOVÁCS ÚJSZÁSZY Péter: *Kipárolgásaink szmoghatára*. = Korunk, 10/53–54. p.
407. KOVÁCS ÚJSZÁSZY Péter: *Reggel hét az operában*. = Korunk, 10/53. p.
408. KOVÁCS ÚJSZÁSZY Péter: *Egy vándorcirkusz érkezése*. = Irodalmi Szemle, 7–8/100. p.
409. KÖKÉNY Éva: *Almodó magány* = Agria, 3/207. p.
410. KÖKÉNY Éva: *Öröm-morzák*. = Agria, 3/207. p.
411. KÖKÉNY Éva: *Tavaszi remény*. = Agria, 3/207. p.
412. KÖKÉNY Éva: *Vár a nyár*. = Agria, 3/207. p.
413. KUKORELLY Endre: *Na, így már jó*. = Tiszatáj, 9/16. p.
414. KUKORELLY Endre: *Nem arra való*. = Tiszatáj, 9/14–15. p.
415. KUSTOS Júlia: *Róza dala*. = Jelenkor, 9/922–924. p.
416. KÜRTI László: *alaptábor*. = Hítel, 10/37. p.
417. KÜRTI László: *ida napja*. = Magyar Napló, 10/14. p.
418. KÜRTI László: *lányos apák*. = Hítel, 10/36. p.
419. LACKFI János: *A légköbméterre jutó istentartalom zsolttára*. = Eső, 2/7–8. p.
420. LADYS LEX: *Fa-szent*. = Magyar Műhely, 3/2. p.
421. LAJTOS Nóra: *anyagok, elemek*. = Magyar Napló, 10/19. p.
422. LAJTOS Nóra: *Ha te is úgy akarod*. = Hítel, 10/83. p.
423. LAJTOS Nóra: *Nagyapám*. = Hítel, 10/81–82. p.
424. LAJTOS Nóra: *nomen concertum*. = Hítel, 10/82. p.
425. LÁZÁR Balázs: *Örököbbling*. = Eső, 2/108. p.
426. LÁZÁR Domonkos: *Azért kell*. = Pannon Tükör, 4/43. p.
427. LÁZÁR Domonkos: *Csak mi*. = Pannon Tükör, 4/45. p.
428. LENCSESÉ Károly: *Bördzseki*. = Várad, 9/4. p.
429. LENCSESÉ Károly: *Ebédre*. = Várad, 9/5. p.
430. LENGYELFALVI Egbert: *Körülírni egy kőcből font kereskedő utazását át egy éceánon, és megérkezését a cseppkőbarlangba: söröspalackokkal teli raktár az egyetlen bang az üledéké*. = Alföld, 10/24. p.
431. LENGYELFALVI Egbert: *Próbabáb*. = Alföld, 10/25–26. p.
432. LENGYELFALVI Egbert: *Sajnálatos bogor a hurutoldó kenőcs*. = Alföld, 10/26–27. p.
433. LIPCSEI Márta: *Vírusrózsza*. = Agria, 3/109–115. p.
434. LOVASI András: *...tudok-e*. = Pannon Tükör, 4/50. p.
435. LOVASI András: *A tőksötét az*. = Pannon Tükör, 4/49. p.
436. LOVASI András: *Van egy város, ahol mindenki szép*. = Pannon Tükör, 4/50. p.
437. LŐNHÁRT Melinda: *Szalagok*. = Helikon, október 10. 9. p.
438. LÖVÉTEI Lázár László: *Filmajánló*. = Alföld, 9/30. p.
439. LÖVÉTEI Lázár László: *Huszonhatodik vignetta*. = Alföld, 9/31. p.
440. LÖVÉTEI Lázár László: *Huszonnyolcadik vignetta*. = Kortárs, 9/13. p.
441. LÖVÉTEI Lázár László: *Huszontötödik vignetta*. = Alföld, 9/30. p.
442. LÖVÉTEI Lázár László: *Nyolcadik vignetta*. = Kortárs, 9/12. p.

443. LÖVÉTEI Lázár László: *Sanyó*. = Kortárs, 9/12. p.
444. LÖVÉTEI Lázár László: *Talált vignetta*. = Kortárs, 9/13. p.
445. LÖVÉTEI Lázár László: *Zákeus fügefája*. „Philanthropy”, avagy egy régi újsághír nyersfordítása. = Élet és Irodalom, szeptember 25. 17. p.
446. LUKÁCS Flóra: *Fák között*. = Vigilia, 10/767. p.
447. LUKÁCS Flóra: *Napraforgók*. = Vigilia, 10/766. p.
448. LUKÁCS Flóra: *Tintabál*. = Vigilia, 10/766. p.
449. LUZSICZA István: *Egy idill vége*. = Hítel, 10/50–51. p.
450. LUZSICZA István: *Nagypénteki bókörforgó*. = Hítel, 10/51–52. p.
451. MADÁR János: *Állókép*. = Agria, 3/25. p.
452. MADÁR János: *Fénnyel áldott*. = Agria, 3/25. p.
453. MADÁR János: *Lapozz bele a fádba*. = Agria, 3/25. p.
454. MADÁR János: *A lélek vallatása*. = Agria, 3/25. p.
455. MAKÓ Ágnes: *Az ajtóknak mögött*. = Liget, 10/45–47. p.
456. MARCZINKA Csaba: *Anna a kávéházban – egy másik férfival*. = Magyar Műhely, 3/9. p.
457. MARCZINKA Csaba: „Brian” Gyuszi a nagy poetry circuban. = Magyar Műhely, 3/10. p.
458. MARCZINKA Csaba: *A díj*. = Magyar Műhely, 3/14. p.
459. MARCZINKA Csaba: *Gyula és az utókor*. = Magyar Műhely, 3/11. p.
460. MARCZINKA Csaba: *Gyula vitéz...* = Magyar Műhely, 3/16. p.
461. MARCZINKA Csaba: *J. Gy. anyját siratja – a túlvilágról*. = Magyar Műhely, 3/15. p.
462. MARCZINKA Csaba: *J. Gy. és a hírnév*. = Magyar Műhely, 3/8. p.
463. MARCZINKA Csaba: *Jubász Gyula ismeretlen töredéke*. = Magyar Műhely, 3/7. p.
464. MARCZINKA Csaba: *A kolostorban*. = Magyar Műhely, 3/12. p.
465. MARCZINKA Csaba: *Váradanna?* = Magyar Műhely, 3/13. p.
466. MARNO János: *Házrázkódás*. = Élet és Irodalom, szeptember 18. 14. p.
467. MARNO János: *Jó reggel*. = Élet és Irodalom, szeptember 18. 14. p.
468. MARKÓ Béla: *Biztonság*. = Alföld, 9/28–29. p.
469. MARKÓ Béla: *Gyakorlat*. = Mozgó Világ, 10/3. p.
470. MARKÓ Béla: *Hagyomány*. = Élet és Irodalom, október 30. 17. p.
471. MARKÓ Béla: *Hosszú járvány*. = Vigilia, 9/691. p.
472. MARKÓ Béla: *Ide-oda nyelv*. = Élet és Irodalom, október 30. 17. p.
473. MARKÓ Béla: *Képzőművés*. = Kortárs, 9/3–4. p.
474. MARKÓ Béla: *Kezdek kilátni*. = Mozgó Világ, 10/4. p.
475. MARKÓ Béla: *Kincs*. = Eső, 2/105–106. p.
476. MARKÓ Béla: *Mentség*. = Alföld, 9/28. p.
477. MARKÓ Béla: *Mennyei poétika*. = Kortárs, 9/3. p.
478. MARKÓ Béla: *Mögött*. = Kortárs, 9/5. p.
479. MARKÓ Béla: *A tiltakozás értelme*. = Élet és Irodalom, október 30. 17. p.
480. MEDGYESSY Zoltán: *Ha akarod*. = Partium, 3/52. p.
481. MEDGYESSY Zoltán: *Látogatóban*. = Partium, 3/52. p.
482. MELIORISZ Béla: *Csak nem*. = Műhely, 2/18. p.
483. MELIORISZ Béla: *Ladik a*. = Műhely, 2/19. p.
484. MELIORISZ Béla: *Mégse?* = Műhely, 2/18. p.
485. MELIORISZ Béla: *Örökségem*. = Műhely, 2/19. p.
486. MELIORISZ Béla: *Virág*. = Műhely, 2/18. p.
487. MESTERHÁZY Balázs: *Megnyílik a menny*. = Jelenkor, 9/919. p.
488. MEZEY Katalin: *Rovarok*. = Magyar Napló, 9/5. p.
489. MEZEY Katalin: *Valami kismadár*. = Magyar Napló, 9/6. p.
490. MIHÁLYI MOLNÁR László: *Úrlap*. = Agria, 3/288. p.
491. MIKLYA Zsolt: *Ha kútba néztem...* = Magyar Napló, 10/25. p.
492. MIKLYA Zsolt: *Radnóti szónyomon*. = Magyar Napló, 10/26. p.
493. MIKLYA Zsolt: *Súrló*. = Magyar Napló, 10/26. p.
494. MOGYORÓSI László: *Himnusz*. = Partium, 3/48. p.
495. MOGYORÓSI László: *Interjú a baldoklóval*. = Műhely, 2/17. p.
496. MOGYORÓSI László: *Kaland*. = Partium, 3/49. p.
497. MOGYORÓSI László: *Kopogtatás*. = Partium, 3/48. p.
498. MOGYORÓSI László: *Naplemente*. = Partium, 3/49. p.
499. MOGYORÓSI László: *Sade márki imája*. = Partium, 3/48. p.

500. MOGYORÓSI László: *Tosca imája / Ima Tosca*box. = Műhely, 2/17. p.
501. MOLNÁR Krisztina Rita: *Galamb*. = Élet és Irodalom, október 30. 14. p.
502. MOLNÁR Krisztina Rita: *Ravasz háború*. = Élet és Irodalom, október 30. 14. p.
503. MÜLLER Péter Sziámi: *A lelkiismeretfordulás*. = Mozzgó Világ, 9/66. p.
504. NÁDASDY Ádám: *Határfafták*. = Alföld, 9/3. p.
505. NAGY Gábor: *Fecskek*. = Magyar Napló, 9/14. p.
506. NAGY Gábor: *Krumpliverem*. = Magyar Napló, 9/14. p.
507. NAGY Gábor: *Temetés*. = Magyar Napló, 9/14. p.
508. NAGY Zalán: *következő*. = Helikon, október 10. 10. p.
509. NAGY Zalán: *mutatóvány*. = Helikon, október 10. 10. p.
510. NAGY Zalán: *rutin*. = Helikon, október 10. 10. p.
511. NAGY Zalán: *szünet*. = Helikon, október 10. 10. p.
512. NAGYGÖRGY Erzsébet: *Egyedi tárlat*. = Agria, 3/26. p.
513. NAGYGÖRGY Erzsébet: *Éjjeli árnyakat űz*. = Agria, 3/26. p.
514. NAGYGÖRGY Erzsébet: *Feléd futok*. = Agria, 3/26. p.
515. NAGYGÖRGY Erzsébet: *Isten forró könnye pereg*. = Agria, 3/26. p.
516. NÁNAI Csilla: *Fényinger*. = Irodalmi Szemle, 7–8/101–102. p.
517. NEMES Z. Márió: *Femina-kommentárok*. = Tiszatáj, 9/79–80. p.
518. NÉMETH András: *Kavicsrab a markomban*. = Agria, 3/230. p.
519. NÉMETH András: *Emlékorigók*. = Agria, 3/230. p.
520. NÉMETH András: *Patriótáknak*. Weöres-falu. Radnóti-falu. Berzsenyi-falu. Kosztolányi-falu. = Hítel, 9/51. p.
521. NÉMETH István Péter: *Angyalok könyve*. 1. Naplósorok 2019 ádventjén (december 21.) 2. Három angyal. 3. Angyal-kalendárium. (Boldogasszony-hava). 4. Fortuna a Balaton felett. 5. A költő és angyala. 6. Angyal-kalendárium. (Farsang hava). 7. Őrjegy az Angyal-kalendáriumba. 8. Kék angyal. = Agria, 3/89–93. p.
522. OLÁH András: *ami már nincs*. = Kortárs, 9/29. p.
523. OLÁH András: *bézagok*. = Hítel, 10/63. p.
524. OLÁH András: *piócalét*. = Hítel, 10/64. p.
525. OLÁH András: *rossz álom*. = Hítel, 10/65. p.
526. OLÁH András: *tömegiszony*. = Hítel, 10/62–63. p.
527. OLASZ Valéria: *Anyám örök*. = Agria, 3/29. p.
528. OLASZ Valéria: *Barkarola*. = Agria, 3/31. p.
529. OLASZ Valéria: *Duruzsol*. = Agria, 3/30. p.
530. OLASZ Valéria: *Erdősírató madárdal*. = Agria, 3/31. p.
531. OLASZ Valéria: *Fehér-fekete rózsza*. = Agria, 3/30. p.
532. OLASZ Valéria: *A vers küldetése*. = Agria, 3/29. p.
533. PATAKI István: *apokaliptikus*. = Partium, 2/26. p.
534. PATAKI István: *alkalmi intelmek biztatással*. = Partium, 2/26. p.
535. PATAKI István: *debreceni vers*. = Agria, 3/271. p.
536. PATAKI István: *előválasztási bizalom*. = Agria, 3/271. p.
537. PATAKI István: *eregető*. = Agria, 3/271. p.
538. PATAKI István: *értékesztés ellen*. = Agria, 3/271. p.
539. PATAKI István: *ha én*. = Agria, 3/271. p.
540. PATAKI István: *merüljünk el együtt*. = Agria, 3/273. p.
541. PATAKI István: *osztálykirándulás*. = Agria, 3/272. p.
542. PATAKI István: *pandémia*. = Agria, 3/272. p.
543. PATAKI István: *székely tanmese*. = Agria, 3/272. p.
544. PAULJUCSÁK Péter: *Holarktisiz*. = Alföld, 10/18. p.
545. PAULJUCSÁK Péter: *A bús ideje*. = Alföld, 10/18–19. p.
546. PAULJUCSÁK Péter: *Mozdulatok*. = Alföld, 10/17. p.
547. PAULJUCSÁK Péter: *Noktürn*. = Alföld, 10/17–18. p.
548. PÁZMÁNDY László: *Elmaradt találkozások*. = Agria, 3/212. p.
549. PÉNTÉK Imre: *Sarkatlan ünnep*. (Részlet). Fennhéjázó előzmény. Az elakadt tányérok éneke. 1. Fejlemény. Dal a szemmelverésről. = Agria, 3/75–81. p.
550. PÉNZES Tímea: *Szétosztódás*. = Irodalmi Szemle, 7–8/92–93. p.
551. PETHŐ Lorand: *április. requiem*. = Helikon, szeptember 25. 16. p.
552. PETHŐ Lorand: *a hetedik tavasz*. = Helikon, szeptember 25. 16. p.
553. PETHŐ Lorand: *a nő discsérete*. = Helikon, szeptember 25. 16. p.

554. PETHŐ Lorand: *Szívünkben az isten is leterdel.* = Helikon, szeptember 25. 16. p.
555. PETHŐ Lorand: *tavaszutó.* = Helikon, szeptember 25. 16. p.
556. PETŐCZ András: *Fehér lábbal tippersz.* (Paul Verlaine - Arthur Rimbaud-nak). = Élet és Irodalom, október 9. 14. p.
557. PETŐCZ András: *Fekete madár.* = Irodalmi Jelen, 10/19–20. p.
558. PETŐCZ András: *London.* (Arthur Rimbaud - Paul Verlaine-nek). = Élet és Irodalom, október 9. 14. p.
559. PETŐCZ András: *Pygmalion mondja – szobrának.* = Eső, 2/16. p.
560. PETŐCZ András: *Pygmalion műtermében.* = Eső, 2/17. p.
561. PETŐCZ András: *Vissza az időben.* = Magyar Napló, 10/49. p.
562. PUSZTAI Zoltán: *Mementó.* = Műhely, 2/24–25. p.
563. RADNAI István: *Éden kiüzetés előtt.* = Partium, 3/30. p.
564. RADNAI István: *Yalog.* = Partium, 3/31. p.
565. RADNAI István: *Tétlenség kora.* = Partium, 3/32. p.
566. RUMI Enikő: *Abmatova után szabadon.* = Székelyföld, 9/48–49. p.
567. RUMI Enikő: *Elixir.* = Székelyföld, 9/47–48. p.
568. RUMI Enikő: *Miss Liberty szabadságra ment.* = Székelyföld, 9/47. p.
569. SAITOS Lajos: *Balfi elégia.* = Agria, 3/202. p.
570. SAITOS Lajos: *Belzabub-tangó.* = Agria, 3/203. p.
571. SAITOS Lajos: *Karanténból.* = Agria, 3/202. p.
572. SAITOS Lajos: *Préda és áldozat.* = Agria, 3/203. p.
573. SAJÓ László: *Ablakperspektíva.* (Két Csontváry-kép). Visszatekintő nap Trauban. Naplemente a nápolyi öbölben. = Új Forrás, 9/33–36. p.
574. SCHEIN Gábor: *Ó, rinocérosz.* 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. = Alföld, 9/3–7. p.
575. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Adriai emlék.* = Agria, 3/23. p.
576. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Csendes útra való.* = Agria, 3/23. p.
577. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Huszonöt év.* = Agria, 3/24. p.
578. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Imádság.* = Agria, 3/24. p.
579. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Négyezer ember megvendéglése.* = Agria, 3/24. p.
580. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Pipacsok álma.* = Agria, 3/23. p.
581. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Régi nyár.* = Agria, 3/24. p.
582. SELÉNDY Balázs: *Eurydice.* = Agria, 3/41. p.
583. SELÉNDY Balázs: *Güzbakötőt.* = Agria, 3/42–43. p.
584. SERFŐZŐ Simon: *Amerre mentem.* = Eső, 2/26. p.
585. SERFŐZŐ Simon: *Mezők jöttek szemben.* = Agria, 3/11. p.
586. SERFŐZŐ Simon: *Ügy fogytak el ök.* = Agria, 3/12. p.
587. SIMEK Valéria: *Anyámnál.* = Agria, 3/44. p.
588. SIMEK Valéria: *Egyetlen út sem.* = Agria, 3/45. p.
589. SIMEK Valéria: *Kereslek.* = Agria, 3/44. p.
590. SIMEK Valéria: *Külön idő.* = Agria, 3/44. p.
591. SIMEK Valéria: *Oltalom.* = Agria, 3/44. p.
592. SIMÓ Tibor: *A gitáros, kinek lelke táltos.* = Agria, 3/237. p.
593. SIMÓ Tibor: *gyógyszer.* = Agria, 3/238. p.
594. SIMÓ Tibor: *író, olvasó.* = Agria, 3/236. p.
595. SIMÓ Tibor: *mert ma újra oly volt...* = Agria, 3/237. p.
596. SIMÓ Tibor: *Szerelem.* = Agria, 3/237. p.
597. SIMÓ Tibor: *színes.* = Agria, 3/238. p.
598. SIMÓ Tibor: *Tenger.* = Agria, 3/236. p.
599. SIMÓ Tibor: *A verírás.* = Agria, 3/236. p.
600. SIMON Adri: *Covid-rendezvény a Dózsa György úton.* = Magyar Napló, 10/5. p.
601. SIMONFY József: *gyermek jár.* = Várad, 9/28. p.
602. SIMONFY József: *ideje.* = Várad, 9/27. p.
603. SIMONFY József: *már el is.* = Várad, 9/29. p.
604. SIPOS Erzsébet: *Egri hírességek – Kopcsik Lajos.* = Agria, 3/145. p.
605. SIPOS Erzsébet: *Egyszer sírt.* = Agria, 3/145. p.
606. SIPOS Erzsébet: *Vírus.* = Agria, 3/145. p.
607. SÓLYOM Sándor: *Villoniadák.* Tópart levelek. Agriai levél. = Agria, 3/137–139. p.
608. Soós Amália: *Untold.* = Székelyföld, 9/50. p.
609. Soós Amália: *Végállomás.* = Székelyföld, 9/50–51. p.
610. SOPOTNIK Zoltán: *Angyalhullás.* = Forrás, 10/28. p.
611. SOPOTNIK Zoltán: *Angyalom.* = Forrás, 10/28. p.
612. SÜTŐ Csaba András: *Busz.* = Eső, 2/24. p.
613. SÜTŐ Csaba András: *Rév.* = Eső, 2/23–24. p.
614. SÜTŐ Csaba András: *Rögzítések.* = Irodalmi Jelen, 9/13–14. p.
615. SÜTŐ Csaba András: *Töltés.* = Eső, 2/23. p.

616. SVÉBIS Bence: *A tejesember*. = Élet és Irodalom, október 22. 14. p.
617. SZABÓ Benedek: *Béci*. = Pannon Tükör, 4/44–45. p.
618. SZABÓ Benedek: *Nous*. = Pannon Tükör, 4/41. p.
619. SZABÓ Márton István: *A betonról*. = Jelenkor, 10/1070–1071. p.
620. SZABÓ Márton István: *Az elkövetkező háborúnak*. = Élet és Irodalom, szeptember 25. 14. p.
621. SZABÓ Márton István: *Fűtés*. = Élet és Irodalom, szeptember 25. 14. p.
622. SZABÓ Márton István: *Gardráb*. = Helikon, október 10. 11. p.
623. SZABÓ Márton István: *A bormonbáztartásod*. = Helikon, október 10. 11. p.
624. SZABÓ Márton István: *Kivezetés az esztétikából*. = Élet és Irodalom, szeptember 25. 14. p.
625. SZABÓ Márton István: *Találkozás a Szovjet-Bolgár Barátság Emlékművel*. = Jelenkor, 10/1070. p.
626. SZABÓ T. Anna: *Kamasz*. = Pannon Tükör, 4/17. p.
627. SZALAGYI Csilla: *Koraesti szürkület*. = Vigilia, 9/687. p.
628. SZALAI Zsolt: *Kukk-kaszni*. = Eső, 2/10. p.
629. SZALAI Zsolt: *Müterem*. = Eső, 2/11. p.
630. SZALAI Zsolt: *Retus*. = Eső, 2/11. p.
631. SZÁLINGER Balázs: *Boldogságérzet hajnalonta*. = Magyar Napló, 10/4. p.
632. SZÁLINGER Balázs: *Sorsunk*. = Jelenkor, 9/896–897. p.
633. SZÁLINGER Balázs: *Stridóvári szombatok*. = Pannon Tükör, 4/39. p.
634. SZAUER Ágoston: *Cabernet sauvignon*. = Életünk, 9/45. p.
635. SZAUER Ágoston: *Eső után*. = Életünk, 9/45. p.
636. SZAUER Ágoston: *Lég*. = Életünk, 9/45. p.
637. SZAUER Ágoston: *Nyárfák*. = Életünk, 9/45. p.
638. SZEDER H. Réka: *Nem elég jó*. = Partium, 2/46–47. p.
639. SZEDER H. Réka: *Nyomot hagy*. = Partium, 2/46. p.
640. SZELES Judit: *Cirkusz*. = Alföld, 10/6. p.
641. SZELES Judit: *Az emlékezés helye*. = Alföld, 10/4. p.
642. SZELES Judit: *Jizkor-könyv*. = Alföld, 10/4. p.
643. SZELES Judit: *A könyv*. = Alföld, 10/5. p.
644. SZELES Judit: *A temető*. = Alföld, 10/5. p.
645. SZENDRŐI Csaba: *Bardo*. = Pannon Tükör, 4/47. p.
646. SZENDRŐI Csaba: *Hó*. = Pannon Tükör, 4/44. p.
647. SZEPES Attila: *Bolondok könyve*. = Életünk, 8/34. p.
648. SZEPES Attila: *Fekete árnyékok*. = Életünk, 8/32. p.
649. SZEPES Attila: *Fekete labirintus 2*. = Életünk, 8/35–36. p.
650. SZEPES Attila: *Felhők*. = Életünk, 8/35. p.
651. SZEPES Attila: *Földieper*. = Életünk, 8/36. p.
652. SZEPES Attila: *A gélenkmészítő*. = Életünk, 8/36. p.
653. SZEPES Attila: *Harangok*. = Életünk, 8/29. p.
654. SZEPES Attila: *Hószakadás*. = Életünk, 8/33. p.
655. SZEPES Attila: *Hosszú percek*. = Életünk, 8/30. p.
656. SZEPES Attila: *Kajlaszarvú ördögök*. = Életünk, 8/29. p.
657. SZEPES Attila: *Kísértetek*. = Életünk, 8/31. p.
658. SZEPES Attila: *Köd*. = Életünk, 8/34. p.
659. SZEPES Attila: *Költő*. = Életünk, 8/35. p.
660. SZEPES Attila: *Megállt órák*. = Életünk, 8/32–33. p.
661. SZEPES Attila: *Napköve*. = Életünk, 8/33. p.
662. SZEPES Attila: *Öreg falak*. = Életünk, 8/31. p.
663. SZEPES Attila: *Öröktüzek*. = Életünk, 8/32. p.
664. SZEPES Attila: *Rekviem*. = Életünk, 8/30–31. p.
665. SZEPES Attila: *Roncsvitéz*. = Életünk, 8/33–34. p.
666. SZEPES Attila: *Telibold*. = Életünk, 8/30. p.
667. SZÍJJ Ferenc: *Jelzőlámpák*. = Pannon Tükör, 4/26. p.
668. SZÍJJ Ferenc: *Mértéktartás*. = Pannon Tükör, 4/26. p.
669. SZÍJJ Ferenc: *Türelmetlenség*. = Pannon Tükör, 4/26. p.
670. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Csak lenni*. = Jelenkor, 10/1025. p.
671. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Délután*. = Jelenkor, 10/1026. p.
672. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Mennyország*. = Jelenkor, 10/1026–1027. p.
673. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Nagyszombat*. = Jelenkor, 10/1027. p.
674. SZÜCS Krisztián: *Persze, hogy nincsen*. = Pannon Tükör, 4/46. p.
675. TAIZS Gergő: *A bezártság anatómiája*. = Liget, 9/114–116. p.

676. TAIZS Gergő: *Jelen lenni.* = Liget, 9/111–113. p.
677. TAIZS Gergő: *Vedlés.* = Liget, 10/33–35. p.
678. TAIZS Gergő: *Visszatérnek.* = Liget, 10/36–37. p.
679. TAKÁCS Boglárka: *Mert jönnek majd napok.* = Alföld, 10/16. p.
680. TAKÁCS Boglárka: *Negyedzigen.* = Alföld, 10/15. p.
681. TAKÁCS Boglárka: *Nem az, hanem ami utána jön.* = Alföld, 10/16. p.
682. TARPAI Zsófia: *Fűzfák.* = Partium, 3/128–129. p.
683. TATÁR Sándor: *>Nem én... a föld...<* = Élet és Irodalom, október 9. 17. p.
684. TATÁR Sándor: *Kurta.* = Alföld, 10/31. p.
685. TATÁR Sándor: *Mégiscsak ízelítő?* = Alföld, 10/31–32. p.
686. TATÁR Sándor: *Patinásodás...* = Élet és Irodalom, október 9. 17. p.
687. TERÉK Anna: *Kinek az arca?* = Műhely, 2/23. p.
688. TOMAJI Attila: *Maréknyi apró.* = Jelenkor, 10/1045–1046. p.
689. TOMPA Gábor: *Hazatérés.* = Korunk, 10/79. p.
690. TÓTH Benedek Ernő: *Korona idején.* = Székelyföld, 9/74. p.
691. TÓTH Erzsébet: *Aki nem járt Gyöngyöspatán.* = Eső, 2/4–5. p.
692. TÓTH Erzsébet: *Sziromszárnyakon.* = Eső, 2/3–4. p.
693. TÓTH Fanni: *lakótelepi felvonás.* = Irodalmi Jelen, 9/117–118. p.
694. TÓTH Fanni: *sötétedik a tónál.* = Irodalmi Jelen, 9/116. p.
695. TÓTH Fanni: *többismeretlen.* = Irodalmi Jelen, 9/117. p.
696. TÓTH Fanni: *túl a tajgán.* = Irodalmi Jelen, 9/116–117. p.
697. TÓTH László: *Mást az ág...* = Kortárs, 10/6. p.
698. TÓTH László: *Rossz napok.* = Kortárs, 10/6. p.
699. TÓTH László: *Se.* = Kortárs, 10/6. p.
700. TÓTH László: *Szekvenciák.* = Kortárs, 10/7. p.
701. TÓTH László: *Szefi.* = Kortárs, 10/7. p.
702. TÓTHÁRPÁD Ferenc: *Idill.* = Partium, 2/53. p.
703. TÓTHÁRPÁD Ferenc: *Panel-melegben.* = Partium, 2/54. p.
704. TÖNKÖL József: *Abogy a fűcának keresztjei.* = Partium, 2/48. p.
705. TÖNKÖL József: *De te csak fehér kavicson.* = Partium, 2/49. p.
706. TÖNKÖL József: *Eső zsolozsmája mákföldeken.* = Műhely, 2/22. p.
707. TÖNKÖL József: *Most még.* = Partium, 2/49. p.
708. TÖNKÖL József: *Októberi vers.* = Partium, 2/49. p.
709. TÖNKÖL József: *Szerettem hordó-nagy barangot.* = Műhely, 2/22. p.
710. TÖRÖK Nándor: *Egy csuszka.* = Agria, 3/228. p.
711. TÖRÖK Nándor: *Térdig az avarban.* = Agria, 3/228. p.
712. TÖRÖK Nándor: *Az utolsó hegy.* = Agria, 3/229. p.
713. TÖZSÉR Árpád: *Ember és kora.* = Élet és Irodalom, szeptember 11. 14. p.
714. TÖZSÉR Árpád: *Joseph Grand naplója.* = Forrás, 10/11–12. p.
715. TÖZSÉR Árpád: *Midász.* = Élet és Irodalom, szeptember 11. 14. p.
716. TÖZSÉR Árpád: *Nonhúman.* = Élet és Irodalom, szeptember 11. 14. p.
717. TURBÓK Attila: *Szoboravatás a Ferenc téren.* (két változat) = Hítel, 9/24–25. p.
718. TUTCZI István: *Akár egy nyitva hagyott mondat.* = Eső, 2/107. p.
719. TURCZI István: *A felismerés.* = Irodalmi Jelen, 10/57–58. p.
720. TURCZI István: *Nyári rondó a Comói-tó partjáról, két tételben, 2020. júliusában.* I. A csendnek nincsen aránya. II. A csendnek is van aránya. = Irodalmi Jelen, 10/58–59. p.
721. TURCZI István: *Nyílik és csukódik.* = Irodalmi Jelen, 10/56. p.
722. TURCZI István: *Téli rondó a fogarasi havasokból.* [írj, mielőtt megfagysz!] = Irodalmi Jelen, 10/60. p.
723. VAJNA Ádám: *a nemzetközi költészet.* lehetőség#1. lehetőség#2. lehetőség#3. = Jelenkor, 10/1064–1065. p.
724. VÁNYAI FEHÉR József: *Körbe-körbe.* = Partium, 2/55. p.
725. VÁNYAI FEHÉR József: *Vagy-vagy.* = Partium, 2/55. p.
726. VARGA László Edgár: *Zajzene.* = Székelyföld, 9/12–13. p.
727. VÁRI Csaba: *2007.* = Helikon, október 10. 17. p.
728. VÁRI Csaba: *2017.* = Helikon, október 10. 17. p.
729. VASAS Tamás: *6 nap/éget néző szonátához/.* = Helikon, október 10. 13. p.
730. VASAS Tamás: *árvaház falán.* = Helikon, október 10. 13. p.

731. VASAS Tamás: *cellő*. = Helikon, október 10. 13. p.
732. VASAS Tamás: *a felbőbe jut*. = Helikon, október 10. 13. p.
733. VASAS Tamás: *a kert/arányok/*. = Helikon, október 10. 13. p.
734. VASAS Tamás: *tintahalak dala*. = Helikon, október 10. 13. p.
735. VASAS Tamás: *Padlasmélység*. = Partium, 3/56. p.
736. VASAS Tamás: *Síralmak moll-ban*. = Partium, 3/56. p.
737. VASAS Tamás: *üvöltések*. = Helikon, október 10. 13. p.
738. VEDRES Ági: *már csak körvonalakból*. = Élet és Irodalom, október 16. 14. p.
739. VEDRES Ági: *mindennap*. = Élet és Irodalom, október 16. 14. p.
740. VEDRES Ági: *párás erdő*. = Élet és Irodalom, október 16. 14. p.
741. VERES Erika: *Barna*. = Irodalmi Szemle, 7–8/96. p.
742. VERES Erika: *A város éjjel*. = Irodalmi Szemle, 7–8/97. p.
743. VERES Erika: *Végén ima*. = Irodalmi Szemle, 7–8/94–95. p.
744. VESZELY Ferenc: *Síralmi ének a XXI. századból*. = Agria, 3/234. p.
745. VIDA Gergely: *Cilinder nélkül*. = Irodalmi Szemle, 9/3–4. p.
746. VIDA Gergely: *Csivitelés*. = Irodalmi Szemle, 9/5–6. p.
747. VIDA Gergely: *Krízis.com*. [Rostok]. [GPS]. [Pilinszky mosogató]. [A 7 kezű szörny]. [Pilinszky halogat]. = Alföld, 9/19–20. p.
748. VÖRÖS István: *Addig a láz*. = Alföld, 10/27–28. p.
749. VÖRÖS István: *Apokrif litánia*. = Vigilia, 10/760. p.
750. VÖRÖS István: *A büntelen*. = Jelenkor, 9/893–894. p.
751. VÖRÖS István: *Darutörpeharc*. = Jelenkor, 9/894–895. p.
752. VÖRÖS István: *Elsőző*. = Alföld, 10/28–30. p.
753. VÖRÖS István: *Ezra Pound cserbenhagyása*. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 14. p.
754. VÖRÖS István: *Intelem a tőprengésre*. = Alföld, 10/30. p.
755. VÖRÖS István: *Józan és bölcs*. = Eső, 2/5. p.
756. VÖRÖS István: *A körforgást kikapcsolni!* = Eső, 2/6. p.
757. VÖRÖS István: *A tudat alól*. = Eső, 2/6. p.
758. VÖRÖS István: *A kanárik*. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 14. p.
759. VÖRÖS István: *Kirándulás a végtelenbe*. 1. Reflektorfény. 2. Mit esznek az angyalok? 3. Ha elindulsz Hozzá. 4. Nem is fotózhatsz. = Vigilia, 10/747–748. p.
760. VÖRÖS István: *Napi litánia*. = Vigilia, 10/760. p.
761. VÖRÖS István: *Tigrissel lakni*. = Liget, 9/122–123. p.
762. VÖRÖS István: *Ünnep*. = Vigilia, 10/760. p.
763. VÖRÖS István: *Varietétánc*. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 14. p.
764. WIRTH Imre: *Kő, legyél kedves éjszaka!* = Forrás, 9/16–17. p.
765. ZALÁN Tibor: *Angyalok dala*. = Magyar Napló, 10/50. p.
766. ZALÁN Tibor: *Emléktelen idő*. = Helikon, szeptember 10. 8. p.
767. ZALÁN Tibor: *Háttal*. = Jelenkor, 10/1022–1023. p.
768. ZALÁN Tibor: *Az idő mulékony illata*. [A múlt illékony ideje]. = Alföld, 10/8–9. p.
769. ZALÁN Tibor: *„Lucsok és pernye”*. = Eső, 2/109–110. p.
770. ZALÁN Tibor: *Magánrezervátum*. = Új Forrás, 9/85–87. p.
771. ZALÁN Tibor: *Nagyberceg-dal*. = Magyar Napló, 10/50. p.
772. ZÁVADA Péter: *Egy sírkamra nyelvemlékeinek föltárása*. = Pannon Tükör, 4/21–23. p.
773. ZSIRAI László: *Bizonyíték*. = Partium, 3/24. p.
774. ZSIRAI László: *Éneket érlelő*. = Partium, 3/24. p.
775. ZSIRAI László: *Közjáték*. = Partium, 2/29. p.
776. ZSIRAI László: *Megbízatus*. = Partium, 3/24. p.
777. ZSIRAI László: *Szívünkbe öszül*. = Partium, 3/24. p.
778. ZSIRAI László: *Teodóra*. = Partium, 3/25. p.
779. ZSIRAI László: *Tudások*. = Partium, 3/25. p.
780. ZSIRAI László: *Üzleti terv*. = Partium, 2/30. p.

Rövidpróza

781. AKNAI Péter: *Alfa és ómega*. = Élet és Irodalom, október 22. 16. p.
782. BAKACSI Ernő: *Jogállam*. = Agria, 3/162–166. p.
783. BALÁSSY Fanni: *Óriáskerék*. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 16. p.
784. BALÁSSY Fanni: *Szép utca*. = Eső, 2/40–42. p.

785. BALÁZS Attila: *A kávé batása a pók életére.* (Tojásdad színopszis). = Élet és Irodalom, szeptember 25. 15. p.
786. BALÁZS Attila: *Voilà, burazeur!* = Új Forrás, 8/69–72. p.
787. BÁNKI Éva: *Szedres.* = Eső, 2/42–44. p.
788. BARTAL Klára: *Kisasszonyok.* = Partium, 2/31–32. p.
789. BARTÓK Imre: *Mami és a Cammogó.* = Irodalmi Szemle, 7–8/85–90. p.
790. BECK Tamás: *Téboly.* = Élet és Irodalom, október 9. 16. p.
791. BECK Zoltán: *a mama.* = Élet és Irodalom, szeptember 11. 14. p.
792. BECK Zoltán: *a tanítónő.* = Élet és Irodalom, október 9. 14. p.
793. BEKE Ottó: *Krokodil a kertben.* = Új Forrás, 9/80–82. p.
794. BENDL Vera: *Minden azért történt.* = 9/897–906. p.
795. BENE Zoltán: *Folt.* = Új Forrás, 8/78–82. p.
796. BENE Zoltán: *Kíméletlenül.* = Liget, 10/64–70. p.
797. BENE Zoltán: *Perverz és aljas.* = Helikon, szeptember, 10/16. p.
798. BERTA Ádám: *Abogy kikelnek a teknős-békák.* = Jelenkor, 10/1050–1051. p.
799. BERTA Ádám: *Sablónra futni.* = Élet és Irodalom, szeptember 25. 16. p.
800. BÍRÓ Judit: *Júlia mesél Kéknek.* = Liget, 10/22–24. p.
801. BÍRÓ Zsombor Aurél: *Csendes gyerek.* = Forrás, 10/22–25. p.
802. BORBÉLY László: *„Kivilágos kivirradtig”.* = Életünk, 9/31–44. p.
803. BURNS Katalin: *Útrakelés.* = Élet és Irodalom, október 16. 16. p.
804. CSABAI László: *Vadak.* (burleszk). = Partium, 2/6–10. p.
805. CSERENKÓ Gábor: *Tisztára jupijé!* = Új Forrás, 9/71–77. p.
806. CSERNÁK Árpád: *Hajtükanyarban.* = Partium, 3/13–16. p.
807. CSOMBOR Rita: *Hátóbe nyúlni tilos.* = Élet és Irodalom, október 2. 16. p.
808. DARVASI László: *Aprópenz.* = Jelenkor, 10/1047–1049. p.
809. [DARVASI László] Szív Ernő: *Árvaság, szegény.* = Élet és Irodalom, október 2. 14. p.
810. [DARVASI László] Szív Ernő: *Az illata.* = Tiszatáj, 9/[120]. p.
811. [DARVASI László] Szív Ernő: *Kerekpárvázás.* = Élet és Irodalom, október 30. 14. p.
812. [DARVASI László] Szív Ernő: *Zsuzsika.* Árvaság (10). = Élet és Irodalom, szeptember 4. 14. p.
813. DÉNES Anita: *High Life.* = Helikon, szeptember 10. 12. p.
814. DÉNES Gergő: *Távlatok.* = Helikon, október 10. 11. p.
815. DINÓK Zoltán: *Két munkanélküli.* = Partium, 3/75–76. p.
816. DINÓK Zoltán: *Nem érted írok.* = Partium, 3/76–77. p.
817. DOBOSI Bea: *Az én ügyem.* = Liget, 9/117–121. p.
818. DOMOKOS Tamás: *A CBA primás.* = Tiszatáj, 9/87–88. p.
819. DÖME Barbara: *Körkapcsolás.* = Helikon, szeptember 10. 15–16. p.
820. DÖME Barbara: *Szívelégtelenség.* = Irodalmi Jelen, 9/48–52. p.
821. DÖME Barbara: *Szó nélkül.* = Székelyföld, 9/25–29. p.
822. DÖME Barbara: *Telitalálat.* = Irodalmi Jelen, 9/52–55. p.
823. DÖME Barbara: *Vége.* = Irodalmi Jelen, 9/45–48. p.
824. ERDEI L. Tamás: *Egy ragadozó körberajzoló.* = Élet és Irodalom, szeptember 11. 16. p.
825. ERDEI Lilla: *Capriole.* = Tiszatáj, 9/89–93. p.
826. FECSKE Csaba: *Baljóslatú ősz.* = Vigilia, 10/762–764. p.
827. FECSKE Csaba: *Tejbemadár.* = Partium, 2/15–16. p.
828. FECSKE Csaba: *Tejesköcsög.* = Élet és Irodalom, szeptember 4. 16. p.
829. FECSKE László: *A becsületes király.* = Partium, 2/125. p.
830. FERDINANDY György: *The cat love mebest.* = Helikon, szeptember 10. 17. p.
831. FINY Petra: *Cosomos.* = Élet és Irodalom, szeptember 11. 16. p.
832. FISCHER Botond: *Kombájn.* = Helikon, szeptember 25. 4. p.
833. FISCHER Botond: *Tollrajzás.* = Helikon, szeptember 25. 4. p.
834. FISCHER Botond: *Trip.* = Helikon, szeptember 25. 4. p.
835. FISCHER Botond: *Vonal.* = Helikon, szeptember 25. 4. p.
836. GÁSPÁR Ferenc: *Átomvaló.* = Irodalmi Jelen, 10/11–18. p.
837. GAZDA Albert: *Leningrád.* = Pannon Tükör, 4/34–38. p.
838. GERENCSÉR Anna: *Az örökkévalóság fekete gránitszeme.* = Irodalmi Jelen, 10/114–124. p.
839. GERENCSÉR Anna: *A szomszédaim szeretik egymást.* = Új Forrás, 9/39–42. p.

840. GERGELY Ágnes: *Mozdonygyári éjszakák*. = Magyar Napló, 10/67–68. p.
841. GERGELY Ágnes: *Sötét vízezés*. = Mozgó Világ, 9/68–69. p.
842. GRECSÓ Krisztián: *Anyám, én Rejtő Jenő vagyok*. = Élet és Irodalom, október 22. 14. p.
843. GRECSÓ Krisztián: *Karodon vittél évekig*. = Élet és Irodalom, október 22. 14. p.
844. GYÖRGY Alida: *Az első bál*. = Várad, 9/14–17. p.
845. GYÖRY Domonkos: *Az iparos*. = Eső, 2/56–58. p.
846. HARAG Anita: *A hangyák nem jönnek fel a másodikra*. = Eső, 2/19–22. p.
847. HÁY János: *Laci bácsi*. = Eső, 2/28–32. p.
848. HÁY János: *Egy nem vidéki férfi*. = Eső, 2/26–27. p.
849. HEGEDŰS Imre János: *Román rapszódia*. = Életünk, 8/49–60. p.
850. HEGEDŰS Imre János: *A vér színe*. = Kortárs, 10/20–29. p.
851. HEGEDŰS Vera: *Akármikor, akárhogyan, akármít*. = Műhely, 2/44–45. p.
852. HEGEDŰS Vera: *Isten báza*. = Élet és Irodalom, október 16. 16. p.
853. HERCZEG András: *Egy perc*. = Irodalmi Jelen, 9/18–21. p.
854. INCZÉDY Tamás: *Falka*. = Liget, 9/106–110. p.
855. JÁNOKI-KIS Viktória: *Kilencvenkilenc százalék*. = Magyar Napló, 9/26–32. p.
856. JÁNOKI-KIS Viktória: *Piros fazék*. = Eső, 2/45–50. p.
857. JENEI László: *Incidens*. = Alföld, 10/10–13. p.
858. JENEI László: *Mese a bükkösről*. = Élet és Irodalom, szeptember 25. 15. p.
859. JÓDAL Kálmán: *Ój meg újra*. = Tiszatáj, 9/81–83. p.
860. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Az áruló*. = Várad, 9/22–23. p.
861. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Döghúsevés*. = Várad, 9/23–26. p.
862. JUHÁSZ Zsuzsanna: *A baraglopó*. = Partium, 3/26–29. p.
863. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Tróntalanság*. = Irodalmi Jelen, 9/6–12. p.
864. KAKUK Tamás: *Az Őszirozsa panzió*. = Új Forrás, 8/73–77. p.
865. KÁLI István: *Hubaslehel*. = Székelyföld, 9/30–43. p.
866. KAPITÁNY Máté: *Van odafent valami*. = Liget, 10/38–42. p.
867. KARVALICS László, Z.: *Joga Bonita*. = Liget, 9/124–127. p.
868. KARVALICS László, Z.: *A káprázatos Batagajka*. = Liget, 10/20–21. p.
869. KARVALICS László, Z.: *M. C. Escher Istenhez*. = Liget, 10/17–19. p.
870. KARVALICS László, Z.: *Urak*. = Liget, 10/15–16. p.
871. KARVALICS László, Z.: *Zafira és a memóriapalota*. = Liget, 10/4–7. p.
872. KASZÁS István: *Csüszli*. = Partium, 3/53–55. p.
873. KÉGL Ildikó: *A bátso ablak*. = Partium, 2/36–39. p.
874. KÉGL Ildikó: *Nescafé 3in1*. = Partium, 3/34–36. p.
875. KIRÁLY Farkas: *Órültek és angyalok három felvonásban*. = Irodalmi Jelen, 9/55–64. p.
876. KISS Noémi: *A bálna és a srác*. = Alföld, 10/20–23. p.
877. KISS Tibor Noé: *Lélektan általában*. = Élet és Irodalom, szeptember 18. 14. p.
878. KISS Tibor Noé: *Még akkor is szerettelek*. = Élet és Irodalom, október 16. 14. p.
879. KÓBOR Adriána: *Ferragosto, nyárvég*. = Magyar Műhely, 3/3–6. p.
880. KONTRA Ferenc: *A fordokon*. = Kortárs, 10/8–11. p.
881. KONTRA Ferenc: *Latinóra*. = Eső 2/32–36. p.
882. KOSZTOLÁNCZY Tibor: *Visszaéneklés*. = Új Forrás, 9/78–79. p.
883. KÖTTER Tamás: *A gyilkolás mestersége*. = Forrás, 10/4–10. p.
884. LÁSZLÓ Zsolt: *Angyal a bázettőn*. = Partium, 2/22–25. p.
885. LITNER Zsolt: *Porosz Gabi*. = Új Forrás, 9/43–46. p.
886. MARKOVIC, Radmila: *Három bagoly*. = Partium, 3/71–72. p.
887. MARKOVIC, Radmila: *Tükröm*. = Partium, 3/73–74. p.
888. MARTON-ÁDY Edina: *Szuperhold*. = Élet és Irodalom, október 30. 15. p.
889. MÁRTON Evelin: *Szüreti melankólia*. = Helikon, október 10. 1. p.
890. MÁRTON László: *Kádár János a Münnich Ferenben*. = Új Forrás, 8/51–57. p.
891. MÁTYUS Melinda: *Életeméséletem*. (Bentbent, ahol két anya). (Bentbent, ahol egy férfi). (Bentbent, ahol egy férfi és egy kép is, egy). (Bentbent, ahol egy férfi és már két kép is, kettő). (Bentbent, ahol egy férfi és három kép is, három). (Bentbent, ahol egy férfi és három kép is, három, és én magam). = Jelenkor, 10/1029–1044. p.
892. MÉNES Attila: *Ugrás*. = Élet és Irodalom, szeptember 4. 15. p.

893. MIKOLA Emese: *Fűszálak a sorompó körül.* = Székelyföld, 9/54–59. p.
894. MIKOLA Emese: *Vidéki kislány.* = Székelyföld, 9/60–61. p.
895. MILBACHER Róbert: *A betedik napon.* = Eső, 2/58–63. p.
896. MOLNÁR Erzsébet: *Csirkefar.* = Élet és Irodalom, október 9. 7. p.
897. MOLNÁR Erzsébet: *Finombangolás.* = Élet és Irodalom, szeptember 18. 12. p.
898. MOLNÁR Erzsébet: *A harmadik szárny.* = Élet és Irodalom, október 22. 2. p.
899. MOLNÁR Erzsébet: *Ötszáz bizony.* = Élet és Irodalom, szeptember 4. 12. p.
900. MOLNÁR Krisztina Rita: *Egyetlen mondat.* = Irodalmi Jelen, 9/4–5. p.
901. MORVA Mátyás: *Az indigókirály.* = Pannon Tükör, 4/24–25. p.
902. MURÁNYI Sándor Olivér: *Hómedve.* = Helikon, szeptember 25. 14. p.
903. NAGY Lajos: *[Petőfi-összes].* = Jelenkor, 10/1054–1060. p.
904. NEMESSURI Zoltán, W.: *Egy láda dicsősége.* = Életünk, 9/56–69. p.
905. NOMÁD FÖLDI László: *Zuhanás közben.* = Élet és Irodalom, október 9. 16. p.
906. NYERGES Gábor Ádám: *A Kelet Pamplo-nája.* = Élet és Irodalom, október 9. 15. p.
907. OLÁH András: *adásszünet.* = Helikon, szeptember 10. 17. p.
908. OLÁH András: *ami maradt.* = Helikon, szeptember 10. 17. p.
909. OLÁH András: *Korlátaink.* = Irodalmi Jelen, 10/21–24. p.
910. OLÁH Péter: *fűgőség.* = Pannon Tükör, 4/51. p.
911. OLÁH Péter: *bívatás.* = Pannon Tükör, 4/53. p.
912. OLÁH Péter: *semmi köze.* = Pannon Tükör, 4/52. p.
913. ONAGY Zoltán: *Úti vázlatok.* A laska. = Várad, 9/18–19. p.
914. ORAVECZ Imre: *Alkonynapló.* = Székelyföld, 9/21–24. p.
915. PATAK Márta: *A kutyás asszony.* = Vigilia, 9/688–691. p.
916. PÉNTÉK Orsolya: *1964. december 4.* = Műhely, 2/39–41. p.
917. PÉTER János: *Hamarabb.* = Élet és Irodalom, október 16. 15. p.
918. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *Az aktív pibe-nésről.* = Partium, 2/50–52. p.
919. PRAX Levente: *A restaurátor.* = Műhely, 2/42–43. p.
920. PRUZSINSZKY Sándor: *Anabázis.* = Kortárs, 10/13–15. p.
921. RÁCZ Péter: *Mindent egyszerre.* = Élet és Irodalom, szeptember 18. 15. p.
922. RADNAI István: *Mainstream – avagy a fő-sodor.* = Partium, 2/4–43. p.
923. REPKÓ Ágnes: *Aurora borealis.* = Várad, 9/6–7. p.
924. REPKÓ Ágnes: *Egy kirándulás.* = Várad, 9/8. p.
925. REPKÓ Ágnes: *A pap bácsi felesége.* = Várad, 9/9–10. p.
926. SALÁNKI Anikó: *Tánc az esőben.* = Irodalmi Jelen, 9/15–17. p.
927. SÁNTHA József: *Epidémia.* = Élet és Irodalom, október 30. 16. p.
928. SCHILLINGER Gyöngyvér: *Egy hét vagy annyi se.* = Élet és Irodalom, szeptember 18. 16. p.
929. SERESTÉLY Zalán: *Félegesség.* = Helikon, szeptember 25. 5. p.
930. SERESTÉLY Zalán: *Iblet.* = Helikon, szeptember 25. 4–5. p.
931. SERESTÉLY Zalán: *Visszacsatolás.* = Helikon, szeptember 25. 5–6. p.
932. SZAKÁCS István Péter: *Karanténos édes kettesben.* (humoreszk). = Helikon, szeptember 25. 8. p.
933. SZALAY Zoltán: *Hontalanságvágy.* = Jelenkor, 9/941–946. p.
934. SZALAY Zoltán: *Matchball.* = Alföld, 9/8–14. p.
935. SZALAY Zoltán: *Vissza északra.* = Irodalmi Szemle, 7–8/12–23. p.
936. SZATHMÁRI István: *Nyuilször sapka.* = Alföld, 9/14–18. p.
937. SZÁVAI Géza: *Hegel és Mimi beáll északnak.* = Élet és Irodalom, szeptember 11. 15. p.
938. SZEIFERT Natália: *Az idő telepítése és gondozása.* = Eső, 2/51–55. p.
939. SZEKERES Sándor Gábor: *Mélyből az angyal.* = Irodalmi Jelen, 10/5–7. p.
940. SZEKRÉNYES Miklós: *Pszichopuzzle.* (A labirintus kijárat). = Élet és Irodalom, október 22. 16. p.
941. SZÉLESI Sándor: *Egy csipet sóval.* = Eső, 2/12–15. p.
942. SZENTGYÖRGYI László: *Bélu.* = Székelyföld, 9/62–63. p.
943. SZENTGYÖRGYI László: *Lávsztori.* = Székelyföld, 9/66–68. p.
944. SZENTGYÖRGYI László: *Ne sírj értem, Argentína!* = Székelyföld, 9/65–66. p.
945. SZENTGYÖRGYI László: *Sára asszony bal-ladája.* = Székelyföld, 9/63–65. p.
946. SZIGETI Kovács Viktor: *Az eltűnt idő nyomában.* = Irodalmi Jelen, 10/25–28. p.

947. SZILI István: *A szalonka*. = Partium, 3/50–51. p.
948. SZIRMAI Panni: *Életél*. = Liget, 10/48–50. p.
949. SZÜCS Balázs Péter: *Félbomály*. = Új Forrás, 9/48–49. p.
950. TALLÉR Edina: *Néhány szó az igaz szerelemlről*. = Élet és Irodalom, október 22. 15. p.
951. TÉCSI Zoltán: *Kedvenc e-k tengere*. = Partium, 2/118–122. p.
952. TÓBIÁS Krisztián: *Kicsi gyítkoskák napoznak a lövészárokbán. (1999–2001)*. (részletek). = Új Forrás, 9/88–90. p.
953. TOMPA Gábor: *Fuck the pronouns!* = Helikon, szeptember 25. 6. p.
954. TOMPA Gábor: *Furcsa tavasz*. = Helikon, szeptember 25. 6. p.
955. TOMPA Gábor: *Huszonyedik század*. = Helikon, szeptember 25. 6. p.
956. TOMPA Gábor: *Jozefa szomorú szentkép*. = Helikon, szeptember 25. 6. p.
957. TOMPA Gábor: *Protokoll*. = Helikon, szeptember 25. 6. p.
958. TÓTH Anikó, N.: *Tanárnőnyatanárnő*. Tanárnő kérem. = Irodalmi Szemle, 7–8/103–106. p.
959. TÓTH Anikó, N.: *Viszonyulok*. = Irodalmi Szemle, 9/88–90. p.
960. TÓTH Krisztina: *Légörvényben*. = Élet és Irodalom, október 30. 15. p.
961. TURI Tímea: *Tapintat*. = Élet és Irodalom, október 16. 15. p.
962. UGHY Szabina: *Emléketörések*. = Helikon, szeptember 25. 7–8. p.
963. VANDLIK Katalin: *Szamóca*. = Élet és Irodalom, szeptember 25. 16. p.
964. VARGA Melinda: *Nők cekkerbe zárva*. = Irodalmi Jelen, 9/65–70. p.
965. VARGA Viktor: *Áprilisi szökek*. = Új Forrás, 9/47. p.
966. VÁRI Attila: *Festmények hangversenyre*. = Forrás, 9/4–12. p.
967. VÁRI Attila: *Horgeom úr maskái*. = Élet és Irodalom, október 2. 15. p.
968. ZILAHY L. Ágnes: *Szülinapi meglepi*. = Agria, 3/232–233. p.
969. ZSIDÓ Ferenc: *Bütorszállítás*. = Helikon, szeptember 25. 5. p.
970. ZSIDÓ Ferenc: *A pöttyös maszk*. = Helikon, szeptember 25. 5. p.
971. ZSIDÓ Ferenc: *Tréning*. = Helikon, október 10. 16–17. p.
972. ZSIDÓ Ferenc: *Trianoni lidércnyomás*. = Helikon, szeptember 25. 5. p.
973. ZSIDÓ Ferenc: *A porcelánbaba*. = Eső, 2/36–40. p.

Hosszúpróza

974. BALÁZS Attila: *Égre szegezett tekintettel nyakig a mocsárban, avagy ki beszél ki a búbosból?* (Kutyablúz). [Regényrészlet]. = Kortárs, 9/6–11. p.
975. BALÁZS Attila: *Az örök batár felé*. (Kutyablúz). = Híd, 5/45–51. p.
976. BALÁZS Attila: *Sorompó nélkül a mennybe*. Kutyablúz, avagy a másodosztály örömei. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 9/947–950. p.
977. BENE Zoltán: *Isten, itélet*. részletek a regényből, melyekben a királyi pár vadászni megy, és egy asszony megövegyül. = Magyar Napló, 9/49–53. p.
978. BENE Zoltán: *Mandola története*. (Részletek). 10. fejezet. Feltűnés (1992). 11. fejezet. A kifejezés nehézségei (2016). 12. fejezet. Leépítés (1993). = Irodalmi Jelen, 9/24–35. p.
979. BENE Zoltán: *Mandola története*. (Részletek). 13. fejezet. Művészkávézó (2017). 14. fejezet. Északi éjszakák (1993–94). 15. fejezet. Házasság, törés (2017). = Irodalmi Jelen, 10/31–48. p.
980. BERTÓK Imre: *Majom, Vergilius*. (Részlet). = Irodalmi Szemle, 7–8/3–5. p.
981. BORDA Réka: *Nyúlverem*. [Részlet]. = Forrás, 9/18–21. p.
982. BERTÓK Imre: *Tátott száj*. regényrészlet. = Új Forrás, 8/83–88. p.
983. KARÁCSONY Zsolt: *Aki sír, nem repülhet*. (részlet). A módszer. Futás a mocsárban. = Tiszatáj, 9/7–13. p.
984. LADIK Katalin: *Vadbús*. Éjszakai víz. [Regényrészlet]. = Alföld, 9/33–40. p.
985. LENGYEL Zoltán: *Argo Navis*. (Regényrészlet). = Tiszatáj, 9/94–97. p.
986. MÉNES Attila: *Ugrás*. regényrészlet. = Jelenkor, 9/907–911. p.
987. MURÁNYI Sándor Olivér: *Árterület*. [Regényrészlet]. = Forrás, 10/18–19. p.
988. NAGY Krisztián, R.: *Kompozit*. 2. fejezet. = Irodalmi Szemle, 9/67–71. p.
989. SZILÁSI László: *Saját élet*. (Regényrészlet). Szarvas. Szlovákok, szászok, zsidók. Rendőr. A szegedi konflis. Nagyanyám a háborúban. Céklapörkölt és töltött káposzta. Gyalog. Biciklivel Örménykútra, avagy az utolsó erőstúrós ember. Verés botl. Börünk a diófán. Órára, percre. Páva és pisi. = Vigília, 10/750–755. p.

990. TÓTH Anikó, N.: *Febérbajú*. A selmeci különös hölgy legendáriumból. [Regényrészlet]. = *Alföld*, 9/21–27. p.
991. VERES Tamás: *Eger járatain*. 4. fejezet. Magányos utasok, kusza kapcsolatok. = *Agria*, 3/146–158. p.
992. VESZELKA Attila: *A költő, aki hülye verseket írt*. (Részletek a készülő regényből). Első megálló, melyben a költő, bizonyos mértékben, megmutatkozik. Második megálló, melyben összefüggés található Liszt V. transzcendens etűdjé és egy lovaglóostor között. Harmadik megálló, melyben megismeresznek a négy- és kétlábúak. = *Pannon Tükör*, 4/28–32. p.

Kevert műfajok

993. CZIGÁNY György: *Soliloquia*. (Közel). (Tudás). (Válasz). [Prózaversek]. = *Vigilia*, 9/682. p.
994. KELEMEN Erzsébet: *Konstruktív téridő*. [Vizuális költemény]. = *Partium*, 2/11. p.
995. KELEMEN Erzsébet: *Logo-mandala I*. [Vizuális költemény]. = *Partium*, 2/12. p.
996. KELEMEN Erzsébet: *Logo-mandala II*. [Vizuális költemény]. = *Partium*, 2/12. p.
997. KORDA Zsuzsa: *Örökké magasabbra*. [Vizuális vers]. = *Magyar Műhely*, 3/53. p.
998. KORDA Zsuzsa: *Választás*. [Vizuális vers]. = *Magyar Műhely*, 3/53. p.
999. RÓZSA Boglárka: *fénykép*. [Képvers]. = *Magyar Műhely*, 3/52. p.
1000. RÓZSA Boglárka: *menj*. [Képvers]. = *Magyar Műhely*, 3/52. p.
1001. RÓZSA Boglárka: *rólunk*. [Képvers]. = *Magyar Műhely*, 3/52. p.

Közönség előtti előadásra szánt művek

1002. FORGÁCS Miklós: *Ma már nem mész sebhová*. [2-3. rész]. (Prózaopera-prózaope-

rett-prózaoratórium). = *Irodalmi Szemle*, 7–8/108–137. p.

1003. PAPP András: *Szoboszlói szuvenír*. Ady Endre és kíváncsi Illi találkozása. = *Látó*, 8–9/5–26. p.
1004. PATAK Márta: *Koktélruhában*. = *Látó*, 8–9/27–101. p.
1005. PETRUSÁK János: *Összeomlások – avagy az ideg vonalban van...* (víg monodráma). = *Partium*, 3/57–70. p.
1006. VISKY András: *Lenni vagy nem*. *Trianon_100*. Kantáta. = *Jelenkor*, 9/934–940. p.
1007. ZALÁN Tibor: *Három éjszaka – két ajtó*. Dráma két felvonásban, 3+2 szakaszban. I. rész. = *Életünk*, 8/1–28. p.
1008. ZALÁN Tibor: *Három éjszaka – két ajtó*. Dráma két felvonásban, 3+2 szakaszban. II. rész. = *Életünk*, 9/1–24. p.
1009. ZALÁN Tibor: *Reménytelenek*. (hangjáték). = *Kortárs*, 9/14–28. p.

Képregények

1010. CSERKUTI Dávid – PETRI György: *Hogy elérjek a napsütötte sávíg*. = *Szépirodalmi Figyelő*, 2/68–73. p.
1011. ERHARDT Domonkos: *Akit fotóznak*. = *Szépirodalmi Figyelő*, 5/72–77. p.
1012. FELVIDÉKI Miklós: *A gazda hangja*. = *Szépirodalmi Figyelő*, 4/64–71. p.
1013. VADAS Máté: *A Negyedik kör*. = *Szépirodalmi Figyelő*, 3/72–79. p.
1014. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Hibrid kurzus járvány idején*. = *Helikon*, szeptember 25. 22. p.
1015. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A soba nem felesleges sírfelirat*. = *Helikon*, szeptember 10. 22. p.
1016. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Tetőfedő*. = *Helikon*, október 10. 22. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÁMUNK SZERZŐI

ÁDER ÉVA ZSUZSANNA (1995) az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandája, tanár

BERÉNYI CSABA (1990) filmkritikus

DEMUS ZSÓFIA (1989) a Pécsi Tudományegyetem doktorandája, a Szépirodalmi Figyelő és a SZIFONline képregényszerkesztője

GLÓZER RITA (1971) a Pécsi Tudományegyetem oktatója, médiakutató

GOMBÁS ANDRÁS (2000) a Jelen! Diákkiadó szerkesztője, egyetemi hallgató

GREGOR LILLA (1994) a Debreceni Egyetem doktorandája, a Szkhonline szerkesztője

HARÁNT ARTÚR (1983) grafikus, illusztrátor

ISTVÁNKÓ BEA (1987) kurátor, galériavezető

KOVÁCS KRISTÓF (1992) helyszínelő

KUTASY MERCÉDESZ (1978) az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója, műfordító

NAGY BALÁZS PÉTER (1994) költő, kritikus

NEMES Z. MÁRIÓ (1982) költő, kritikus, esztéta

NÉMET SZILVIA (1985) kurátor, médiakutató, az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandája

NÉMETH ÁGOSTON ZOLTÁN (2001) a Jelen! Diákkiadó szerkesztője, egyetemi hallgató

PINCZESI BOTOND (1998) magyar-média tanár szakos egyetemi hallgató

RUMI ZSÓFIA (1991) grafikus, bábtervező

SEBESVÁRI SOMA (1982) animátor, illusztrátor

SZIGETI ÁRPÁD (1985) a Hurrikan Press alapítója, képzőművész, grafikus

TORBÓ ANNAMÁRIA (1990) médiakutató, a Pécsi Tudományegyetem doktorjelöltje és tudományos segédmunkatársa

WEKERLE SZABOLCS (1973) műfordító, újságíró

Vörösmarty Mihály

EMLÉKÉV
2020

VÖRÖSMARTY EMLÉKÉREM- SOROZAT

VÖRÖSMARTY-EMLÉKÉV

A 220 éve született költőfejedelem tiszteletére a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola emlékévet szervezett, amelynek keretében felavatták a megújult Vörösmarty Emlékházat, illetve a kúria mögött elkészült Csajághy Laura Szinpadot, ahol az első premier Vörösmarty *Csongor és Tündéje* volt. A parkban kapott helyet Csajághy Laura szobra, Pető Hunor Munkácsy-díjas képzőművész alkotása is. Az emlékév kiemelt célkitűzése, hogy minél több diák jusson el a megújult Emlékházba, és múzeumpedagógiai foglalkozások keretében mélyítse ismereteit a költőről és szellemi örökségéről. Ezt a szándékot erősíti az országos rajzpályázat és szavalóverseny is. Vörösmarty egykori boros pincéjénél, Velencén – Elek Imre által készített – teljes alakos szobrot állítanak a költő születésnapján. A pincét Vörösmarty Mihály és öccse János vásárolták édesanyjuknak az 1820-as évek vége felé. A hagyomány szerint a pincében megfordult Jókai Mór, Deák Ferenc, Bajza József, Eötvös József, Fáy András is. Mindezeket kiegészíti Bányai Balázs történész kötete az Emlékház és a benne élők történetéről. Az emlékérem sorozatot is a nagy költő tiszteletére bocsátották ki Pogány Gábor Benő tervei alapján.

AZ ÉRMEK

Előlap: 1. Vörösmarty Mihály portréja

2. Vörösmarty Emlékház

3. Vörösmarty-pince

Hátlap: Halász-kastély

Az emlékérmeket tervezte:

Pogány Gábor Benő szobrászművész

Kiadta: Kárpát-medencei Művészeti
Népfőiskola Alapítvány

Kivitelezte: Szabó Tamás ötvös, Éremverde Kft.

Anyaga: Ezüstözött bronz

Átmérője: 42,5 mm

Kivitel: fényes és patinázott

**Az emlékérmek megvásárolhatók a
Vörösmarty Emlékházban és a Halász-kastélyban,
illetve megrendelhetők az
info@vorosmartyemlekhaz.hu e-mail címen.**

HALÁSZ-KASTÉLY

2475 Kápolnásnyék, Deák Ferenc u. 10. | +36 21 292 0471
info@halaszkastely.hu | www.halaszkastely.hu

VÖRÖSMARTY EMLÉKHÁZ

2475 Kápolnásnyék, Vörösmarty u. 31. | +36 70 382 3054
info@vorosmartyemlekhaz.hu | www.vorosmartyemlekhaz.hu

Velence

Az Etyek-Budai borvidék
játékos kincse

rozé cuvée

zöld veltelini

vörös cuvée

cserszegi
fűszeres

rajnai rizling-
chardonnay

2020
136 oldal
2250 Ft

„A transzparencia követelése mindenütt megjelenik, és egészen addig fokozódik, hogy fetiszizálják és totalizálják. E követelés olyan paradigma-váltásra nyúlik vissza, amely nem korlátozható a politika és a gazdaság területére. Aki a transzparenciát kizárólag a korrupcióra és az információ szabadságára vonatkoztatja, nem ismeri fel borderejét. A transzparencia rendszerszintű kényszer, mely kihat az összes társadalmi folyamatra, és mélyreható átalakulást idéz elő bennük.”

Byung-Chul HAN (1959) dél-koreai születésű, német nyelven író filozófus. Az utóbbi évtizedben született, korunk megértésére kísérletet tevő, nemegyszer provokatív esszéivel, melyeket több mint 20 nyelvre fordítottak le, világszerte széles olvasóközönséget tudott megszólítani. A *transzparencia társadalma* a láthatóság és az átláthatóság erőszakos uralmának mélyreható kritikája.

OPERETTOnline

Kedvenc operett- és musicaldallamai
házhoz jönnek!

– Produkciók Full HD minőségben –

Részletek:

WWW.OPERETT.HU

OPERETTSZINHÁZ

M E G J E L E N T

L. Simon László legújabb esszékötete
a Nemzeti Művelődési Intézet gondozásában.

„Erre a könyvre szükség van. Különösen most, amikor egyre dühödtebb támadások érik az országot és a kormányzati irányultságot kifejező felfogásrendet. Amikor a Nyugat szellemi zavarai egyre erőteljesebben törnek ránk, s ehhez hazai szövetségeseket is szereznek. Szükség van vezető kultúrharcosokra e nem lekezelendő ellenfelekkel szemben. Egy haladó civilizáció kulturális arculatát láthatjuk a maga sokszor aberrált követeléseiben.

Kellenek tehát az ilyen könyvek és írások. Adjanak biztatást és reményt a keseregőknek is! A szerzőtől pedig igényeljük további írásokat, mert minden egymásra rakott betű egyben a nemzet szolgálata is.”

Boross Péter
Magyarország korábbi miniszterelnöke

A kötet 2200 forintos áron megrendelhető: weben: <https://nmi.hu/kiadvanyok/egyedi-kiadvanyok/>
postán: 6065 Lakitelek, Pf. 53. | e-mailben: szerkesztes@nmi.hu

ISSN 1585-3829

9 771585 382195

20006

Ára: 600 Ft

nka